

Historia Et Theoria Turis

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)
JE VEDECKÝ ČASOPIS PRE OTÁZKY ŠTÁTU, PRÁVA
A SÚVISIACICH VÝSKUMNÝCH OBLASTÍ.

ROČNÍK 8 ČÍSLO 2/2016

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI) je vedecký časopis pre otázky štátu, práva a súvisiacich výskumných oblastí.

Redakcia

Zodpovedný redaktor: Mgr. Michal Považan, PhD.

Výkonný redaktor: JUDr. Michal Malatinský, PhD.

Redakčná rada:

JUDr. Eduard Barány, DrSc.

prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

doc. JUDr. Anton Dulak, PhD.

doc. JUDr. Imrich Kanárik, CSc.

prof. PhDr. Dušan Katuščák, CSc.

prof. JUDr. Dr. h. c. Peter Mosný, CSc.

doc. JUDr. Marek Števček, PhD.

doc. JUDr. Vladimír Vrana, PhD.

Recenzenti:

doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD.

Mgr. Matej Mílkvy, PhD.

JUDr. Milan Hodás, PhD.

Mgr. Michal Považan, PhD.

JUDr. Jaromír Tauchen, Ph.D. LL.M.Eur.Integration

Adresa redakcie

HISTORIA ET THEORIA IURIS

Katedra právnych dejín a právnej komparatistiky

Právnická fakulta UK

Šafárikovo námestie č. 6

P. O. Box 313

810 00 Bratislava 1

hti.casopis@gmail.com

<http://www.pravnedejiny.sk/4/casopis>

Časopis sa vydáva na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.

Grafická úprava: Ing. Anton Vaľko

OBSAH

ČLÁNKY

GREGOR, M.: INTERPRETAČNÁ ZÁVÄZNOSŤ JUDIKATÚRY VRCHOLNÝCH SÚDNYCH ORGÁNOV V PRÁVNOM PORIADKU SR	6
KASINEC, R.: SPOJENIE PRÁVA A TECHNOLOGIÍ V SÚČASNOM PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ	15
KORN, F.: NIEKOĽKO ÚVAH O KONCEPCII ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V ÚSTAVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY	25
MIČKO, P. – MIČKOVÁ, Z.: POLITICKO-PRÁVNE POSTAVENIE ČESKEJ A ŽIDOVSKÉJ PRACOVNEJ KOMUNITY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1938 – 1945	36
POVAŽAN, M.: NIEKOĽKO POSTREHOV K TRANSFORMÁCII PROKURATÚRY V STREDNEJ EURÓPE. PRÍKLAD SLOVENSKA A UKRAJINY	47
ZELENAJOVÁ, Z.: INŠTITÚT PREZIDENTA V MAĎARSKU ALEBO POHLAD ZA JUŽNÉ HRANICE	59

RECENZIE

SKALOŠ, M.: TAUCHEN, JAROMÍR; PRÁCE A JEJÍ PRÁVNÍ REGULACE V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA (1939 – 1945)	67
--	----

POKYNY PRE AUTOROV	70
---------------------------	----

ČLÁNKY

INTERPRETAČNÁ ZÁVÄZNOSŤ JUDIKATÚRY VRCHOLNÝCH SÚDNYCH ORGÁNOV V PRÁVNOM PORIADKU SR¹

**MARTIN GREGOR
KATEDRA RÍMSKEHO PRÁVA,
KÁNONICKÉHO A CIRKEVNÉHO PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA (č. 1/1006/15) s názvom: Koncept prirodzeného práva a jeho princípov vo vývoji práva, so zameraním na procesnoprávne princípy a procesnú spôsobilosť v rímskom a v kánonickom práve.

ÚVOD

Používanie judikatúry je obľúbeným východiskom interpretácie právnych predpisov a podkladom pre právnu argumentáciu najrôznejšieho druhu. Odkazy na judikaturu sa vyskytujú v traktátoch najvýznamnejších právnych odborníkov i v záverečných prácach študentov. Rastúci účinok judikatúry na výklad a aplikáciu právnych noriem nemožno prehliadnuť. Preto si tento článok kladie za cieľ preskúmať a stručne zhodnotiť záväznosť judikatúry v právnom poriadku SR a opodstatnenosť jej vplyvu na právnu prax.

Popri poukázaní na teoretické východiská jej uplatňovania sa venuje predovšetkým povahe výsledkov rozhodovacej činnosti vrcholných súdnych orgánov, zvlášť Európskeho súdu pre ľudské práva a Ústavného súdu SR, ktorých činnosť je určujúca pri vytváraní elementárnych prvkov ochrany základných práv a slobôd. V tomto kontexte sa príspevok pokúsi nájsť odpoveď na otázku, či rozhodnutia uvedených orgánov majú alebo nemajú povahu precedensov.

1. JUDIKATÚRA A KONTINENTÁLNY PRÁVNÝ SYSTÉM

Právny poriadok SR je súčasťou rodiny kontinentálneho právneho systému. Tento systém sa vyznačuje dominanciou písaného práva (*lex scripta*) a nepredpokladá precedentné účinky súdnych rozhodnutí.² V jeho rýdzej podobe je sudcovská tvorba práva dokonca vylúčená, keďže platí doktrína, že sudca právo nachádza, ale nevytvára.³ Vyplýva to z teórie delby moci, podľa ktorej musia byť zákonodarná a súdna moc striktné oddelené.⁴ Súdnej moci prislúcha predpisy interpretovať a aplikovať, kým tvorba predpisov je vyhradená legislatíve.

Tieto závery proklamoval už čl. 5 Napoleonovho Code Civil z roku 1804, podľa ktorého sudcovia mali zakázané vytvárať všeobecne platné právo na základe predložených káuz. Podobne § 12 Všeobecného rakúskeho občianskeho zákonníka (ABGB) ustanovil, že judikatúra nemá moc zákona a nemôže byť vzťahovaná na iné prípady alebo iné osoby. Tieto kódexy, ktoré dali kontinentálnemu systému práva trvalý ráz, sa voči judikatúre jasne vymedzili. Rešpektovali pritom európsku právnu tradíciu, ktorá siahala až k rímsko-právnej zásade „*iudicis est ius dicere, non dare*“ (sudcovou povinnosťou je súdiť podľa práva, nie právo tvoriť).

Na druhej strane stojí angloamerický právny systém, ktorý spočíva na zásade *stare decisis*, vyjadrujúcej povinnosť sudcu rešpektovať precedensy vytvorené skoršími súdnymi rozhodnutiami. Uvedené delenie bolo dlhý čas nespochybniteľné. Načrtnutý rigidný model je však v súčasnosti hneď z niekoľkých príčin neudržateľný.⁵ Je očividné, že precedens v kontinentálnom systéme už nemusí plniť len argumentačnú úlohu ako pomocný justifikačný argument, ale aj úlohu záväznú (normotvornú).

Jednak dochádza k prenikaniu prvkov Common Law do štruktúry kontinentálneho práva. Opačné procesy možno badať v rámci angloamerického systému. Tento jav je jedným zo znakov konvergencie právnych systémov navzájom. Prispieva k tomu existencia európskych regionálnych zoskupení, obzvlášť prax ESLP na pôde Rady Európy a činnosť Súdneho dvora EÚ v rámci Európskej únie. Niet pochýb o tom, že ESLP a SD EÚ vytvorili bohaté case-law, ktoré pre slovenské súdy plnia viac ako inšpiračnú funkciu v súlade s čl. 1 ods. 2 Ústavy SR (podľa ktorého Slovenská republika rešpektuje svoje medzinárodné záväzky a zmluvy, ktorými je viazaná) a čl. 7.

Druhý dôvod rozširovania vplyvu judikatúry vyplýva z čl. 1 ods. 1 Ústavy SR, ktorý Slovenskú republiku definuje ako demokratický právny štát. K základným znakom právneho štátu patrí aj princíp právnej istoty. Ustálená judikatúra Ústavného súdu charakterizuje pojem právneho štátu práve takým spôsobom, že jeho podstatou je „vytvorenie istoty, že na určitú právne relevantnú otázku sa pri opakovaní v rovnakých podmienkach dáva rovnaká odpoveď.“ (PL. ÚS 87/93, II. ÚS 80/99, I. ÚS 236/06, III. ÚS 356/06 a ďalšie,

2 Z latinského *praecedere*, alebo predchádzať.

3 KNAPP, V.: Teorie práva. Praha: C.H. Beck, 1995, str. 92.

4 Kol.: Judikatura a právní argumentace. Praha: Auditorium, 2006. str.2.

5 DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. str. 151.

naposledy nález II. ÚS 19/2016). Na dosiahnutie tejto premisy je predsa znalosť judikatúry nevyhnutná. Za týmto účelom Ústavný súd SR akcentoval význam súdnych rozhodnutí už od začiatku svojej činnosti.

Účelom zakotvenia právnej istoty je predovšetkým ochrana dôvery občanov v právny poriadok (PL. ÚS 36/1995, PL. ÚS 3/00). Jednotlivec musí vedieť, podľa čoho sa má správať. Konanie orgánov verejnej moci by malo byť predvídateľné a kalkulatiteľné v súlade so zásadou *minime sunt mutanda, quae interpretationem certam semper habuerunt* (nesmie sa meniť to, čo malo vždy presný výklad). „Zákony v právnom štáte musia byť jasné a pochopiteľné, aby občanovi umožnili urobiť si predstavu o svojej právnej situácii.“⁶

Občan má však právo nielen poznať svoju právnu situáciu, ale aj legitímne očakávať, aby mu túto situáciu orgány verejnej moci garantovali. Ústavný súd priznal legitímnym očakávaniam občanov ochranu napr. v náleze PL. ÚS 10/04: „Ústavný súd sa hlási k modernej európskej konštitucionalistike, ku ktorej patrí ochrana legitímneho očakávania (*legitimate expectation, Vertrauensschutz*). Už z pomenovania vyplýva, že účelom tohto princípu je ochrana súkromných osôb pred nepredvídateľným mocenským zásahom do ich právnej situácie, na vyústenie ktorej do určitého výsledku sa spoliehali.“

V náleze PL. ÚS 12/05 pripomenul, že princíp právneho štátu môže byť porušený aj neočakávanou zmenou pravidiel, na ktoré sa adresáti právnych noriem spoliehali bez toho, aby bol tento jav sprevádzaný retroaktivitou alebo zásahom do nadobudnutých práv. Na tomto základe prisúdil legitímnym očakávaniam miesto užšej kategórie, ako je právna istota. (*mutatis mutandis* PL. ÚS 16/06; PL. ÚS 13/2012).

Právne predpisy však nemôžu obsiahnuť všetky situácie a obmeny spoločenských vzťahov. Ani pozitivistické kódexy konca 19. storočia nedokázali regulovať všetky vzťahy komplexne. Ako pomôcka pre pochopenie a správnu interpretáciu zákona sa prirodzene núka judikatúra súdov. Úlohou judikatúry je uľahčovať aplikáciu právnych noriem a dávať odpovede na konkrétne otázky, ktoré pri rôznorodosti spoločenských vzťahov nemôžu byť komplexne zahrnuté v právnych normách.

Na základe toho možno uviesť, že činnosť orgánov aplikujúcich právo, ktorá nerešpektuje doterajšiu judikatúru, možno právom považovať za rozpornú s princípom právnej istoty. „Diametrálne odlišná rozhodovacia činnosť všeobecného súdu o tej istej právnej otázke za rovnakej alebo analogickej skutkovej situácie, ak ju nemožno objektívne a rozumne zdôvodniť, je ústavne neudržateľná.“ (PL. ÚS 21/00, PL. ÚS 6/04, III. ÚS 192/06, II. ÚS 19/2016). Ak sa súd skutočne rozhodne odchyliť od doterajšej konštantnej judikatúry, kladie tým na seba bremeno cielene vysvetliť svoj odklon a vysporiadať sa s predchádzajúcou judikatúrou (II. ÚS 275/2015).

Ústavný súd si je pritom vedomý, že právne názory všeobecných súdov nemajú charakter precedensu, ale protichodné právne závery neprispievajú ani k právnej istote ani k spravodlivosti konania (IV. ÚS 49/06). Ústavný súd teda preferuje takú pozíciu judikatúry, v rámci ktorej rozhodnutia všeobecných súdov síce nie sú prameňmi práva a nezaväzujú ostatných sudcov v rovnakých prípadoch, ale na druhej strane takýto prístup nesmie viesť k podkopaniu efektivity fungovania súdnictva a princípu spravodlivosti, k čomu by sa dospelo, ak by súdy rozhodovali v rovnakých veciach protichodne.

K podobnému záveru dospel aj Európsky súd pre ľudské práva. Hoci v prípade Beian proti Rumunsku⁷ uviedol, že rozdielna judikatúra v skutkovo rovnakých veciach je prirodzenou súčasťou vnútroštátneho súdnictva, princípy obsiahnuté v tomto rozhodnutí boli následne modifikované vo veci Nejdet Şahin a Perihan Şahin proti Turecku.⁸ Napriek tomu, že právna istota je požiadavka, ktorú Dohovor požaduje len implicitne, je jeho podstatnou súčasťou. Z toho vyvodil aj konsekvencie v jej prospech.

Z pohľadu horizontálnej záväznosti Ústavného súdu slúži na predchádzanie vzniku rozbiehavej judikatúry predovšetkým inštitút zjednocovania právnych názorov senátov podľa § 6 zákona č. 38/1993 Z. z. o organizácii Ústavného súdu, o konaní pred ním a postavení jeho sudcov v znení neskorších predpisov. Na návrh senátu o tom rozhoduje plénum uznesením a senát je v ďalšom konaní týmto uznesením viazaný. Otázne však je, čo ak plénum o návrhu senátu nerozhodne.⁹ Napr. podľa nálezu IV. ÚS 331/08 nemožno

6 ČÍČ, M. a kol.: Komentár k ústave Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2012. str. 30.

7 Sťažnosť č. 30658/05 z 6. 12.2007, body 34 – 40.

8 Sťažnosť č.13279/05 z 20.10.2011, body 49 – 58.

9 Stav, kedy právny názor senátu nezíska v hlasovaní pléna potrebnú väčšinu, ale iný návrh sa nepredloží.

formulovať záver, že zamietnutím právneho názoru senátu predloženému plénu plénum nepriamo schválilo skorší právny názor bez toho, aby sa o tom v pléne hlasovalo. Len explicitné vyjadrenie zjednocujúceho právneho názoru v uznesení pléna zaväzuje senát ako aj ďalších členov pléna.

Pre zjednocovanie judikatúry na všeobecných súdoch je mimoriadnym prínosom činnosť Najvyššieho súdu SR zameraná na zjednocovanie výkladu a používania zákonov podľa § 22 a vydávanie Zbierky stanovísk NS a rozhodnutí súdov SR podľa § 23 zákona č. 757/2004 Z. z. o súdoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov. Prijaté stanoviská následne nezaväzujú vo forme striktných precedentných účinkov rozhodnutí, skôr nastoľujú povinnosť nižších súdov sa týmto judikátom zaoberať.¹⁰ Podobná prax však nie je prijímaná výhradne nekriticky. Často je stigmatizovaná ako „výtvor schôdzujúcej justície, justičná kópia riadenia spoločnosti v totalitnom štáte.“¹¹

Argumentácia tejto state, ktorá odôvodňuje potrebnosť judikatúry predovšetkým v rámci všeobecných súdov, však stojí a padá na záväznosti a sile judikatúry Ústavného súdu SR. Preto sa v ďalšom uvažovaní treba zamerať práve na ňu.

2. JUDIKATÚRA ÚSTAVNÉHO SÚDU

Ak sa z predvídateľnosti práva ako požiadavky materiálneho právneho štátu dá odvodiť záver o potrebe rešpektovania judikatúry vo všeobecnej rovine, o to viac sa uvedené vzťahuje na rozhodnutia Ústavného súdu.

Pri výpočte právomocí Ústavného súdu SR je nutné na tomto mieste zdôrazniť vydávanie rozhodnutí v rámci konania o súlade právnych predpisov a konania o výklade Ústavy a ústavných zákonov, ktoré majú celkom iný charakter ako zvyšok jeho judikatúry.

Výklad Ústavy alebo ústavného zákona, ktorý je obsiahnutý v uznesení Ústavného súdu vydaného na základe konania predpokladaného v čl. 128 Ústavy, je všeobecne záväzný *ex constitutione*. Napriek požiadavke, aby tomuto konaniu predchádzal konkrétny spor medzi minimálne dvoma štátnymi orgánmi o správnu interpretáciu určitého ústavného ustanovenia, má tento výklad účinky *erga omnes a pro futuro*, s platnosťou dovtedy, kým nebude zmenené alebo zrušené samotné ustanovenie, ktoré bolo predmetom výkladu (II. ÚS 30/97). Z toho vyplýva, že ide o druh legálneho výkladu, ktorým Ústavný súd dotvára právo.¹²

Ak precedens chápeme ako individuálny právny akt, ktorý nadobúda normatívny význam, je zjavné, že uznesenia vydávané v konaní podľa čl. 128 Ústavy sa stávajú precedensmi, ak obsahujú relevantný výklad ústavných noriem. Skúmaním teleologického významu môžeme dospieť k tomu, že kým účelom procedúry podľa čl. 128 Ústavy je jednoznačne vyložiť spornú normu tak, aby v budúcnosti už nedochádzalo k sporom, ktoré viedli k začatiu konania,¹³ tak cieľom precedensu je vyriešiť dosiaľ neregulovaný prípad a stať sa záväzným vzorom pre rozhodovanie prípadov rovnakého druhu v budúcnosti.¹⁴

Konanie podľa čl. 125 ods. 2, 3 Ústavy SR môže mať dočasný alebo trvalý vplyv na účinnosť, resp. platnosť právnych noriem. Rozhodnutie o nesúlade právnych predpisov má taktiež všeobecne záväzný charakter a platí *erga omnes*. Normotvorca má Ústavou danú povinnosť uviesť sporné právne normy do súladu s normou najvyššej právnej sily. Pritom je viazaný nálezom Ústavného súdu, hoci prax ukazuje, že reakcie normotvorcu sú často nevyspytateľné a nie vždy korešpondujú s ústavnými pravidlami (ako typický príklad sa javí schválenie ústavného zákona č. 254/2006 Z. z. o zriadení a činnosti výboru NRSR na preskúmavanie rozhodnutí NBÚ ako reakcia na vyslovený nesúlad zákona č. 215/2004 Z. z. s Ústavou).

Precedentnú povahu týchto rozhodnutí Ústavného súdu predurčuje aj spôsob ich zverejnenia, ktorý je upravený v normatívnych aktoch rôznej právnej sily, keďže bez riadnej publikácie súdnych rozhodnutí

10 LALÍK, T.: O sudcovskej tvorbe práva. In: Justičná revue, roč. 2014, č.1, str. 15.

11 DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. str. 101.

12 BRÖSTL, A. a kol.: Teória práva. Košice: UPJŠ 2007. str. 130.

13 ČIČ, M. a kol.: Komentár k ústave Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2012. str. 699.

14 KASINEC, R.: Povaha precedensu ako prameňa práva. In: Bulletin slovenskej advokácie, roč. 2011, č. 6, str. 20.

nemožno hovoriť o precedensoch.¹⁵ Zverejnenie týchto aktov je *conditio sine qua non* ich horizontálnej a vertikálnej záväznosti.

Na základe § 13 písm. a) zákona č. 400/2015 Z. z. o tvorbe právnych predpisov a o Zbierke zákonov SR sa rozhodnutia Ústavného súdu o súlade právnych predpisov, o pozastavení účinnosti napadnutých právnych predpisov, ich častí alebo jednotlivých ustanovení a o prípadnom zrušení tohto pozastavenia (ako istý typ predbežného opatrenia v rámci konania o súlade právnych predpisov) a rozhodnutia o výklade Ústavy a ústavných zákonov uverejňujú v Zbierke zákonov ako kategória tzv. „iných aktov.“

Na zabezpečenie publikácie týchto rozhodnutí napokon slúži aj Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu vydávaná na základe § 31 spravovacieho a rokovacieho poriadku č. 114/1993 Z. z. Taktiež sú všetky rozhodnutia prístupné prostredníctvom internetu.

Napriek námietkam o absencii formálnej publicity ich odôvodnenia spočívajúcim na fakte, že v Zbierke zákonov sa vyhlasuje len výrok nálezu o nesúlade právnych predpisov, možno konštatovať, že táto forma publikácie je pre ich precedentný účinok postačujúca vzhľadom na to, že podľa nášho názoru vytvára zverejnenie samotnej informácie o predmetnom rozhodnutí dostatočné podmienky pre uplatnenie domnienky v § 15 zákona č. 400/2015 Z. z. a zásady *ignorantia iuris nocet* a *vigilantibus iura*.

Význam judikatúry Ústavného súdu SR však nemožno zužovať len na rozhodnutia podľa čl. 125 ods. 1, 2, 5 a čl. 128 Ústavy SR, ktoré sa vyhlasujú spôsobom ustanoveným na vyhlasovanie zákonov. Na účely skúmania ich precedentného účinku by bolo vhodné ďalej diferencovať medzi rozhodnutiami, ktoré boli vydané na základe originárnej právomoci Ústavného súdu a rozhodnutiami, pri ktorých sa uplatňuje princíp subsidiarity (sťažnosti fyzických a právnických osôb, ako aj sťažnosti orgánov územnej samosprávy).

Tieto druhy rozhodnutí v zásade pôsobia *inter partes*. Pri rozhodnutiach vydávaných na základe subsidiárnej právomoci možno navyše hovoriť o období tzv. kasačnej záväznosti, kedy je v prípade zrušenia pôvodného rozhodnutia následne konajúci všeobecný súd viazaný právnym názorom Ústavného súdu. Hoci rozhodnutie Ústavného súdu bude pôsobiť na konajúci súd striktnnejšie ako precedens, nič to nemení na skutočnosti, že tento vplyv sa bude obmedzovať na jeden konkrétny prípad a teda rozhodnutie Ústavného súdu nebude pôsobiť všeobecne.¹⁶

Judikatúra Ústavného súdu je však všeobecne známa a požíva relatívnu vážnosť. Je prirodzené, že ďalšie orgány verejnej moci by ju mali sledovať a vhodne citovať v odôvodneniach svojich rozhodnutí. Z tejto eventuality sa môže vyvinúť neformálny vertikálny vplyv na ďalšiu činnosť príslušných orgánov verejnej moci, ktorý je navyše podporený pôsobením princípu právneho štátu a právnej istoty.

Zmienené hodnoty sú taktiež dôvodom pre vznik ustálenej línie judikatúry zo strany samotného Ústavného súdu, ktorý by sa mal vyhnúť stavu, v ktorom by rozhodoval o tej istej právnej otázke rozdielne (horizontálny vplyv rozhodnutí). Úspešnosť Ústavného súdu v tomto bode bude zároveň predpokladom pre to, že všeobecné súdy nebudú konať v rozpore s konštantou judikatúrou Ústavného súdu, ak sa nechcú vystaviť nebezpečenstvu, že Ústavný súd napokon posúdi ich postup ako neústavný (faktický, psychologický vplyv rozhodnutí Ústavného súdu ako vrcholného súdneho orgánu).

Všeobecné súdnictvo by malo rešpektovať judikatúru Ústavného súdu už len z dôvodu, že tento orgán nie je formou alternatívy voči rozhodnutiam všeobecných súdov a nepôsobí ako ich opravná inštancia (II. ÚS 1/95, II. ÚS 21/96, I. ÚS 230/03, II. ÚS 56/2013 a ďalšie). Ide o nezávislý orgán ochrany ústavnosti, ktorý je oddelený od hierarchie všeobecného súdnictva. Nezastupuje ho pri interpretácii a aplikácii zákonov, len kontroluje zlučiteľnosť takejto interpretácie a aplikácie s Ústavou (I. ÚS 225/03; IV. ÚS 158/09). Právne závery všeobecných súdov preto Ústavný súd preskúmava len vtedy, ak sú z ústavného hľadiska neospravedlňiteľné a neudržateľné, pričom ich následkom je porušenie základného ľudského práva, vrátane práva na spravodlivý proces.

To by mohlo viesť k záveru, ktorý zastáva napr. aj Drgonec, spočívajúcim v tom, že každé rozhodnutie Ústavného súdu, bez ohľadu na realizovanú právomoc, je spôsobilé vyvolať právny účinok, ktorý nastane

15 EALÍK, T.: O sudcovskej tvorbe práva. In: Justičná revue, roč. 2014, č.1, str. 18.

16 EALÍK, T.: O sudcovskej tvorbe práva. In: Justičná revue, roč. 2014, č.1, str. 17.

opakovaným uplatňovaním tohto názoru v podobnej veci. Legitímne možno tvrdiť, že právne názory Ústavného súdu sú prameňmi práva *de facto*.¹⁷

Kým Ústavný súd SR je pri svojich vyjadreniach opatrný a formuluje ich skôr diplomaticky, Ústavní soud ČR už viackrát explicitne uviedol, že jeho rozhodnutia majú precedenčné účinky (nálezy IV. ÚS 301/05; IV. ÚS 2701/08). Podľa neho môže súd odmietnuť nasledovať vyslovený právny názor len výnimočne za situácie, ak odlišný výklad možno odôvodnene považovať za ústavne konformnejší. Ústavný súd však má právo konkurujúcu úvahu odmietnuť, čím znemožní jej ďalšie uplatnenie.¹⁸

3. JUDIKATÚRA EURÓPSKEHO SÚDU PRE ĽUDSKÉ PRÁVA (ESLP)

Najvýraznejšou autoritou pri skúmaní porušenia základných práv a slobôd zaručených Európskym Dohovorom o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“) je bezpochyby judikatúra ESLP.

V zmysle čl. 46 Dohovoru je rozsudok pre štát ako stranu sporu záväzný. Z toho sa dá vyvodiť, že ich účinky pôsobia *inter partes*. Tento efekt sa nazýva relatívnym účinkom právoplatnosti súdneho rozhodnutia, resp. jeho materiálnou právnou silou. Ide o to, že rozhodnutia zaväzujú len konkrétny štát vystupujúci ako procesná strana (námietka *rationae personae*) iba v danej veci (námietka *rationae materiae*) a iba v čase pred vydaním rozhodnutia, keďže konkrétne okolnosti môžu podliehať zmenám (námietka *rationae temporis*).¹⁹

Prostredníctvom judikatúry štrasburského súdu však dochádza k interpretácii záväzkov, ktoré vyplývajú zmluvným štátom z Dohovoru. V súlade s čl. 19 Dohovoru to bolo aj hlavným účelom zriadenia tohto súdu. Výklad podaný autorizovaným orgánom uľahčuje zmluvným štátom plnenie ich povinností a proklamuje, čo je v súlade a čo odporuje Dohovoru. Rozhodnutie ESLP tak získava status „*res interpretata*“. To potvrdil vo svojej rozhodovacej praxi aj ESLP, keď explicitne uviedol, že rozsudky neslúžia len pre rozhodovanie jednotlivých prípadov, ale aj na objasnenie a zdokonalenie pravidiel vyplývajúcich z Dohovoru, čím prispievajú k dodržiavaniu záväzkov zo strany jednotlivých štátov.²⁰

Uvedená interpretačná právoplatnosť rozhodnutí stanovuje, aby všetky zmluvné štáty Dohovoru akceptovali rozhodnutia ESLP vo vlastnom záujme.²¹ Ak sa nechcú vystaviť nebezpečenstvu, že budú prehrávať spory pred týmto orgánom, musia z konkrétneho prípadu vyvodiť aj pre seba a svoj právny poriadok zodpovedajúce konsekvencie. Vyplýva to z ich povinnosti aplikovať Dohovor v súlade s výkladom, podávaným ESLP (čl. 32 Dohovoru). Na základe toho môžeme hovoriť o normatívnej záväznosti judikatúry ESLP.²²

Uvedené brilantne vystihuje nemecké delenie pôsobnosti judikatúry ESLP na vplyv jej reálnej právnej sily (*Rechtskraftwirkung*) a vplyv prostredníctvom jej presvedčivosti (*Orientierungswirkung*).²³ Kým prvé hľadisko odkazuje na čl. 46 Dohovoru a požaduje, aby sa daný štát ako strana plne podrobil pôsobnosti ESLP v konkrétnom prípade, druhé hľadisko poukazuje na širšie uplatnenie judikatúry ako autoritatívneho vodítka pre vnútroštátny súd, ktorý je povinný vziať tento aspekt na zreteľ.

Je to dané dvoma dôvodmi. Za prvé, účel čl. 32 Dohovoru, ktorý do právomoci ESLP zveruje všetky otázky jeho výkladu a aplikácie, demonštruje povinnosť zmluvných štátov, aby rešpektovali judikatúru ESLP ako jeden celok spätý s Dohovorom. Druhý argument tvorí pragmatický predpoklad, aby súdy nezaujali postoj, ktorý by nebol konformný s judikatúrou ESLP, čo by v prípade sťažnosti mohlo viesť k neúspechu štátu v konaní pred ESLP.

Je však nutné zdôrazniť, že ESLP nie je kompetentný na riešenie skutkových alebo právnych pochybení vnútroštátnych súdov. Nie je súdom vyššieho stupňa v hierarchii súdnictva, ale má osobitné postavenie.

17 DRGONEC, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. str. 151 – 152.

18 Bližšie Júda, V.: Precedens ako prostriedok realizácie právnej istoty. In: Postavenie precedensu v našom právnom prostredí. Zborník. Bratislava: Prf UK, 2013. str. 44.

19 LALÍK, T.: Záväznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného práva. In: Právnik, roč. 2013 č. 1, str. 53.

20 Karner proti Rakúsku, sťažnosť č. 40016/98 z 24.7.2003, bod 26.

21 REPÍK, B.: Ľudské práva v súdnom konaní. Bratislava: MANZ, 1999. str. 29 – 30.

22 KMEC, J. a kol.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. str. 152.

23 GRABENWARTER, Ch.-PABEL, K.: Europäische Menschenrechtskonvention. Ein Studienbuch. 5. Auflage. München: C.H. BECK, 2012. str. 15.

Nepreskúmajú súdne rozhodnutia ako také, len ich podrobuje kontrole z hľadiska dodržiavania práv a slobôd obsiahnutých v Dohovore.

Preto sa zmluvné štáty zásadne usilujú o dôsledné dodržiavanie judikatúry ESLP. Vnímajú to ako záväzok vyplývajúci z medzinárodného práva a zároveň ako vlastnú ústavnú povinnosť, minimálne z hľadiska princípu právnej istoty. To platí aj vo vzťahu k Slovenskej republike.

Ústavný súd SR viackrát zdôraznil, že základné práva a slobody upravené v Ústave SR je potrebné vykladať a uplatňovať v zmysle Dohovoru (PL. ÚS 5/93, PL. ÚS 15/98). Ústavný súd SR preto pri rozhodovaní o porušení práva na súdnu a inú ochranu vždy prihliadne aj na znenie čl. 6 a judikatúru k nemu vydanú (II. ÚS 55/98).

Dokonca v náleze o kolúznei väzbe (I. ÚS 100/04) uviedol, že v určitých prípadoch sú slovenské súdy povinné aplikovať namiesto vnútroštátnej normy Dohovor, ktorý v tejto veci poskytoval väčší rozsah základného práva. Pritom rozsah, na ktorý sa Ústavný súd SR odvolával, nevyplýval z textu Dohovoru, ale práve z judikatúry ESLP.

Preto usudzujeme, že z čl. 144 ods. 1 Ústavy SR implicitne vyplýva, že sudcovia sú pri výkone svojej funkcie priamo viazaní aj judikatúrou ESLP s odkazom na charakter a účel Dohovoru.

ZÁVER

Za ďalší vrcholný súdny orgán možno označiť Súdny dvor Európskej únie. Judikatúra Súdneho dvora mala zásadný vplyv na formovanie právneho systému Európskych spoločenstiev²⁴ a prostredníctvom princípu nepriameho účinku práva EÚ nachádza odraz v rozhodovacej činnosti vnútroštátnych súdov. Pre zložitost' a komplexnosť danej problematiky európskeho práva však nie je vhodné, aby sme túto otázku rozobrali len skratkovito.

Nemožno inak ako pozitívne hodnotiť, že téma možných precedentných účinkov súdnych rozhodnutí je v právnej teórii i praxi dlhodobo exponovaná, čo naznačuje aj veľké kvantum literatúry, ktorá sa týmto problémom zaoberá.

Predložený príspevok mal preto ambíciu svojou čiastkou nadviazať na už známe východiská a v tomto kontexte poukázať na vplyv a význam judikatúry v právnom poriadku SR s osobitným zreteľom na jej miesto v oblasti ochrany ľudských práv a slobôd, s čím koreluje aj výber orgánov, ktorých judikatúra bola podrobená analýze. Predostreté úvahy sme sa usilovali čo najviac podoprieť relevantnými zdrojmi, nezriedka aj s odkazom na samotné rozhodnutia súdov.

Možno dospieť k záveru, že rozhodnutia Ústavného súdu SR a rozhodnutia ESLP majú podobné účinky ako efekt, ktorý by sme mohli pripísať precedensu. Možno však súhlasiť s názorom, že pôsobia ako precedensy „*de facto*“. Isté je, že za podmienok súčasného stavu poznania nemožno pokladať túto tému za uzavretú a skôr či neskôr k nej bude nútený zaujať jednoznačné stanovisko aj Ústavný súd SR. Jeho budúce zmýšľanie sa rysuje prostredníctvom praxe medzinárodných súdnych orgánov už dnes.

24 Len výberom napr. vec 26/62 Van Gend & Loos a jeho vplyv na sformovanie doktríny priameho účinku práva EÚ; C 29/69 Erich Stauder v oblasti ochrany základných práv a slobôd.

POUŽITÁ LITERATÚRA

A. Neperiodická literatúra

1. Drgonec, J.: Ochrana ústavnosti Ústavným súdom Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2010. 245 s. ISBN 978-80-89447-25-1
2. Čič, M. a kol.: Komentár k ústave Slovenskej republiky. Bratislava: Eurokódex, 2012. 832 s. ISBN 978-80-89447-93-0
3. Kmec, J. a kol.: Evropská úmluva o lidských právech. Komentář. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2012. 1687 s. ISBN 978-80-740-03653
4. Knapp, V.: Teorie práva. Praha: C.H. Beck, 1995. 247 s. ISBN 80-7179-028-1
5. Kol.: Judikatura a právní argumentace. Teoretické a praktické aspekty práce s judikaturou. Praha: Auditorium, 2006. 234 s. ISBN 80-903786-0-9
6. Repík, B.: Ludské práva v súdnom konaní. Bratislava: MANZ, 1999. ISBN-80-85719-24-X
7. Turčan, M. (zost.): Postavenie precedensu v našom právnom prostredí. Zborník z konferencie. Bratislava: Právnická fakulta Univerzity Komenského, 2013. 143 s. ISBN 978-80-7160-360-3

B. Odborné články z periodík

1. Demčák, S.: O záväznosti judikatúry v podmienkach Slovenskej republiky. In: Bulletin slovenskej advokácie, roč. 2009, č. 6, str. 8 – 13. ISSN1335-1079
2. Kasinec, R.: Povaha precedensu ako prameňa práva. In: Bulletin slovenskej advokácie, roč. 2011, č. 6, str. 18 – 26. ISSN1335-1079
3. Ľalík, T.: O sudcovskej tvorbe práva. In: Justičná revue, roč. 2014, č.1, str. 1 – 19. ISSN 1335-6461.
4. Ľalík, T.: Záväznosť rozhodnutí ESLP a dekonštrukcia ústavného práva. In: Právnik, roč. 2013 č. 1, str. 51 – 67. ISSN 0231-6625.

SPOJENIE PRÁVA A TECHNOLOGIÍ V SÚČASNOM PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ

**RUDOLF KASINEC
KATEDRA TEÓRIE PRÁVA A SOCIÁLNYCH
VIED PRÁVA, PRÁVNICKÁ FAKULTA,
UNIVERZITA KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

ABSTRAKT

KASINEC, RUDOLF. SPOJENIE PRÁVA A TECHNOLOGIÍ V SÚČASNOM PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 2, S. 15

Súčasnému svetu vládnu informácie a technológie. Poskytovanie informácií je prioritným účelom každej formy vzdelania. Právnické vzdelávanie má špecifickú podobu, kde sú študenti informovaní o práve ako o nehmotnom a stále sa rozpínajúcom univerze právnych noriem, judikátov, zmlúv, interpretačných a argumentačných postupov a ďalších informácií. Neustály nárast normotvorby sťažuje nielen orientáciu v prameňoch práva, ale komplikuje i samotný vzdelávací proces. S týmito komplikáciami by nám mohli pomôcť nové technológie, ktoré budeme aplikovať vo vzdelávacom procese. V príspevku sa pokúsime navrhnúť jednu z možností využitia technológií v právnickom vzdelávaní.

ABSTRACT

KASINEC, RUDOLF. INTEGRATION OF LAW AND TECHNOLOGY IN THE CURRENT LEGAL EDUCATION. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 2, P. 15

Information and technology rule the present world. Providing information is the most important purpose of any form of education nowadays. Legal education has a specific nature, while students are informed about law as immaterial and ever-expanding universe of legal norms, judicial decisions, contracts, argumentation and interpretative practices, etc. A permanent increase of legal norm-making is difficult not only for orientation in sources of law, but it also makes the educational process harder. The new technologies applied in the educational process have a potential to mitigate these problems. In this article we will try to describe one way how to use technology in legal education.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

informácie, technológie, postmoderna, právnické vzdelávanie, reformy, medzinárodná spolupráca

KEYWORDS

information, technology, postmodernism, legal education, reforms, international cooperation

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. Rudolf Kasinec, PhD.
rudolf.kasinec@flaw.uniba.sk
Katedra teórie práva a sociálnych vied
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislava
Slovenská republika

ÚVOD

Filozofický odkaz postmodernity nám umožnil uvažovať neštandardne a inovovať i postupy meniace sa len pozvoľna. Pretrvávajúci tradicionalistický prístup k poskytovaniu vzdelania na právnických fakultách sa darí meniť len s veľkým úsilím. Dlho zažitý systém prednáškových blokov, pravidelných zápočtov a zložitých záverečných skúšok bol na právnických fakultách u nás realizovaný dlhé desaťročia. Veľmi opatrne sa hovorí o zásadných reformách, ktoré často stroskotajú na odmietaní „veľkých zmien“. Zastávame názor, že reformy sú nevyhnutné, no s prihliadnutím na úctu k tradíciám.

K určitému posunu v právnickom vzdelaní však v posledných rokoch predsa len došlo. Nové klinické predmety, organizovanie simulovaných súdnych sporov, debatné turnaje, stáže študentov na rozličných domácich i zahraničných pracoviskách, spájanie práva s umením i ďalšie reformačné snahy sa stali príslubom komplexnej reformy právnického vzdelávania v Slovenskej republike. Ďalšou možnosťou ako ho reformovať, je aplikácia moderných technológií priamo do pedagogického procesu.

Vzdelanie je kľúčom k fungovaniu demokratickej spoločnosti. Každý veľký politický mysliteľ obhajoval potrebu a dôležitosť kvalitného verejného vzdelávacieho systému. Len vybudovaním takéhoto systému získame občanov v spoločnosti dostatočne vzdelaných, aby pri rozhodovaní v demokratickom politickom systéme mysleli najskôr na prospech spoločnosti ako celku než len na seba samých.¹

1. POSTMODERNA A VZDELÁVANIE

Žijeme v dobe postmoderného štátu² a informačnej spoločnosti, kde sa kladie dôraz na nové hodnoty. Informácie sa stali neoddeliteľnou súčasťou fungovania ekonomiky, politiky, kultúry, ale i vzdelania. Nestačí len informáciu vlastniť, ale kľúčom je túto informáciu i vhodným spôsobom prezentovať vybraným adresátom. V prípade právnického vzdelávania sa jedná o nekončiaci sled informácií, ktoré sú neustále v procese zmeny, vzniku i zániku. Spôsob, ako úspešne vyabstrahovať a účelne podať najzásadnejšie informácie študentom (odborníkom i širokej verejnosti) by malo byť cieľom každého pedagóga. Jedným z kľúčov, ako dosiahnuť tohto efektu, je transformovať tradičné právnické vzdelávanie na vzdelanie postmoderné. Ako dosiahnuť zmenu z tradičného na postmoderné vzdelania a aké prostriedky pri tom využívať? Vzhľadom na fakt, že súčasné štáty sa nachádzajú rovnako v období postmodernity,³ je logické využívať prostriedky, ktoré nám dané obdobie prináša.

Medzi kľúčové prvky postmodernizmu ako intelektuálneho a sociálneho javu patria:

- a) Odmietnutie modernistického myslenia, hodnôt a procedúr. Stráca sa zmysel hľadania jedinej pravdy, pretože existujú jej viaceré verzie.
- b) Hľadanie pôvodných myšlienok a argumentov je nesmierne zložitý. Podobná situácia je aj pri hľadaní samotného významu pojmov, pretože existuje nekonečne množstvo ich významov.
- c) Do popredia sa dostávajú rozdiely v interpretácii, v hodnotách a v štýloch. Ľudia kladú dôraz na zábavu, na uprednostňovanie skúsenosti pred rozborom.
- d) Za hlavný zmysel postmoderného myslenia je pokladaný pôžitok v povrchnosti, zovňajšku, rozmanitosti, zmene, paródii, irónii a napodobovaní. Uprednostňuje sa predstavivosť obyčajných ľudí, ktoré sa vzpiera deterministickému vysvetleniu správania.⁴

1 OLCOTT, Don - CARRERA FARRAN, Xavier et al.: Ethics and Education in the Digital Age: Global Perspectives and Strategies for Local Transformation in Catalonia. In: *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. April 2015, Volume 12, Issue 2, pp 59 – 72.

2 O problematike postmoderného štátu bližšie pozri:

a) HAPLA, Martin: *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2016.
 b) ŠKOP, Martin: Velká vypravění postmoderního státu o spravedlnosti. In: *Bratislavské právnické fórum 2013* [elektronický zdroj]. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013.
 c) ŠURKALA, Ján: Ústavné súdnictvo a legitimita v postmodernej situácii. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. – Roč. 34, č. 2 (2015), s. 125 – 147.

3 Podľa niektorých autorov je obdobie postmodernity vývojom prekonané. Súčasný politicko-filozoficko-právno-sociálny stav si doteraz nenašiel ešte stabilné pomenovanie. Stále však čerpáme z odkazu, ktorý bol predstaviteľmi postmodernej filozofie vytvorený, aj z tohto dôvodu sa príspevok nesie v duchu postmodernity.

4 WEBSTER, Frank: *Theories of information society*, Third edition, London: Routledge, 2006, p. 242.

Všetky tieto charakteristické znaky postmoderného myslenia sa zdajú byť v rozpore so zažitým systémom tradičného vysokoškolského vzdelávania na právnických fakultách. Výhodou vzdelávania je, že nemá pevne stanovené limity. Každý revolučný nápad môže priniesť nejaké pozitívum. Vzdelávanie by malo podporovať myšlienkový proces hľadania pravdy, názorov, argumentov a hodnôt. Toto hľadanie neznamená, že vzdelávanie nemôže prebiehať atraktívnou formou. Podporovanie kreativity študentov by malo byť náplňou každého vyučovacieho procesu a k tomu môže poslúžiť i využívanie moderných technológií. A práve v pedagogickom procese je možné experimentovať a neustále hľadať nové spôsoby poskytovania vzdelania. Nevyhnutnou súčasťou tohto procesu sú informácie.

2. HODNOTA INFORMÁCIÍ A VZDELANIA

Postupne dochádza i k dôležitým zmenám vo vnútri postmoderných štátov. Tradičná občianska spoločnosť sa transportuje do novej dimenzie (tzv. virtuálnej) a modifikuje sa na tzv. „informačnú spoločnosť“. Informačná spoločnosť je relatívne novým pojmom, ktorého dôležitosť narastá spolu s vývojom moderných technológií a so zvyšovaním významu informácií v súčasnosti. Informácie sa stali každodennou zložkou politického, kultúrneho, ekonomického, verejného i súkromného života. Informácie sú najcennejším vývozným artiklom, ktorý je súčasťou virtuálneho bezhraničného priestoru. Hodnota informácií je meraná najmä ich spoľahlivosťou, no dôležité je aj ich včasné doručenie. Spravodajské agentúry sa predbiehajú v doručovaní informácií, aj keď často na úkor ich kvality i pravdivosti.

Sprostredkovanie informácií pri poskytovaní vzdelania sa nachádza pod permanentnou kontrolou zo strany vzdelávaných, štátu i zástupcov občianskej spoločnosti. Kvalita podávania informácií v edukačnom procese sa stala primárnym cieľom modernizácie súčasného školstva.⁵ Informačná spoločnosť (*information society*) je pomenovanie pre novodobé spoločenstvo viacerých osôb. Informácie majú zásadný význam pre súčasné dianie: je potvrdené, že všade naokolo je obrovské množstvo informácií, väčšie ako kedykoľvek v minulosti, ale tiež to, že informácie hrajú ústrednú a strategickú úlohu vo všetkom čo robíme, od obchodných transakcií, cez trávenie voľného času až po vládne aktivity.⁶

Moderné technológie⁷ sa stali úložiskom pre množstvo informácií, ktoré sú dostupné on-line a zároveň sú prostriedkom, ako sa k daným informáciám dopracovať. Nezastupiteľnú úlohu pri poskytovaní informácií s ich odborným výkladom a vedením predstavujú pôdy univerzít a vysokých škôl vo všetkých vedných oblastiach a odboroch. Univerzity a iné zariadenia poskytujúce vzdelanie (kláštorné školy, antické átria) v minulosti predstavovali priestor, kde dochádzalo k zhromažďovaniu, vyhodnocovaniu, výmene a sprostredkovaniu informácií. Technologické zariadenia (najmä internet a mobilné siete) dokážu kopírovať univerzitné prostredie a obmedzujú priamy kontakt prednášajúceho a študenta. Otázne je, či sa možno spoliehať na kvalitu takto získaných informácií. Pôdy univerzít boli a vždy budú najhodnotnejším a pred svetom chráneným priestorom (akademická pôda), ktorý slúži na výmenu a získavanie informácií a názorov.

V posledných rokoch dochádza k rozsiahlemu upgradu tradičného vzdelávania. Vo všetkých jeho formách sa čoraz častejšie objavujú digitálne technológie, ktoré predznamenujú potenciálne ďalekosiahle posuny v organizácii a riadení školstva. Začínajú sa objavovať nové pojmy ako 'school 2.0' (škola 2.0) a 'edgeless university' (otvorená univerzita). V mnohých regiónoch sveta sú digitálne technológie využívané na rozsiahlu reformu a podporu tzv. 'mega schooling' (mega vzdelávanie). Celý tento koncept spočíva v masívnom rozširovaní prístupu k vzdelaniu tých členov populácie, ktorí by inak mohli byť odmietnutí. Príkladom môže byť nárast počtu „otvorených“ škôl a univerzít, v ktorých sú od seba fyzicky oddelení učitelia a študenti, ale vzdelávajú sa kolektívne – príkladom môžu byť školské zariadenia v Indonézii (Indonesia

5 Agentúry, ktoré hodnotia kvalitu vzdelávania poskytovaného na všetkých stupňoch, sa stali dôležitým faktorom pri procese voľby budúceho povolania. Rebríčky kvality spracúvajú domáce i zahraničné agentúry na základe vopred daných kritérií. Tieto kritéria však môžu často skresľovať reálny stav a preto je stále dôležité i dobré meno vzdelávacej inštitúcie, ktoré si vybudovala permanentnou produkciou kvalitných absolventov.

6 WEBSTER, Frank: *Theories of information society*, Third edition, London: Routledge, 2006, p. 263.

7 O vzťahu práva a technológií bližšie pozri: GÁBRIS, Tomáš: *Law & technology*. Bratislava: Univerzita Komenského Právnická fakulta, 2015.

Open Junior Secondary School) alebo v Japonsku (Open University of Japan). Len v samotnej Ázii existovalo v roku 2010 tridsaťtri takýchto „mega-univerzít“ siahajúcich od Izraela až po Macau.⁸ Univerzitné vzdelanie sa tak postupne presúva z akademickej podoby pred monitory počítačov.

V súčasnom právnickom vzdelávaní prevláda tradicionalistický prístup sprostredkovávania informácií. Technológie je možné pri tomto druhu vzdelávania uplatniť len v obmedzenej miere. Pri technických, medicínskych,⁹ prírodovedných i ďalších odboroch je možné takmer neobmedzene uplatňovať experimentálne spôsoby výučby (s využitím dostupných technológií). Vzdelávanie budúcich právnikov nám takýto postup neumožňuje, a to z dôvodu teoretického základu celej právnej matérie. Vzhľadom na informačný potenciál, ktorým disponujú právnické fakulty kdekoľvek vo svete, sa naskytá otázka, ako efektívne využívať technológie na sprostredkovanie najvýznamnejším informácií o práve samotnom.

Pluralizmus a globalizácia sú neoddeliteľnými znakmi postmoderného štátu. V právnej vede nie je pluralizmus žiadnym novým termínom. Od počiatku právnej vedy dochádzalo k pluralite názorov na právne problémy. Pluralizmus teoretických právnych koncepcií,¹⁰ dualizmus práva súkromného a verejného, pluralizmus vzťahu práva a morálky, pluralizmus prameňov práva a mnoho ďalších právnych rozporov. Právnické vzdelávanie prostredníctvom informácií odкрýva pozadie týchto konfliktov a adresátom umožňuje zaujať vlastné stanovisko k danému problému.

Nedokážeme si predstaviť experimenty v oblasti práva na praktickej úrovni. Prijatie rozdielnych právnych úprav za účelom experimentu nám neumožňuje právny monizmus (a ani zdravý rozum), ktorý je striktný pri tvorbe a následnej aplikácii právnych noriem. Bolo by zaujímavé sledovať, aký efekt by mala rozličná právna úprava rovnakých inštitútov na rozdielnych častiach územia v právnom poriadku unitárneho štátu. V tom spočíva i nezávideniahodná pozícia zákonodarných orgánov, ktoré privádzajú normatívne právne akty do života. Pri tvorbe formálnych prameňov práva sa musia vydať konkrétnym smerom a až po začiatku účinnosti právnej normy a jej praktickej realizácii sa dozvedia, aké účinky pre spoločnosť sú s danou normou reálne spájané.

Ak chceme zmeniť tradicionalistický prístup v právnickom vzdelávaní je potrebné vziať do úvahy všetky spomínané aspekty:

- a) súčasná spoločnosť sa nachádza v období postmoderny (prípadne jej rozličných transformácií), ktorá bola ovplyvnená neustále silnejúcou kybernetickou kultúrou,
- b) kľúčovým elementom úspechu sa stali včasné a overené informácie a narábanie s nimi (prezentovanie, zdieľanie a pod.),
- c) podstatnou skutočnosťou je i existencia plurality názorov a ich globálny charakter,
- d) technológie sa stali bežnou súčasťou života a tým rozšírili okruh adresátov kvalitného vzdelania.

Právnické vzdelávanie v ostatnom období prešlo čiastočnou transformáciou s dôrazom na jeho praktickú stránku. Dôkazom tohto nového javu je i čoraz rozšírenejšie zavádzanie klinických predmetov,¹¹ ktoré kladú dôraz na praktickú výchovu budúcich právnikov. Klinické vzdelávanie spája prvky tradičného vzdelávania s riešením skutočných alebo modelových prípadov, čo umožňuje študentom okúsiť na vlastnej koži ich budúce povolanie. Využitie technológií pri tomto druhu vzdelávania je limitované na prácu s informačnými zdrojmi, hľadanie normatívnych právnych aktov, vytváranie spisových dokumentov, prípadne komunikáciu so štátnymi orgánmi a klientmi.

8 SELWYN, Neil: *Education in a digital world: Global Perspectives on Technology and Education*, First edition, London: Routledge, 2012, p. 6.

9 Na Slovensku sa študenti spolu s pedagógmi podieľali na vypracovaní programu 3D modelu pitvy, pri ktorom využívajú najnovšiu 3D technológiu, ktorá je od októbra 2016 dostupná za prijateľnú sumu i na našom trhu.

10 Nekonečný spor medzi právnym pozitivizmom a právnym iusnaturalizmom dopĺňal normativizmus, sociologická škola práva, právny historizmus, americký právny realizmus, škola právneho marxizmu a ďalšie čiastkové právne koncepcie.

11 O klinickom právnickom vzdelávaní na právnických fakultách na Slovensku bližšie pozri:

a) BURDA, Eduard: Vzdelávanie právnikov klinickými formami – nadstavba či nevyhnutnosť?. Dostupné na *Projustice*: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/vzdelavanie-pravnikov-klinickymi-formami-nadstavba-ci-nevyhnutnost>.

b) KASINEC, Rudolf: Klinické právnické vzdelávanie - cesta správnym smerom?. Dostupné na *Projustice*: <http://www.projustice.sk/teoria-prava/klinicke-pravnicke-vzdelavanie-cesta-spravnym-smerom>.

3. NOVINKY V PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ

Za hranice klinických predmetov sa posúva výučba práva prostredníctvom umenia. Pôvodná koncepcia vznikla v Spojených štátoch amerických a čerpá svoje základy v smeroch „Law and Literature“ a „Law and Movie“. Vzdelávanie prebieha prostredníctvom aplikácie získaných poznatkov na literárne alebo filmové dielo. Študenti majú možnosť hľadať rozmanité spoločenské (právne) situácie vyobrazené vo filme, prípadne vykreslené v krásnej literatúre. Filmy a knihy vyobrazujú buď fiktívne alebo reálne situácie, na ktorých je možné demonštrovať právne pojmy, právne skutočnosť i právne vzťahy. Týmto spôsobom je možné vzdelávanie „skultúrniť“.

Filmy sa stali jedným z dôležitých produktov postmodernity, ale i jej najvernejším predstaviteľom. „Kinematografia je stále ešte relatívne mladý odbor, ale jej dejiny dnes už zaujímajú v ľudskej pamäti rozsiahle územie. Vývoj filmu a kinematografie nabral hneď z počiatku mimoriadnu dynamiku, ktorá odpovedala tempu modernej doby: umenie sa zmiešavalo s priemyslom, originál s kópiou, hluk s tichom. Veľké a malé veci ľudského života si začali vymieňať pozície tak nečakane, že práve premeny obrazu a zvuku vo filme dokázali najlepšie vystihnúť situáciu, v ktorej sa ocitol človek 20. storočia. Zrodilo sa nové médium, ktorého estetika ovplyvnila najnovšie dejiny ľudstva podobne ako kníhtlač, automobilizmus alebo letectvo.“¹² Filmy zachycujú minulé, súčasný i budúci obraz ľudskej spoločnosti. Sú v nich obsiahnuté túžby, názory, predstavy, rozdielnosti, tradície veľkej časti ľudskej spoločnosti. Môžeme povedať, že sú oknom do duše postmoderného človeka a taktiež neoddeliteľnou súčasťou postmodernity i kyberkultúry.¹³

Ďalšou obľúbenou formou zdieľania informácií sa stali virtuálne konferencie. Z pohodlia domova sa môžete zapojiť ako účastník konferencie, predniesť pripravený príspevok a zapojiť sa i do následnej diskusie o prednesených témach. Tento spôsob využívajú najmä pedagógovia, ale čoraz častejšie sa objavujú i študentské virtuálne konferencie. Účastníci virtuálnych komunít vyvinuli silnú spoločenskú morálku, súbor nepísaných obyčajových zákonov, ktoré riadia ich vzťahy (príval nových členov ich zvykne občas oslabiť). Táto „internetová morálka“ sa týka najmä správnosti informácií. Napríklad na elektronickú konferenciu o konkrétnej téme nesmieme zaslať príspevok na inú tému. Je úctivé prečítať si najskôr pamäť elektronickej konferencie, než vyslovíme svoj názor a nepokladáme neadresné dotazy v prípade, ak odpovede už k dispozícii sú v archívoch virtuálneho spoločenstva.¹⁴ Dochádza tu k obmene tradičného a najstaršieho prameňa práva – právnej obyčaje, ktorá sa transformuje do podoby internetovej zvyklosti.

4. SPOLOČNOSŤ, PRÁVNICKÉ VZDELÁVANIE A POŽIADAVKY NAŇ KLADENÉ

Napriek faktu, že vzdelávanie prostredníctvom moderných foriem umenia je perspektívnym konceptom, ktorý môže priblížiť nuansy právnej vedy širokému spektru adresátov, využitie technológií v tomto procese vzdelávania nie je zďaleka vyčerpané. Filmy zachytávajú premeny ľudskej spoločnosti už od konca 19. storočia a technológie za tú dobu výrazne pokročili. Treba hľadať ich ďalšie využitie pri právnickom vzdelávaní. Spojenie právnického vzdelávania a moderných technológií musí spĺňať určité kritéria. Aplikácia moderných technológií v pedagogickom procese môže poskytnúť efektívnejšie, zaujímavejšie a účelovejšie metódy poskytovania vzdelania.

Na stanovenie potrebných kritérií je nutné identifikovať súčasnú postmodernú spoločnosť a jej očakávania od budúcich absolventov právnických fakúlt. Za elementárne základy postmodernej spoločnosti pokladáme:

-
- 12 THOMPSONOVÁ, Kristin – BORDWELL, David: *Dějiny filmu*. Praha: Akademie múzických umění a Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 5.
 - 13 Filmy sa postupne dostávajú na novú úroveň, kedy sa príbehové línie stali súčasťou počítačových hier a hráč samotný vytvára vlastný osud postavy, ktorú vo virtuálnom svete ovláda. Zaujímavý je i interaktívny projekt nemeckej televízie ARD, ktorá v piatich štátoch Európy (Nemecko, Česko, Slovensko, Rakúsko, Švajčiarsko) distribuovala 17.10.2016 o 20:00 hod. film s názvom Verdikt (Terror – Ihr Urteil, Nemecko, 2016), v ktorom sa odohrával súdny proces s pilotom bojovej stíhačky (ten zostrelil civilné lietadlo, ktoré uniesol terorista s cieľom použiť ho ako zbraň. Na záver filmu rozhodovali diváci o vine či nevine obžalovaného (prostredníctvom SMS a internetového hlasovania).
 - 14 LEVY, Pierre: *Kyberkultura*. Praha: Karolinum, 2000, s. 114.

- a) hodnota informácií – sú hybnou silou súčasného sveta. Informácie sprostredkované kvalifikovanými pedagógmi sú nenahraditeľné.
- b) pluralitu názorov, systémov, hodnôt a ideológií.
- c) globálny charakter práva a vzdelávania – právo a vzdelanie už dávno prekročili hranice národného štátu a stali sa globálnym fenoménom. Právnické vzdelanie je verejne prístupné a často vyhľadávané.
- d) teleologické hodnoty – pri všetkých týchto kritériách nesmieme zabudnúť ani na účel vzdelávania. Prečo poskytujeme vzdelávanie a aké ciele chceme týmito metódami dosiahnuť. Jedným z týchto cieľov je substitúcia experimentálnej formy vzdelávania, ktorá je v práve neefektívna vzhľadom na samotnú povahu právnych noriem.

Postmoderné vzdelanie, by malo taktiež naplniť vysoké očakávania, ktoré je možné dosiahnuť efektívnymi a inovatívnymi spôsobmi výučby, ale s dôrazom na tradičné hodnoty morálky a spravodlivosti. V čase, keď sa hranice na pôde vzdelávania strácajú, musí ponuka kvalitného právnického vzdelávania u nás spĺňať tie najvyššie kritéria, ktoré sú porovnateľné so zahraničnými fakultami. Svojou ponukou a odlišným prístupom je potrebné poskytnúť záujemcovi o vzdelanie dobrý dôvod pre výber právnického povolania. Základom tohto postupu bude zladenie očakávaní študentov s novým postmoderným prístupom, ktorý im zabezpečí:

- a) Poskytovanie informácií odborníkmi z oblasti právnej teórie a praxe, ktorí budú aplikovať efektívne spôsoby výučby. Práca so skutočnými prípadmi z praxe, ich dôkladná analýza, abstrahovanie kľúčových informácií a hľadanie alternatívnych riešení podporia študentov vo formovaní vlastnej osobnosti.
- b) Predstavenie, čo najväčšieho počtu systémov, názorov a ideológií, aby si z nich študent mohol vybrať tu najvhodnejšiu. Tým sa zvýši jeho sloboda v bádaní a vlastnom sebazdokonaľovaní, kedy nebude viazaný na jediný postup, sústavu, ideológiu, ale bude si môcť stanoviť vlastný hodnotový rebríček. Takto získa predpoklad stať sa samostatne tvoriacou bytosťou, ktorá je schopná vytvárať rozhodnutia v súlade s najvyššími morálnymi hodnotami.
- c) Globalizácia vzdelania je ďalším nevyhnutným krokom vo vývoji vysokoškolského vzdelávania. Krátkodobé študijné pobyty sú len medzistupňom v postupnej premene súčasného systému vzdelávania na globálny. Vzdelávanie sa stalo cennou komoditou, ktorej hodnota s kvalitou výrazne stúpa. Nový rozmer nám ponúka tzv. virtuálna forma vzdelávania. To sa stáva kľúčovým prvkom diverzifikácie pri poskytovaní nadnárodného „voľného“ vysokého školstva, kde sa vysokoškolské inštitúcie prezentujú ako poskytovatelia medzinárodného on-line vzdelávania, ktoré sú dotované z nadnárodných programov.¹⁵
- d) Účelom vzdelávania musí byť naplnenie očakávaní študentov. To je možné dosiahnuť prostredníctvom využitia nových výukových metód, ktoré musia byť sprostredkované vysoko kvalifikovanými pedagógmi. Dôležitou súčasťou procesu vzdelávania musia byť taktiež moderné technológie, ktoré dokážu sprehľadniť, zefektívniť a racionalizovať sprostredkovanie informácií. Technológie môžu naštartovať spoluprácu, ktorá by bola bez ich využitia neuskutočniteľná.

Právnické vysokoškolské vzdelanie v Slovenskej republike je pod neustálym dohľadom zo strany štátu i médií. Na poli vzdelávania prebieha ostrý konkurenčný boj medzi súkromnými fakultami a fakultami, ktoré sú dotované zo štátnych prostriedkov. Z nášho pohľadu by mala byť jediným merítkom kvalita poskytovaného vzdelania a pripravenosť študentov na výkon praxe po ukončení štúdia. Len čas ukáže, či zavádzané reformy splnili svoj účel a dokázali efektívne reformovať právnické vzdelávanie u nás.

15 SELWYN, Neil: EDUCATION IN A DIGITAL WORLD: *Global Perspectives on Technology and Education*. First edition, London: Routledge, 2012, p. 6.

5. VYUŽITIE TECHNOLOGIÍ V PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ

Všetky vedné odbory, ktoré využívajú moderné technológie pri výskumnej a vedeckej činnosti napredujú míľovými krokmi, čo im umožňuje neustále posúvať hranice poznávania. Právo je fiktívnym odrazom sveta právnych noriem, ktoré sú nevyhnutnou súčasťou našich životov, no majú nehmotnú podstatu. Využitie technológií pri výskume fiktívneho sveta noriem sa môže zdať len ťažko realizovateľné. Technologizácia vzdelávacieho procesu môže slúžiť pre obohatenie, zatraktívnenie a zefektívnenie vyučovacieho procesu.

V každom z najvýznamnejších svetových právnych systémov existujú skupiny noriem, ktoré vytvárajú právny poriadok konkrétneho štátu. Každý právny poriadok má určité špecifiká, ktoré ho odlišujú od právneho poriadku iného štátu. Naším zámerom je využiť tento pluralizmus právnych poriadkov a vzájomne ich komparovať počas výučby s aplikáciou moderných technológií.

Náš koncept bude spočívať v nadnárodnej spolupráci medzi právnickými fakultami z rozmanitých končín sveta, ktorých právne poriadky nesú špecifické znaky a sú pre ne typické rozdielne procesy tvorby práva. Táto diverzita právnych poriadkov je ideálnym vzdelávacím prostriedkom, prostredníctvom ktorého bude možné naplno využiť kreativitu študentov, odbornosť pedagógov a dosiahnuť tak zaujímavé výsledky v hľadaní zvyšovania efektivity v právnickom vzdelávaní.

Prvým krokom (tzv. štartovacou fázou) bude zapojenie právnických fakúlt pôsobiach v okolitých štátoch, uzavretie zmlúv o vzájomnej spolupráci, vytvorenie spoločnej internetovej stránky projektu, dohodnutie rokovacieho a vyučovacieho jazyka (ideálna sa pre tieto potreby javí angličtina). Právne poriadky v rámci jedného svetového právneho systému sú si podobné, no i napriek tomu medzi nimi existujú viaceré rozdiely, ktoré môžu mať výrazný vplyv na odlišné riešenie rovnakých káuz. Účelom štartovacej fázy bude najmä overiť funkčnosť celého projektu, odstrániť prípadné nedostatky a získať kontakty na nové vysoké školy, ktoré sa môžu do projektu v budúcnosti zapojiť.

Podstata projektu by spočívala vo vypracovaní modelového prípadu¹⁶ z jedného alebo viacerých právnych odvetví (podľa počtu zapojených študentov, pedagógov i štátov). Na vytvorení tohto modelového prípadu¹⁷ sa budú podieľať vybraní pedagógovia z každej participujúcej fakulty a to formou osobného stretnutia či elektronickej komunikácie. Vytvorený prípad (prípady) by sa následne použil (použili) vo vyučovacom procese na každej z týchto zapojených právnických fakúlt.

6. ŠTUDENTI, TECHNOLOGIE A NOVÝ SPÔSOB VÝUČBY

Výber študentov by bol ďalšou fázou, kedy by sa vytvorili malé skupiny študentov (ovládajúcich cudzí jazyk na potrebnej úrovni¹⁸), ktorí by sa podieľali na riešení prípadu v rámci svojho právneho poriadku. Seminárne cvičenia by sa uskutočňovali prostredníctvom telemostu. V rovnako čase by seminárne cvičenie prebiehalo na pôde každej fakulty.¹⁹ Vedením jednotlivých seminárnych cvičení budú poverení vysokoškolskí pedagógovia z každej fakulty, ktorí by sa v pravidelných intervaloch striedali. Úlohou každého pedagóga bude priblížiť študentom vlastný právny poriadok, jeho špecifiká, pramene práva, orgány aplikácie práva a podobne. Študenti sa môžu počas tejto formy seminárneho cvičenia pýtať prednášajúceho pedagóga i študentov a spolu tak zisťovať špecifiká prípadu a spôsob, ako daný prípad riešiť.

V rámci konkrétneho právneho poriadku budú prípad riešiť všetci členovia seminárnej skupiny, čo napomôže rýchlejšiemu postupu pri jeho riešení. Vyriešenie prípadu podľa vlastného právneho poriadku bude predstavovať priebežné hodnotenie predmetu. V tejto fáze si študenti osvoja postup riešenia konkrétnej kauzy, budú nútení rozdeliť si úlohy a pracovať ako skupina, nie ako jednotlivci. Počas seminárnych

16 Modelový prípad môže obsahovať i cezhraničný prvok, kedy dochádza ku stretu viacerých právnych poriadkov. Študenti by tak museli hľadať kolízne normy, prostredníctvom ktorých by bolo možné vyriešiť danú kauzu.

17 Tento prípad môže byť založený i na reálnych kauzách, ktoré boli v minulosti riešené v jednotlivých štátoch a vyvolali vlnu otázok (kontroverzií).

18 Podmienkou by bolo absolvovanie predmetu na danej fakulte, prípadne získaný certifikát v predmetnom cudzom jazyku.

19 Jednotlivé cvičenia by boli nahrávané a v prípade technických problémov či neúčasti študentov alebo v prípade iných nepredvídaných udalostí by boli študentom dostupné na internetovej stránke projektu.

cvičení zas získajú informácie o cudzích právnych poriadkoch, ktoré im budú užitočné pri ďalšej etape záverečného hodnotenia.

Po vyriešení kauzy na každej zo zapojených fakúlt dôjde k náhodnému rozdeleniu a k zlúčeniu skupín z odlišných fakúlt (vytvoria sa páry alebo trojčlenné skupiny). Následnou úlohou študentov bude vypracovať podrobnú správu o odlišnostiach jednotlivých právnych poriadkov (ilustrovaných na riešenej kauze). Forma spolupráce medzi študentmi nebude striktne daná. Študenti budú môcť využívať mailovú komunikáciu, online komunikačné zariadenia, sociálne siete a podobne. Vzájomne sa budú musieť skoordinať, elektronicky si zasielať kľúčové dokumenty a informácie.

Po vypracovaní záverečnej správy študenti zostavia powerpointovú prezentáciu, ktorú budú prostredníctvom telemostu prezentovať pred všetkými zapojenými študentmi i pedagógmi. Následne bude prebiehať diskusia a učitelia zhodnotia celo-semestrálnu prácu jednotlivých skupín, vypracovanie záverečnej správy a prezentáciu výsledkov. Závery, ku ktorým sa študenti dopracovali, môžu byť po súhlase zo strany pedagógov publikované v odborných, prípadne vedeckých časopisoch (prípadne sa do ich vypracovania môžu zapojiť i samotní pedagógovia – zaujímavá možnosť publikačnej činnosti).

Rozsah predmetu, ako aj dĺžka seminárnych cvičení bude určená po dohode medzi vyučujúcimi a po schválení od vedenia jednotlivých vysokých škôl. Rozdelenie výučby do jedného, prípadne dvoch semestrov bude záležať od technologických možností každej fakulty, od počtu zapojených pedagógov a študentov a od náročnosti riešeného prípadu. Daný predmet má predpoklady byť prospešným nielen pre zapojených študentov a pedagógov, ale zistené výsledky môžu obohatiť právnu teóriu i prax. Rovnako bude posilnená i spolupráca medzi jednotlivými fakultami a otvoria sa tak nové možnosti v oblasti právnického vzdelávania.

7. SPOLUPRÁCA V PRÁVNICKOM VZDELÁVANÍ PROSTREDNÍCTVOM MODERNÝCH TECHNOLOGIÍ

V prípade úspechu projektu a po overení jeho technologických možností bude možné posunúť spoluprácu medzi právnickými fakultami na novú úroveň – globálnu. Najzásadnejšie výsledky bude možné získať a overiť pri komparácii rozdielnych svetových právnych systémov a právnych poriadkov, ktoré ich vytvárajú.

Skúmanie a porovnávanie rozdielnych svetových právnych systémov predstavuje jednu z najväčších výzev, ktorej sa môžeme v právnej vede postaviť. „Vzájomné sa prepletanie právnych poriadkov, ktoré sú budované na rozdielnych princípoch, ale v dnešnom globalizujúcom a integrujúcom sa svete dochádza k ich čoraz častejším stykom a konfliktom.“²⁰ Jednotlivé odlišnosti a špecifiká právnych poriadkov v rozličných právnych systémoch tvoria priam nekonečné pole možností, ktoré je potrebné skúmať.

Pre právne poriadky v jednom svetovom právnom systéme sú typické spoločné črty, ktoré by mali smerovať vždy k podobným výsledkom. Na rozdiel od toho nám nuansy právnych kultúr a malé odchýlky prezentujú mnohé rozdiely (niekedy i zanedbateľné), ktoré spôsobujú, že rovnaké prípady sú riešené diametrálne odlišným spôsobom a markantne sa líšia vo výsledku. Ako príklad si možno predstaviť riešenie rovnakého prípadu podľa záväzných náboženských prameňov práva (náboženský právny systém), následne podľa precedensov (angloamerický právny systém) a na záver ešte pomocou normatívnych právnych aktov (kontinentálny právny systém).

Význam vzdelávacích technológií ako celosvetového fenoménu je zrejmý vo velebení schopnosti digitálnych technológií, ktoré umožnili pedagógom a vzdelávacím inštitúciám výrazne rozšíriť svoje pole pôsobnosti, a pre jednotlivcov sa stali bezprecedentnou možnosťou, ako zvýšiť úroveň a príležitosti na dosiahnutie vyššieho stupňa vzdelania. V gnozeologickom zmysle boli digitálne technológie dlho spájané s „od-územnením“ a „oslobodením“ poznania, kde znalosti (informácie) nemajú žiadne hranice a môžu sa voľne pohybovať (široť) po celom svete.²¹ Dochádza tak ku globalizácii vzdelania za využitia moderných technológií.

20 ŠURKALA, Ján: Internet vo svetle konkurencie právnych poriadkov: prípad Titus Alexander Jochen Donner a ochrana autorského práva trestnoprávnymi prostriedkami pri cezhraničných spotrebiteľských zmluvách. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. - Roč. 35, č. 1 (2016), s. 152.

21 SELWYN, Neil: *EDUCATION IN A DIGITAL WORLD: Global Perspectives on Technology and Education*. First edition, London: Routledge, 2012, p. 7.

ZÁVER

V článku sme sa pokúsili poukázať na prepojenie postmodernity, technológií a vzdelávania. Postmoderna nás vyzýva k hľadaniu plurality názorov, zdieľaniu informácií, globalizácii vzdelania, ale s prihliadnutím na potreby spoločnosti i jednotlivcov. Technológie sa zdajú byť prínosom, ktorý bude nevyhnutne viesť k modernizácii a zefektívneniu vzdelávacieho procesu. Všetky dostupné informácie musia byť však podávané s úctou k právu a morálke a nesmie pritom dochádzať k deformácii pravdivých informácií za účelom vlastného prospechu.

Taktiež sme sa pokúsili nájsť spôsoby využitia technológií pri právnickom vzdelávaní. Náš návrh počíta so vzájomnou spoluprácou na medzinárodnej úrovni. V prvej fáze projektu by sa overovala jeho funkčnosť a realizovateľnosť v regióne (susediace štáty). Následná fáza by overila jeho funkčnosť na globálnej úrovni. Hlavnou ideou celého projektu je spájať, komparovať a vzájomne sa vzdelávať bez fyzickej prítomnosti s využitím dostupnej techniky. Veríme, že daný návrh poukázal na možnosti moderných technológií, ktoré dokážu pomôcť pri zvýšení atraktivity právnického vzdelania v súčasnosti.

POUŽITÁ LITERATÚRA

1. BURDA, E.: Vzdelávanie právnikov klinickými formami – nadstavba či nevyhnutnosť?. In: *Projustice* (<http://www.projustice.sk/teoria-prava/vzdelavanie-pravnikov-klinickymi-formami-nadstavba-ci-nevyhnutnost>) Dostupné dňa 12. 10. 2016.
2. GÁBRIŠ, T.: *Law & technology*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského Právnická fakulta, 2015, 242 s. ISBN 978-80-7160-397-9.
3. HAPLA, M.: *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2016. 160 s. ISBN 978-80-2108-186-4.
4. KASINEC, R.: Klinické právnické vzdelávanie - cesta správnym smerom?. In: *Projustice* (<http://www.projustice.sk/teoria-prava/klinicke-pravnicke-vzdelavanie-cesta-spravnym-smerom>) Dostupné dňa 12. 10. 2016.
5. LEVY, P.: *Kyberkultura*. Praha: Karolinum, 2000, 229 s. ISBN: 8024601095.
6. OLCOTT, D. - CARRERA FARRAN, X. et al.: Ethics and Education in the Digital Age: Global Perspectives and Strategies for Local Transformation in Catalonia. In: *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. April 2015, Volume 12, Issue 2, pp 59 – 72.
7. SELWYN, N.: *Education in a digital world: Global Perspectives on Technology and Education*. First edition, London: Routledge, 2012, 192 p. ISBN-13: 978-0415808453.
8. ŠKOP, M.: Velká vypravění postmoderního státu o spravedlnosti. In: *Bratislavské právnické fórum 2013* [elektronický zdroj]. Bratislava: Univerzita Komenského, Právnická fakulta, 2013. s. 1927 – 1934.
9. ŠURKALA, J.: Internet vo svetle konkurencie právnych poriadkov: prípad Titus Alexander Jochen Donner a ochrana autorského práva trestnoprávnymi prostriedkami pri cezhraničných spotrebiteľských zmluvách. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. – Roč. 35, č. 1 (2016), s. 136 – 154.
10. ŠURKALA, J.: Ústavné súdnictvo a legitimita v postmodernej situácii. In: *Acta Facultatis Iuridicae Universitatis Comenianae*. – Roč. 34, č. 2 (2015), s. 125 – 147.
11. THOMPSONOVÁ, K. – BORDWELL, D.: *Dějiny filmu*, Praha: Akademie múzických umění a Nakladatelství Lidové noviny, 2007, s. 872 s. ISBN: 9788073312077.
12. WEBSTER, F.: *Theories of information society*. Third edition, London: Routledge, 2006, 328 p. ISBN-13: 978-0415718790.

NIEKOĽKO ÚVAH O KONCEPCII ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V ÚSTAVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY

**FERDINAND KORN
DUBNICKÝ TECHNOLOGICKÝ INŠTITÚT
V DUBNICI NAD VÁHOM**

ABSTRAKT

KORN, FERDINAND. NIEKOĽKO ÚVAH O KONCEPCII ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD V ÚSTAVE SLOVENSKEJ REPUBLIKY. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 2, S. 25

Slovenská ústavná koncepcia stojí na princípoch materiálneho právneho štátu a svojou demokratickou povahou je výrazne odrazom prirodzenoprávnych tendencií vo filozoficko-právnom členení základných práv a slobôd. Ich súčasné medzinárodnoprávne a ústavoprávne zakotvenie má svoj dejinný filozofický rozmer ich kreovania spočívajúci predovšetkým v dualistickom vnímaní objektívneho práva. Predkladaný článok analyzuje ústavoprávnu úpravu nositeľstva základných práv a slobôd, predkladá komparatívny pohľad na ústavou danú možnosť obmedzenia základných práv a slobôd vychádzajúc z vedeckých výstupov významných ústavných právnikov a prizmou analytického pohľadu na základné práva a slobody a syntézou myšlienok I. Kanta a R. Alexyho odôvodňuje objektívnu existenciu ľudských práv.

ABSTRACT

KORN, FERDINAND. A FEW REFLECTIONS ON THE CONCEPT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONSTITUTION OF THE SLOVAK REPUBLIC. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 2, P. 25

The Slovak Constitutional concept is based on materialistic and legal principles and its democratic nature significantly reflects natural and legal tendencies related to philosophical and legal classification of fundamental rights and freedoms. Their contemporary international and legal, as well as constitutional and legal grounds have their historical and philosophical dimension of their creation lying mainly in dualistic perception of objective law. The presented article analyzes constitutional and legal modification of a bearer of fundamental rights and freedoms, presents a comparative insight into possibility to restrict fundamental rights and freedoms given by the Constitution rising from scientific outcomes presented by significant constitutional lawyers, and through the prism of an analytic view on fundamental rights and freedoms accompanied by a synthesis of thoughts of I. Kant and R. Alexy gives reason for existence of human rights.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

Základné práva a slobody, ústava, dualizmus práva, subjekt

KEYWORDS

Fundmental rights and freedoms, Constitution, Dualism of law, Subject

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. PhDr. Ferdinand Korn, PhD.
drfkorn@centrum.sk

Dubnický technologický inštitút v Dubnici nad Váhom, odborný asistent
Sládkovičova 533/20
018 41 Dubnica nad Váhom
Slovenská republika

1. ÚVOD

Slovenská ústavná koncepcia stojí na princípoch materiálneho právneho štátu a svojou demokratickou povahou je výrazne odrazom prirodzenoprávných tendencií vo filozofickom-právnom členení základných práv a slobôd.

Právny status základných práv a slobôd má jednoznačný prirodzenoprávny rozmer s výraznou kvalitou morálky, poznateľný v princípoch kreujúcich právo od rímskych dôb do súčasnosti ako sú napr. *aequitas naturalis praeferenda est rigori iuris* – prirodzená spravodlivosť je nad prísnosťou zákona, *summum ius-summa iniuria* – veľa zákonov – samé nespravodlivosti, alebo *ex iniuria ius non oritur* – z nepráva nemôže vzniknúť právo, ktoré boli dejinne recipované do právnych poriadkov kontinentálneho práva a tvoria ich súčasť. Významný predstaviteľ iusnaturalizmu súčasnosti R. Dworkin definuje systém práva ako súbor právnych princípov, právnych noriem a politickej morálky.¹

Prirodzenoprávny postoj je postojom, ktorý chápe jedinečnosť ľudského jednotlivca ako zdroj a objekt ľudských práv. Tieto práva jednotlivcovi patria, štát ich v podstate iba deklaruje spravidla vo svojej ústave a obmedzuje ich iba v prípade záujmu rešpektovania rovnakých práv iných ľudí, či v záujme prežitia ľudského spoločenstva. Takto chápané práva sa stali základom historických dokumentov, predovšetkým Vyhlásením nezávislosti Spojených štátov amerických /1776 a francúzskou Deklaráciou práv človeka a občana /1789/, no i aktuálnych medzinárodných dokumentov ako sú Všeobecná deklarácia ľudských práv /1948/ a Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd. /1950/

Pozitivistická teória zakladá spätosť štátu s právom, čo v smere k ľudským právam zakladá, že len to je ľudským právom, čo je pozitivisticky štátom jednotlivcovi dané/nie uznané/. Hrôzy druhej svetovej vojny, ktorej východiská patrili pozitivistickému videniu práva, spôsobili v názorovom náhľade na tento postoj výrazný a trvalý posun k iusnaturalizmu.

Základné práva a slobody nachádzajú v našom základnom zákone svoje pozitívne vymedzenie v druhej hlave Ústavy Slovenskej republiky. Sú systematizované do oddielov a článkov, ktorých usporiadanie má svoj odraz vo všeobecnej klasifikácii základných práv a slobôd, z ktorých najdôležitejšie kritériá sú:

- filozoficko-právne
- historické
- kultúrno-politické
- na základe statusového princípu
- na základe predmetu ochrany ľudských práv
- na základe subjektu ľudských práv
- na základe pôsobenia ľudských práv
- na základe právnej záväznosti²

Členenie filozoficko-právne je členením na dve skupiny postoja k právu a to postoj prirodzenoprávny a postoj pozitivistický (dualizmus práva).

2. PRIRODZENOPRÁVNY A POZITIVISTICKÝ PRÍSTUP K PRÁVU

Dualizmus práva spočíva v dvoch historických náhľadoch na jeho podstatu a význam, ktorá sa od dejinného obdobia antiky prenáša do každodennej súčasnosti. Podstata uvedeného dualizmu je v názore, či má právny normatívny systém reflektovať všeobecne uznávané morálne hodnoty alebo nie, resp. či je právny normatívny systém schopný morálne hodnoty subsumovať.

Počiatky filozofických úvah o prirodzenom práve nachádzame v antickom období v Heraklietovom fragmente 114, v ktorom je prvýkrát poukázané na rozdiel medzi spravodlivosťou prírodnou – *fysei* a spravodlivosťou ľudskou – *nomoi*. Aristoteles v Etike Nikomachovej vyjadruje postulát, že medzi

1 Bližšie pozri Brösl., A.: Dejiny právneho a politického myslenia. Iura edition 1999, str. 272 a nasl.

2 Svák, J.: Ochrana ľudských práv, Bratislava 2006, Eurokodex, str. 19

príslušníkmi polis existuje jednak prirodzené a jednak zákonné právo, pričom akcentuje, že prirodzené právo má všade rovnakú platnosť a je nezávislé od toho, či sa ľuďom páči, alebo nie. V období stredoveku sa kresťanské prirodzené právo stáva právom odôvodňovaným teologicky. Augustínus Aurelius rozdeľuje právo na lex aeterna, lex naturae a lex positiva. Lex naturae, teda prirodzené právo sa stáva spojovacím článkom medzi právom božím – lex aeterna a právom ľudským, štátnym – lex positiva, pričom ponechal otázku, či je lex aeterna poznateľná ľudským rozumom alebo božou vôľou za otvorenú.

Tomáš Akvinský zakladá poznateľnosť lex aeterna, teda stvorenia a bytia, ľudským rozumom. Tomistické prirodzené právo prijíma objektívny poriadok daný prírodou, pričom uznáva jeho poznateľnosť ľudským rozumom.³

Zakladateľ novodobej teórie prirodzeného práva H. Grotius zachádza v ustálení pozície ľudského rozumu do vyššej kvality, keď prirodzené právo definuje ako príkaz zdravého rozumu. Postulát osvieteneckej prirodzenoprávnej koncepcie práva oproti teologickej koncepcii stredoveku definuje poznanie ako kvalitu nevyhnutne nahrádzajúcu vieru, ktorá nedokázala zabrániť hrôzom tridsaťročnej vojny. Predmetné historické úvahy o podstate prirodzeného práva vytvorili štyri základné odkazy pre prirodzené právo a to, že právo je hodnotovo viazané, že k týmto hodnotám patrí rovnaká dôstojnosť všetkých ľudí, že aj dokázateľné historické omyly prirodzenoprávneho učenia boli schopné prinútiť nositeľov štátnej moci k morálnej reflexii a že poskytovalo právne odôvodnenie revolučných zásahov voči tyranii.

Podstatu právneho pozitivizmu možno ilustrovať vo výrokoch T. Hobbesa a K. M. Bergbohma. T. Hobbes v diele Leviatan konštatuje, že pokiaľ prirodzené zákony sú tie, ktoré boli zákonmi večne /tiež morálne zákony/, pozitívne zákony neboli zákonmi večne, stali sa zákonmi z vôle tých, ktorí mali nad ostatnými suverénnu moc. K. Bergbohm zdôrazňuje, že podstata každého práva spočíva v tom, že existuje a že akékoľvek krásne a ideálne právo zaostáva aj za najžalostnejším pozitívnym právom podobne, ako každý mrzák vidí, počuje a existuje lepšie ako tá najkrajšia socha. Pre pozitívne právo je charakteristické, že nie je hodnotovo viazané a že jediným prameňom práva je štátna vôľa, čím takto vydaný zákon nie je možné ani potrebné zdôvodňovať.⁴

Jedným z vrcholov učenia právneho pozitivizmu je čistá právna náuka H. Kelsena. Kelsen nepopiera existenciu morálnych, či sociologických faktorov v spoločnosti, no vo vzťahu k právu ich považuje za nečisté. Tvrdí, že právna norma platí, aj keď nie je v súlade so spoločenskou morálkou. Obsahom právnej normy môže byť akákoľvek spoločenská hodnota.

Pre pochopenie vývoja dualizmu v práve je tento stav možné demonštrovať na životnej práci G. Radbrucha. Tento významný právny filozof 20. storočia začínal v názorovej rovine právneho pozitivizmu, ktorú odôvodňoval potrebou naplnenia právnej istoty a spravodlivosti. Diskreditácia právneho pozitivizmu v nacistickom práve spôsobila, že G. Radbruch na konci života povýšil materiálnu spravodlivosť nad potrebu právnej istoty, ktorú podľa neho pozitivizmus poskytoval a to tým, že prichádza s ideou zákonného nepráv a nadzákonného práva.⁵ Práve udalosti druhej svetovej vojny spôsobili, že pozitivistický názor na právo, ktorý dobovo slúžil na odôvodnenie nacistických zločinov, bol v právnej kultúre natrvalo nahradený iusnaturalistickým postojom k právu a to predovšetkým v oblasti ochrany základných práv a slobôd.

Súčasný stret právnofilozofických úvah prednosti pozitivistického alebo iusnaturalistického pohľadu na podstatu práva reprezentujú najmä H. L. A. Hart a R. Dworkin

Okrem uvedenej fundamentálnej klasifikácie základných práv a slobôd existuje v právnej teórii niekoľko ďalších klasifikácií podľa rôznych hľadísk. Podľa J. Drgonca sa práva a slobody členia na tri základné skupiny: 1. Práva prvej generácie – práva osobné a politické, 2. Práva druhej generácie – práva hospodárske, sociálne a kultúrne a 3. Práva tretej generácie – práva solidarity, ktoré sú vnímané ako určité kolektívne práva ľudí v snahe o spoločné riešenie globálnych problémov, resp. problémov, ktoré prináša postmoderná doba, a ktoré presahujú hranice národných štátov i kontinentov.

Významené je rozlíšenie základných práv a slobôd podľa subjektu, čiže podľa nositeľa základného práva a slobody.

3 Bližšie pozri Brösl, A.: Dejiny politického a právneho myslenia, Iura edition 1999, str. 36 a 76 a nasl.

4 Bližšie pozri Brösl, A.: Dobrovičová, G., Kanárik, I.: Teória práva, Košice 2007, str. 17 a nasl.

5 Bližšie pozri Brösl, A.: Dejiny právneho a politického myslenia. Iura edition 1999, str. 265 a nasl.

3. SUBJEKTY ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD

Rovnosť v právach je zmysle článku 12 ods. 1 ústavy spojená so všetkými základnými právami a slobodami, ktoré sú obsiahnuté v druhej hlave Ústavy Slovenskej republiky. Predmetnú rovnosť však nemožno stotožniť s absolútnou rovnosťou. Platí, že v ústavnom texte je táto rovnosť konkretizovaná pre jednotlivé prípady, situácie, či skupiny subjektov, ako nositeľov základných práv a slobôd.

Ústavná úprava subjektov základných práv a slobôd umožňuje ich nasledujúce členenie:

- fyzické osoby a právnické osoby - fyzické osoby sú nositeľmi, teda subjektmi základných práv a slobôd bez ohľadu na ich národnosť, pohlavie, náboženské presvedčenie, štátnu príslušnosť a pod. a sú subjektmi všetkých základných práv a slobôd tak, ako sú vymedzené v druhom oddieli druhej hlavy ústavy. Pojmovo sú určené slovom: každý, nikomu, osoba a pod.. Fyzická osoba je v špecifických prípadoch určených ústavou ako subjekt ľudských práv zúžene konkretizovaná pojmom: obvinený, obžalovaný a pod.. Právnické osoby sú subjektmi základných práv a slobôd v prípade, ak z ich obsahu nevyplýva, že ich subjektmi môžu byť iba fyzické osoby.
- občan Slovenskej republiky – štátni občania Slovenskej republiky, sú fyzické osoby, ktoré majú so Slovenskou republikou ako štátom špeciálny právny vzťah. Pojmovo je v ústave uvedený subjekt označený: občan
- príslušníci národnostných menšín a etnických skupín – uvedeným subjektom sa zaručujú základné práva a slobody upravené v čl. 33 a 34 ústavy. Je však potrebné zdôrazniť, že uvedené práva nepatria medzi kolektívne práva, ale že sa jedná o práva individuálne.
- cudzinci sú fyzické osoby, ktoré nie sú občanmi Slovenskej republiky. Ústava vymedzenie týchto práv zakladá napr. v čl.53 ústavy – právo na azyl.

Uvedené členenie subjektov má spoločného menovateľa v tom, že ich možno uplatniť *individuálne*, čím sa má za to, že základné práva a slobody, ktorými vyššie uvedené subjekty disponujú, možno označiť podľa uvedeného kritéria ako osobitú skupinu základných práv a slobôd.⁶

Odlišnú skupinu tvoria základné práva a slobody, ktoré možno uplatniť len prostredníctvom *kolektívu* – zhromažďovacie právo podľa čl. 28 ústavy, združovacie právo podľa čl. 29 ústavy a pod..

Článok 12 ods. 2 a 4 zakotvuje, že základné práva a slobody sa zaručujú všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru, náboženstvo, politické zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, majetok, rod, alebo iné postavenie, nikoho nemožno z uvedených dôvodov poškodzovať, zvýhodňovať alebo znevýhodňovať. Základné práva a slobody sa zaručujú všetkým na území Slovenskej republiky podľa čl. 12 ods.2 ústavy, pričom platí, že štátne územie možno stotožniť s jurisdikciou Slovenskej republiky. Pobytom mimo územia Slovenskej republiky však občan Slovenskej republiky nestráca základné práva a slobody zaručené mu Ústavou Slovenskej republiky, pobytom na území cudzieho štátu sa iba modifikuje jeho právne postavenie a to tým, že na území cudzieho štátu je jeho status nositeľa základných práv a slobôd priznaný podľa vnútroštátnych predpisov cudzieho štátu, ako aj v zmysle medzinárodných zmlúv, ku ktorým uvedený štát pristúpil.⁷

subjekt, ktorému je základné právo a sloboda ústavne priznané, je v ústavnom texte vyjadrený v štyroch úrovniach z hľadiska všeobecnosti označenia:

6 Bližšie pozri Svák, J., Balog, B.: Pokusy o ústavné zmeny v oblasti ľudských práv a realita. Orosz, L., Breichová Lapčáková, M., Majerčák, T.: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. ústavné dni. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice 2012, str. 148.

7 Bližšie pozri Svák, J., Balog, B.: Pokusy o ústavné zmeny v oblasti ľudských práv a realita. Orosz, L., Breichová Lapčáková, M., Majerčák, T.: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. ústavné dni. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice 2012, str. 148.

- všeobecne: v dvoch kvalitách:
 1. pomenovaním (občan, každý, kto, všetci)
 2. nepomenovaním (napr. čl. 37 ods. 4-právo na štrajk sa zaručuje, čl. 43 ods. 1 – sloboda vedeckého bádania a umenia sa zaručuje a pod.)
- konkrétne (relatívne určito): žena, mladiství, deti, sudcovia, prokurátori, etc
- špeciálne: žena v tehotenstve, deti narodené z manželstva, rodičia, ktorí sa starajú o deti, občan v starobe, každý, kto je v hmotnej núdzi, osoby zdravotne postihnuté, etc
- inštitucionálne: manželstvo, rodičovstvo, rodina (pričom subjektom týchto práv je manžel, rodič, člen rodiny).

(V čl. 23 ods. 4 ústavy je subjekt označený ako „každý občan“, čo podľa môjho názoru nemá použitie adjektívu „každý“ racionálne odôvodnenie.)

Dôležité je rozdelenie základných práv a slobôd podľa možnosti ich obmedzenia.

4. ROZDELENIE ZÁKLADNÝCH PRÁV A SLOBÔD PODĽA MOŽNOSTI ICH OBMEDZENIA

Na úvod tejto časti je potrebné zvýrazniť názorovú členitosť odbornej právnickej obce pri koncipovaní rozdelenia základných práv a slobôd podľa možnosti ich obmedzenia. Na ilustráciu uvedenej tézy uvádzam tri názorové pohľady na delenie základných práv a slobôd podľa daného členenia.

Ústavodarca pri koncipovaní druhej hlavy základného zákona určil zákonodarcovi možnosť, či nemožnosť obmedzenia základného práva a slobody v ústave vymedzených. Ústavodarca vymedzil u niektorých základných práva a slobôd ich absolútny charakter a následne jeho nositeľovi, teda jednotlivcovi i absolútny status v uplatňovaní týchto práv.

J. Svák a B. Balog konštatujú,⁸ že ľudské práva chránené v druhej hlave ústavy nie sú – až na jednu výnimku – absolútne, ale sú relatívne, to znamená, že vo výnimočných prípadoch môže byť do nich ústavne relevantným spôsobom zasiahnuté. Za jedinú výnimku, teda za jediné základné právo s absolútnou povahou považujú *zákaz mučenia*.

A. Bröstl rozdeľuje základné práva a slobody podľa možností a úrovne možnosti ich obmedzenia na práva:

- neobmedziteľné, ktoré rozdeľuje na absolútne neobmedziteľné a relatívne neobmedziteľné
- obmedziteľné v určitom rozsahu
- obmedziteľné úplne podľa dispozície zákonodarcu.

Absolútne neobmedziteľné práva a slobody ústava nedovoľuje za žiadnych okolností obmedziť. Takým právom je napríklad právo spôsobilosti na práva podľa čl. 14 ústavy.

Relatívne neobmedziteľné práva a slobody síce ústava *expressis verbis* nedovoľuje obmedziť, ale zároveň taxatívne vymenúva prípady, v ktorých nejde o porušenie takého práva. Príkladom môže byť právo na život zaručené v čl. 15 ústavy. Toto právo ústava obmedziť nedovoľuje, ale zároveň ustanovuje, že nie je porušením práva na život, ak bol niekto pozbavený života v súvislosti s konaním, ktoré nie je trestné. Napríklad nutná obrana podľa § 25 Trestného zákona č. 300/2005 Z.z.

Obmedziteľné práva a slobody ústava obmedziť explicitne umožňuje. Takými sú napríklad právo na osobnú slobodu podľa čl. 17, právo na majetok podľa čl. 20, alebo právo na slobodu prejavu podľa čl. 26 ústavy.

Obmedziteľné práva a slobody plne podľa dispozície zákonodarcu sú všetky práva uvedené v čl. 51 ods. 1 ústavy, ktorých sa možno dovoľávať len v medziach zákonov, ktoré uvedené ustanovenia vykonávajú. Ide najmä o niektoré hospodárske, sociálne a kultúrne práva.

8 Bližšie Svák, J., Balog, B.: Pokusy o ústavné zmeny v oblasti ľudských práv a realita.. Orosz, L., Breichová Lapčáková, M., Majerčák, T.: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. ústavné dni. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice 2012, str. 148

Podľa A. Bröstla osobitný prípad obmedzenia práv a slobôd z *hľadiska subjektu* upravuje ústava v čl. 54. Tento článok umožňuje, aby sudcom a prokurátorom bolo možné formou zákona obmedziť právo na podnikanie a inú hospodársku činnosť a právo zakladať a byť členom politických strán a hnutí. Zamestnancom štátnej správy a územnej samosprávy vo funkciách určených zákonom je možné obmedziť i právo na štrajk, príslušníkom ozbrojených síl a zborov aj petičné a zhromažďovacie právo, ak to súvisí s výkonom služby. Osobám v povolaniach, ktoré sú bezprostredne nevyhnutné na ochranu života a zdravia, môže byť formou zákona obmedzené právo na štrajk.

Podmienky a rozsah obmedzenia základných práv a slobôd a rozsah povinností *v čase vojny, vojnového stavu, výnimočného stavu a núdzového stavu* upravuje ústavný zákon č. 227/2002 Z.z.⁹

I. Palúš rozdeľuje základné práva a slobody podľa ústavnej možnosti ich obmedzenia, respektíve na základe špeciálnych podmienok ich obmedzenia, ktoré plynú z ústavy, do 6 skupín v závislosti od rozsahu a obsahu správania sa zákonodarcu¹⁰:

- *práva a slobody, ktoré nie je možné obmedziť – spôsobilosť na práva podľa čl.14, právo na život, právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, cti, dobrej povesti a mena, ochrana pred krutým, neľudským a ponižujúcim zaobchádzaním alebo trestom, právo na slobodný vstup na územie Slovenskej republiky.* (V tomto kontexte je potrebné poukázať na čl.18 ústavy a čl.51 ods.2 ústavy v spojení s ústavným zákonom č. 227/2002 Z.z. a jeho čl. 2 ods.3 písm.b/, ktoré umožňuje uložiť pracovnú povinnosť. Keďže ústavný zákon č.227/2002 Z.z., je predpisom, ktorý je vydávaný ústavným splnomocnením na základe čl.51 ods.2, zakladá možnosť uloženia pracovnej povinnosti v zmysle ústavného zákona č.227/2002 Z.z. nie je obmedzením obsahu čl.18 ods.1 ústavy, ale stanovenie rozsahu povinností v zmysle čl. 51 ods.2 v spojení s čl.13 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky – pozn. F. K.)
- *práva a slobody, kde stupeň určitosti ústavného vyjadrenia ich obmedzenia je značne vysoký – čl.17 ods.3, ktorý určuje ochranu pre obmedzením osobnej slobody zadržaným osobám.*
- *práva a slobody, kde sú podmienky obmedzenia dané v ústavnom texte všeobecnejšie a tým dáva priestor pre realizáciu týchto obmedzení zákonodarcovi – čl.26 ods.4 – bezpečnosť štátu, verejný poriadok etc.*
- *práva a slobody taxatívne vymedzené v čl.51 ods.1 Ústavy Slovenskej republiky, ktorý stanovuje, že práv v tomto článku vymedzených sa voči štátu možno domáhať len v medziach zákonov, ktoré tieto práva vykonávajú – napr. právo na slobodnú voľbu povolania a prípravu naň, právo podnikáť a uskutočňovať inú zárobkovú činnosť, právo na prácu, právo na uspokojivé pracovné podmienky, právo na štrajk, právo na ochranu zdravia, právo rodičov starať sa o deti a vychovávať ich, právo na vzdelanie, právo na priaznivé životné prostredie etc.*
- *práva a slobody v zmysle čl.54 Ústavy SR, ktoré obmedzuje v predmetnom článku vymenované profesie vo výkone uplatnenia tam uvedených práv.* Jedná sa o povolania sudcov a prokurátorov, zamestnancom štátnej správy a samosprávy vo funkciách, príslušníkov ozbrojených síl a ozbrojených zborov a osobám v povolaniach, ktoré sú bezprostredne nevyhnutné na ochranu života a zdravia, pričom sa jedná o taxatívne vymedzené práva – napr. čl.29 ods.2 a obmedzenie tam uvedených základných práv a slobôd je zákonodarcovi dané v rovine fakultatívnej.
- *práva a slobody vyplývajúce z ustanovenia čl.51 ods.2 ústavy.* Uvedený článok sa stal súčasťou ústavného textu na základe ústavného zákona č.90/2001 Z.z. a je pozoruhodný z niekoľkých aspektov. Prvým je, že nepredpokladá iba obmedzenie základných práv a slobôd, ale aj rozsah povinností. Druhým je skutočnosť, že má generalizujúci charakter z hľadiska stanovenia dôvodov, ktoré majú viesť k obmedzeniu základných práv a slobôd a určení rozsahu povinností, ktorými sú vojna, vojnový stav, výnimočný stav a núdzový stav.

Významná je klasifikácia základných práv a slobôd podľa G.Jellineka, podľa ktorej sa kategórie ľudských práv a slobôd rozdeľujú na *status negativus* – zodpovedá mu povinnosť štátu zdržať sa konania, ktoré zakladá

9 Bröstl, A.: Ústavné právo Slovenskej republiky, Vydavateľstvi a nakladateľstvi Aleš Čeněk, Plzeň 2010, str. 96 a nasl.

10 Palúš, I., Somorová, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. UPJŠ Právnická fakulta Košice 2011, str. 148 a nasl.

zásah do základného práva alebo slobody, *status activus* – sloboda jednotlivca určitým spôsobom konať a *status positivus* – možnosť uplatňovať nároky voči verejnej moci na určité konanie.

Práve z uvedeného rozdelenia G. Jellineka vyplýva odlišenie práv a slobôd, keď sa *status negativus* spája so slobodami a *status positivus* sa spája s právami.

5. ANALYTICKÝ POHĽAD NA ZÁKLADNÉ PRÁVA A SLOBODY

Analytický pohľad na základné práva a slobody zakladá spojenie základných práv a slobôd s ústavným postulátom o tom, že nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach pre to, že si uplatňuje svoje základné práva a slobody (čl. 12 ods. 4 ústavy). Pohľad na uvedené spojenie ma trojaký rozmer:

- chápanie základných práva ako práv prirodzených (A)
- chápanie základných práva ako verejných subjektívnych práv (B)
- chápanie základných práv a slobôd ako medzi limitov pre zásahy štátu voči ich subjektom (C)

ad A: Subjektom základných práv a slobôd je jednotlivec v zmysle iusnaturalistického vnímania práva. Deklarovanie prirodzených práv jednotlivca v ústavných katalógoch zaručuje slobodu každého jednotlivca vo vzťahu k štátnej moci a rovnosť každého jednotlivca v dôstojnosti a jeho právach v tom najvšeobecnejšom význame. Zároveň štát garantuje neodňateľnosť, nepremlčateľnosť, nescudtitelnosť a nezrušiteľnosť základných práv a slobôd jednotlivca a možnosť ústavného preskúmavania narušenia uvedených princípov ústavným súdom. Základné práva a slobody sú dané jednotlivcovi jeho samotnou podstatou, teda tým, že existuje (pasívne pôsobenie), no štát v ústavnom texte garantuje aj aktívne pôsobenie jednotlivca a to pri ochrane svojich práv od možnosti domáhať sa ochrany svojich základných práv na vnútroštátnej, či nadštátnej úrovni iniciovaním konania o porušení základných práv a slobôd, až po uplatnenie práva na odpor – *ius resistendi* podľa čl. 32 ústavy.

ad B: *A priori* základné práva a slobody nevymedzujú vzťah medzi jednotlivcami, ale vzťah medzi jednotlivcom a štátom. (vertikálny účinok). Vzťah je charakteristický tým, že oprávneniam jednotlivca, ktoré mu vyplývajú z obsahu jeho základných práv a slobôd zodpovedajú určité povinnosti zo strany štátu. Obsah povinností štátu je určený charakterom jednotlivých základných práva slobôd a môže mať podobu:

- nezasahovania do ústavne garantovaného priestoru jednotlivca (nedotknuteľnosť osoby – čl. 16, nedotknuteľnosť osobnej slobody – čl. 17, právo vlastníť – čl. 20, nedotknuteľnosť obydlija – čl. 21 a pod.)
- zaisteniu účasti jednotlivca na správe vecí verejných (sloboda prejavu – čl. 26, zhromažďovacie právo – čl. 28, združovacie právo – čl. 29 a pod.)
- poskytovanie plnení smerujúcich k uspokojeniu ústavou garantovaných nárokov (právo na ochranu zdravia – čl. 40, právo na primerané hmotné zabezpečenie – čl. 39 a pod.), pričom, keďže sa jedná o subjektívne práva verejnej povahy, má jednotlivec právny nárok na to, aby sa štát pri garantovaní jeho základných práv správal ústavou predpokladaným spôsobom, ktorý vyplýva z obsahu konkrétneho základného práva alebo slobody.

ad C: Faktická i právna reálnosť katalogizovania základných práv a slobôd v ústave zakladá, že štát ich existenciu vníma ako medze pre svoje zásahy voči jednotlivcovi (subjektom) a to vyjadrením v ústavnom postuláte, že nikomu nesmie byť spôsobená ujma na právach preto, že uplatňuje svoje základné práva a slobody. (čl. 12 ods. 4 ústavy). Ústavný pojem „ujma na právach“ má svoju definičnú podobu v náleze Ústavného súdu Slovenskej republiky, ktorý konštatuje, že „*Pojem ujma na právach podľa čl. 12 ods. 4 ústavy nemožno stotožňovať len s nemožnosťou uplatňovať už nadobudnuté právo. Pod pojmom ujma na právach je preto potrebné chápať aj akékoľvek iné obmedzenie pri nadobúdaní práva, pokiaľ sa prejavilo v porušení ústavnej zásady rovnosti v právach podľa čl. 12 ods. 1 ústavy ako výlučný a jediný dôsledok predošlého uplatnenia niektorého zo základných práv alebo slobôd. O ujme na práve možno hovoriť tiež vtedy, ak jediným dôvodom vylučujúcim jeho nadobudnutie bolo predošlé uplatnenie niektorého zo základných práv alebo slobôd.*“¹¹

11 Nález PL.ÚS 18/97 z 3. júna 1998. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1998, str. 118

Z uvedeného plynú dva závery:

1. základné práva a slobody patria každému a každý má právo ich uplatňovať v ústavnom rozsahu, dožadujúc sa pritom súčinnosti štátu
2. ústavná garancia zabezpečujúca prirodzenoprávny a subjektívny charakter a podstatu základných práv a slobôd presahuje rámec ústavy a rozširuje ju na rámec celého právneho poriadku Slovenskej republiky – všetkých verejnoprávných i súkromnoprávných odvetví Slovenského právneho poriadku.¹²

6. POTREBA ZDÔVODNENIA ĽUDSKÝCH PRÁV AKO NEVYHNUTNOSŤ UZNANIA ICH EXISTENCIE? (ZÁVEREČNÉ ZAMYSLENIE)

Ani stáročia trvajúce hľadanie zdôvodnenia existencie ľudských práv nenašlo svoj definitívny základ a podobu. Skepsa tohto stáročného vyústenia vo vzťahu k základným ľudským právam, viedla dokonca A.MacIntyreya k negativistickej myšlienke a to, že žiadne prirodzené a ľudské práva neexistujú, pretože žiadny pokus o dobré zdôvodnenie existencie týchto práv neuspelo. Zdôvodnenie, resp. nemožnosť jednoznačného zdôvodnenia existencie ľudských práv naráža totiž fundamentálne na bariéry dané tézou D. Humea, teda nemožnosťou odvodiť normy z výrokov o skutočnosti

Nejednotnosť a nejednoznačnosť historického zdôvodnenia existencie ľudských práv inšpirovala R. Alexyho k hľadaniu možného zdôvodnenia ľudských práv. Primárne pritom R.Alexy definuje ľudské práva nasledujúcimi piatimi znakmi: univerzálnosťou – ich nositeľom je každý človek, fundamentálnosťou – ich predmetom sú iba základné dobré, abstraktnosťou, morálnou platnosťou a prednosťou pred normami pozitívneho práva. Následne Alexy vyčlenil osem koncepcií zdôvodnenia ľudských práv: náboženská, sociobiologická, intuitívna, konsenzuálna, inštrumentálna, kultúrna, explikatívna, ktoré nadväzuje na Kantovo učenie a koncepcia existenciálna. Pre samotného Alexyho je najpriateľnejšou možnosťou zdôvodnenia ľudských práv spojenie explikatívneho a existenciálneho zdôvodnenia, čiže ako prienik téz, že človek je samotnou príčinou svojho konania a rozhodovania a tézy individuálnej maximalizácie úžitku, vo význame morálnom.

Ak je nevyhnutné hľadať dôvod existencie ľudských práv a pritom ich existenciu nie je možné jednoznačne zdôvodniť ani teóriou R. Alexyho a pritom bol vyslovený postulát A. MacIntyreya o tom, že ľudské práva neexistujú, pretože ich nie je možné teoreticky jednoznačne dokázať, dostávame sa k jednoduchému východisku, že ľudské právo nie je potrebné a priori odôvodňovať tak, ako nie je a priori potrebné odôvodňovať existenciu človeka.

Ak by sme začali uvažovať o dôvodoch záveru A. MacIntyreya, či ľudské práva existujú alebo neexistujú z titulu absencie ich jednoznačného zdôvodnenia, resp. že absencia zdôvodnenia existencie ľudských práv znamená ich neexistenciu, prijímame a definujeme človeka tak, ako bol vnímaný globálne pred II. svetovou vojnou, teda za objekt potenciálneho i faktického násillia, despotizmu a týrania zo strany organizácie moci, teda bez teleologického pohľadu na človeka, jeho podstatu a význam prizmou 21. storočia. Stotožňujem sa preto s nasledujúcou myšlienkou: „*Pokiaľ smerovali základné práva proti nebezpečenstvu ohrozenia ľudskej slobody pred tyraniou či despotizmom, v súčasnosti nadto smerujú proti bezmocnosti jednotlivca voči absurdite, anonymite a slobodu obmedzujúcej zložitosti systému. Pokiaľ pôvodne boli ľudské práva v kontrapozícii s Hobbesovým Leviathanom, dnes sú v kontrapozícii i s Kafkovým Zámkom. Pokiaľ bol v minulosti symbolom zápasu o slobodu Prométheus, či Ján Palach, dnes sa nim stal zememerač K.*“¹³

Ľudské právo existuje preto, pretože existuje človek, v názorovom súhlase s I. Kantom, že človek je sám príčinou svojho konania a v súhlase s explikatívnym pohľadom R.Alexyho na odôvodnenie ľudských práv.

12 Bližšie Paluš, I.: Komentár k čl.12 ods.4 Ústavy Slovenskej republiky. Čič, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Eurokódex 2012, str. 69

13 Bližšie pozri Čič, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Eurokódex 2012, str. 69

POUŽITÁ A CITOVANÁ LITERATÚRA

1. Alexy, R.: Pojem a platnosť práva. Kaligram, Bratislava 2009, str. 117. ISBN 978-80-8101-062-0
2. Alexy, R.: A Theory of Constitution Rights. Oxford. Oxford University Press. 2002
3. Bobek, M., Boučková, P., Kuhn, Z.: Rovnost a diskriminace. Nakladatelství C. H. Beck Praha 2007. ISBN 978-80-7179-584-1
4. Breichová Lapčáková, M.: Ústava a ústavné zákony. Kalligram. Bratislava 2013. ISBN 978-80-8101-727-8
5. Brörtl A.: Dejiny právneho a politického myslenia. Iura edition 1999, ISBN 80-88715-39-3
6. Brörtl A. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky, Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2010, ISBN 978-80-7380-248-6
7. Brörtl A. a kol.: Ústavné právo Slovenskej republiky, Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, Plzeň 2013, ISBN 978-80-7380-433-6
8. Brörtl A., Dobrovičová G., Kanárik I.: Teória práva. Košice 2007, ISBN 978-80-7097-680-7
9. Brörtl A. a kol.: Teória práva. Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., Plzeň, 2013, ISBN 978-80-7380-425-1
10. Brörtl A., Dobrovičová G., Kanárik I.: Základy štátovedy. Košice 2007, ISBN 978-80-7097-679-1
11. Čič, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky, Vydavateľstvo Matice Slovenskej Martin 1997. ISBN 80-7090-444-5
12. Čič, M. a kol.: Komentár k Ústave Slovenskej republiky. Eurokódex 2012, ISBN 978-80-89447-93-0
13. Drgonec, J.: Ústava Slovenskej republiky. Komentár. 3. vydanie. Heuréka 2012, ISBN 80-89122-73-8
14. Drgonec J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy SR, zväzok 1, MANZ Bratislava 1999. ISBN 80-85719-23-1
15. Dworkin, R.: Kým se práva berou vážně. Praha 2001,. ISBN 80-7298-022-X
16. Gerloch, A., Šturma, P.: Ochrana základních práv a svobod v proměnách práva na počátku 21 století v českém, evropském a mezinárodním kontextu. Auditorium. Praha 2001. ISBN 978-80-87284-23-0
17. Gerloch, A., Tomášek, M. et al.: Nové jevy v právu na počátku 21. století II. Teoretické a ústavní impulzy rozvoje práva. Nakladatelství Karolinum. Univerzita Karlova v Praze. Praha 2010. ISBN 978-80-246-1742-8
18. Gerloch, A.: Teorie práva. 5. upravené vydání. Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. Plzeň, 2009. ISBN-978-80-7380-233
19. Hart, H. L. A.: Pojem práva. Prostor 2000, ISBN 978-80-89447-93-0
20. Holländer, P.: Filosofie práva, 1. vydání, Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. Plzeň, 2006. ISBN 80-86898-96-2
21. Holländer, P.: Filosofie práva, 11. rozšířené vydání, Vydavateľství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o. Plzeň, 2012. ISBN 978-80-7380-366-7
22. Chovanec J., Mozolík P.: Ústava Slovenskej republiky. Bratislava 1992, ISBN 80-85717-06-9
23. Chovanec, J.: Ústava Slovenskej republiky – základný zákon štátu. Procon, s.r.o. Bratislava 2002. ISBN 80-85717-06-9
24. Jirásková, V., Suchánek, R.: Ústavní právo v judikatuře Ústavního soudu. Linde Praha. 2007. ISBN 978-80-7201-663-1
25. Kamenický, M. a kol.: Lexikón svetových dejín, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997, ISBN 80-08-01120-3
26. Kelsen, H.: Všeobecná teorie norem. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2000. ISBN 80-210-2325-2.
27. Klíma, K.: Encyklopedie ústavního práva. Aspi, a.s., Praha 2007. ISBN 978-80-7357-295-2
28. Klučka J. – Feťková G.: Právne vety z činnosti Ústavného súdu Slovenskej republiky, Košice 2000.
29. Korn, F.: Ústavné podmienky obmedzovania základných práv a slobôd a ukladania povinností. Pastel, 2015. ISBN 978-80-971276-6-4

30. Orosz, L. a kol.: Ústavný systém Slovenskej republiky (doterajší vývoj, aktuálny stav, perspektívy). Košice, UPJŠ 2009. ISBN 978-80-7097-777-4
31. Orosz, L., Breichová Lapčáková, M., Majerčák, T.: 20 rokov Ústavy Slovenskej republiky – I. ústavné dni. II zväzok. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Košice 2012. ISBN 978-80-8152-007-3
32. Palúš, I.: Štátne právo porovnávacie. Právnická fakulta UPJŠ Košice 2002. ISBN 80-7097-483-4
33. Palúš, I., Somorová, L.: Štátne právo Slovenskej republiky. UPJŠ Právnická fakulta Košice 2011. ISBN 978-80-7097-787-3
34. Svák J.: Ochrana ľudských práv. Eurokodex. Bratislava 2006, ISBN 80-88931-51-7
35. Svák J., Cibulka L.: Ústavné právo Slovenskej republiky. 4. vydanie. Eurokodex. Bratislava 2009 ISBN 978-80-89447-06-0
36. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1993 – 1994. Ústavný súd Slovenskej republiky. Košice 1995. ISBN 80-967396-0-3
37. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1996. Ústavný súd Slovenskej republiky. Košice 1997. ISBN 80-967396-2-X
38. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1998. Ústavný súd Slovenskej republiky. Košice 1999. ISBN 80-967396-4-6
39. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2004 I. polrok. Ústavný súd Slovenskej republiky. Košice 2005. ISBN 80-968708-5-8
40. Zbierka nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 2005. Ústavný súd Slovenskej republiky. Košice 2005. ISBN 80-968708-7-4

SUMMARY

KORN, FERDINAND. A FEW REFLECTIONS ON THE CONCEPT OF FUNDAMENTAL RIGHTS AND FREEDOMS IN THE CONSTITUTION OF THE SLOVAK REPUBLIC. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 2, P. 25

The Slovak Constitutional concept is based on materialistic and legal principles and its democratic nature significantly reflects natural and legal tendencies related to philosophical and legal classification of fundamental rights and freedoms.

Analytic insight into fundamental rights and freedoms sets a link between fundamental rights and freedoms and constitutional postulate saying that no injury may be inflicted on anyone, because of exercising his or her fundamental rights and freedoms (art. 12 par. 4 of the Constitution). The view on the aforementioned link has three dimensions:

- understanding fundamental rights and freedoms as natural ones
- understanding fundamental rights as subjective public rights
- understanding fundamental rights and freedoms as boundaries of limits for the state to intervene against its subjects

Even a centuries lasting search in order to give reasons for the existence of human rights has not found its ultimate foundation and form. The presented article concludes that human law exists because the man exists; it does so in opinion compliance with both, I. Kant claiming that the human himself or herself is the reason of their acting and also R. Alexy's explicative view on giving reason for human rights.

POLITICKO-PRÁVNE POSTAVENIE ČESKEJ A ŽIDOVSKÉJ PRACOVNEJ KOMUNITY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1938 – 1945¹

**PETER MIČKO – ZUZANA MIČKOVÁ
FILOZOFICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
MATEJA BELA BANSKÁ BYSTRICA
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
MATEJA BELA BANSKÁ BYSTRICA**

1 Štúdia vyšla v rámci riešenia grantovej úlohy VEGA č. 2/0043/16 „Vzostup a pád hospodárskeho vývoja Slovenska 1942 – 1945“

ABSTRAKT

MIČKO, PETER – MIČKOVÁ, ZUZANA. POLITICKO-PRÁVNE POSTAVENIE ČESKEJ A ŽIDOVSKÉJ PRACOVNEJ KOMUNITY NA SLOVENSKU V ROKOCH 1938 – 1945. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 2, S. 36

Krátko po vzniku 1. Československej republiky pocítovalo Slovensko nedostatok národne uvedomelej inteligencie. Tento deficit sa riešil príchodom českých zamestnancov. Zmena politickej situácie v roku 1938 bola výrazným podnetom k obmedzeniu pracovných príležitostí pre českých zamestnancov. Po 6. októbri 1938 už predstavitelia HSLŠ jednoznačne požadujú odchod Čechov zo Slovenska. Po vzniku Slovenského štátu sa Slovenská vláda rozhodla realizovať odsun všetkých Čechov, ku ktorému postupne prijímala diskriminačné zákonné opatrenia. Po prijatí mníchovského diktátu začína postupne do československej zahraničnej, ale aj vnútornej politiky čoraz výraznejšie zasahovať nacistické Nemecko. Nemecký tlak nemohol samozrejme obísť ani riešenie židovskej otázky. Čiastočné kroky v obmedzovaní občianskych a majetkových práv Židov sa začali realizovať už v období 2. Č-SR a vyvrcholili počas existencie 1. Slovenskej republiky. Židia sa tak na Slovensku v druhej polovici roka 1941 stali sociálne slabou skupinou, ktorej práva ešte obmedzil „Židovský kódex“ zo septembra 1941.

ABSTRACT

Shortly after the establishment of the first Czechoslovak Republic, there was a lack of national conscious educated workers in Slovakia. To address this issue, Czech employees were recruited. The change in the political situation in 1938 considerably restricted the employment opportunities for Czech workers. After October 6, 1938 the representatives of the Hlinka's Slovak People's Party clearly demanded the departure of the Czechs from Slovakia. Following the establishment of the Slovak Republic the Slovak government decided to relocate all Czechs against whom it gradually adopted discriminatory legal measures. Sequential to the acceptance of Muenchen agreement in the September 1938 has became the era of influence of Nazi Germany in foreign and interior policy. The German pressure did not come around the final solving of the Jewish problem. The halfway steps in the civil and property political rights restricting acts has been realised in the era of the 2nd ČSR and were finalised in the era of the 1st. Slovak Republic. The Jewish citizens in Slovakia in the second period of 1941 had become social pauper group, amost afterwards of „Jewish codex“ reception in September of 1941.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

menšina, diskriminačné opatrenia, Slovenská republika 1939 – 1945

KEYWORDS

minority, discriminatory measures, Slovak republic 1939 – 1945

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Zuzana Mičková, PhD.
zuzana.mickova@umb.sk
Právnická fakulta
Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika

ÚVOD

Rok 1918 a koniec prvej svetovej vojny znamenal pre Slovensko novú etapu jeho existencie, ktorú predstavoval vznik novej Československej republiky.² Najdôležitejším výsledkom udalostí vzniku nového štátu bol fakt, že sa odstránil najhrubší národnostný útlak a postupne sa začalo s „poslovenčovaním Slovenska“. Pre porovnanie: uhorskí sčítací komisári našli na Slovensku v roku 1910 57% Slovákov, po vojne ich však bolo už 66%.

Väčšiu úlohu ako Slováci pri poslovenčovaní zmiešaných krajov zohrali Česi. Slovenskí politici na konci Uhorska počítali s tým, že bude potrebné dlhé prechodné obdobie, kým sa popri maďarčine presadí v úradoch a na iných miestach slovenčina. Príchod tisícov českých úradníkov, učiteľov, železničiarov, četníkov (žandárov) a i. si vynútil radikálnejšie a, ako sa ukázalo, celkom uskutočniteľné a užitočné riešenie.

Po vzniku republiky existovali veľké rozdiely medzi jednotlivými časťami štátu, zvlášť badateľné rozdiely boli medzi českými krajinami a Slovenskom. O vyspelosti českých krajín svedčí pomerne vysoký stupeň industrializácie krajiny, intenzita poľnohospodárskej výroby, rozvinutá obchodná a cestná sieť.

Pozitívom bol aj školský systém v Predlitavsku, vďaka ktorému bolo v krajine minimum negramotných obyvateľov. Mladá generácia takisto prechádzala strednými, odbornými školami a učňovskou prípravou (podľa štatistík v roku 1921 bolo na Slovensku 16% negramotných Slovákov a na Podkarpatskej Rusi 62% negramotných Rusínov).³ Krátko po vzniku 1. Československej republiky tak Slovensko pociťovalo nedostatok národne uvedomelej inteligencie. Tento deficit sa riešil príchodom českých zamestnancov.

V dobe vzniku ČSR bolo na Slovensku zamestnaných v štátnej administratíve iba 37 Slovákov, zo 783 lekárov bolo 26 Slovákov, zo 4687 učiteľov 243, z 1710 advokátov 67 a z 2763 kňazov 428 Slovákov.⁴ Uvedené čísla svedčia o dôslednej maďarizácii Slovákov a Rusínov v Uhorsku začiatkom 20. storočia.

Počet Čechov na Slovensku postupne stúpala a v roku 1930 bolo na Slovensku už okolo 120-tisíc českých občanov. Podľa sčítania ľudu z toho istého roku pracovalo v štátnej správe na Slovensku 23 556 českých úradníkov, zriadencov a robotníkov.⁵ Z toho v súdnictve a štátnej správe 9814 (9046 Slovákov), železnice 5247 (18 157 Slovákov), školstvo: 2399 (7122 Slovákov), vojenských gážístov z povolania 4115 (523 Slovákov), poštová služba 1981 (4328 Slovákov).

1. OPATRENIA VOČI ČESKÝM ZAMESTNANCOM

Postupne sa existujúce pomery stávali problémom hlavne pre dorastajúcu slovenskú inteligenciu a v tridsiatych rokoch narastala nespokojnosť s daným stavom. Zmena politickej situácie v roku 1938 bola výrazným podnetom k obmedzeniu pracovných príležitostí pre českých zamestnancov. K 1. októbru 1938 bolo v štátnej správe zamestnaných 20 541 českých zamestnancov. Ministerstvo vnútra: 4384, financii: 3747, železnice: 5024, školstvo: 3200, doprava a na poštách: 1835. Mnoho Čechov na Slovensku pôsobilo aj v súkromnej sfére (celkový počet sa odhadoval na 36 000, čo zodpovedalo sčítaniu ľudu k 31. 12. 1938).⁶

2 Československá republika mala po svojom vzniku rozlohu 140 394 km² (13 miesto v Európe). Pričom na české krajiny pripadalo 56 %, na Slovensko 35 % a na Podkarpatskú Rus 9 %. Počet obyvateľov bol v ČSR v roku 1921 13,6 mil. Z uvedeného počtu sa k Čechom a Slovákom hlásilo 65, 5 % obyvateľstva, k nemeckej národnosti 23,4 %, maďarskej 5,7 %, rusínskej, ukrajinskej a ruskej 3,4 %. PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992*. 1. Díl. Brno: Doplněk, 2004, s. 36

3 PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992...*, s.41

4 PRŮCHA, V. a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918 – 1992...*, s.42

5 Pred rokom 1918 žilo na Slovensku 7468 Čechov, roku 1921 dosiahol ich počet 71 733, r. 1930 – 120 926, t. j. 3, 27 % obyvateľov Slovenska a koncom roka 1938 bolo na Slovensku 93 143 českých občanov – 3,4 % obyvateľstva. J. K. Hoensch uvádza v roku 1930: 9874 Čechov v politickej správe (41,3 %), 2916 vo vyšších službách na železnici (50 %), 1980 vo vyšších službách na poštách (29,3 %). HOENSCH, J. K. *Slovensko a Hitlerova východná politika (Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939)*. Bratislava: VEDA SAV, 2001, s. 91.; Statistische Übersicht der čechoslowakischen Republik.

Pozri. ŠPROCHA, Branislav – TIŠLIAR, Pavol. *Demografický obraz Slovenska v sčítaniach ľudu 1919 – 1940*. Brno: Tribun EU, 2012, s. 164.

6 BYSTRICKÝ, Valerián. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu*. Bratislava: Prodama, 2008, s. 184.

Po zmene štátoprávnych pomerov v Československu a prijatí autonómie, 6. októbra 1938, už predstavitelia HSLS jednoznačne požadovali odchod Čechov zo Slovenska. Nová slovenská autonómna vláda však v tomto čase ešte nemala jasný plán, ako sa bude riešiť otázka českých zamestnancov na Slovensku či ako odstráni nezhody medzi Čechmi a Slovákmi.

Odchod českých zamestnancov zo Slovenska sa už zakrátko prerokoval na najvyššej vládnej úrovni a stal sa dôležitým bodom vzájomných rokovaní medzi autonómnou slovenskou vládou a pražskou vládou. Nakoniec sa v decembri 1938 dospelo ku kompromisu a ústredná vláda súhlasila s odchodom 9000 českých zamestnancov zo Slovenska a vytvorením 4000 dôstojníckych miest pre Slovákov.⁷ Odvolaní štátni úradníci mali byť od 1. januára 1939 platení zo štátneho rozpočtu a do 31. marca mali opustiť Slovensko. Predseda ústrednej vlády Rudolf Beran zároveň autonómnej vláde ponúkol finančnú podporu pri budovaní slovenského správneho aparátu.⁸

Ako legislatívny základ na odsun „českých zamestnancov“ malo poslúžiť zakomponovanie krajinskej príslušnosti (slovenského občianstva) do ústavného zákona o autonómii Slovenska. Väčšina českých úradníkov či učiteľov nemala totiž podľa starých uhorských zákonov povinnosť nadobudnúť domovské právo v mieste svojho zamestnania (nezískali tak ani krajinskú príslušnosť). V českých krajinách to bolo odlišné, vzhľadom ku skutočnosti, že podľa rakúskeho práva nadobúdala verejný alebo štátny úradník automaticky domovské právo v obci, kde získal miesto.⁹

Odsun Čechov zo Slovenska vyvolal v roku 1938 vlnu protičeských nálad, ktoré súviseli predovšetkým s očakávaniami získania pracovného miesta po odchádzajúcich úradníkoch či učiteľoch. Veľmi negatívne sa pri odchode Čechov prezentovala Hlinkova garda, proti ktorej musela zasiahnuť slovenská vláda nariadením Jozefa Tisa zo 4. novembra 1938. Obežník nariaďoval, aby príslušné orgány zasiahli proti protičeským výtržnostiam.¹⁰

Uvedený odchod českých zamestnancov sa posudzoval a hodnotil ako nedeliteľná súčasť celkovej politickej situácie a z pohľadu Slovenska mal prispieť k zlepšeniu vzájomných česko-slovenských vzťahov. Konkrétne sa českí zamestnanci presúvali na základe vládneho nariadenia č. 382 z 23. decembra 1938. Nariadenie určovalo, že slovenská vláda dá českej (česko-slovenskej) vláde k dispozícii zamestnancov predovšetkým v nedefinitívnom služobnom pomere, hlavne zamestnancov na skúšku, zmluvných a pod. Za tento ústupok sa mali ostatným českým zamestnancom zabezpečiť všetky právne nároky ako slovenským zamestnancom. Recipročne sa taktiež mali na Slovensko vrátiť slovenskí štátni zamestnanci z českých krajín. Zostať mali zamestnanci pôsobiaci v spoločných ústredných orgánoch. Nariadenie sa predpokladalo zrealizovať do konca marca 1939.¹¹

Je zaujímavé, že myšlienku odsunu Čechov zo Slovenska podporovali takisto agráристи a jednotliví predstavitelia politických strán, predovšetkým Slovenskej národnej strany. Záujem na odchode Čechov mali

7 Napäté vzťahy medzi Čechmi a Slovákmi pozorne sledovala nemecká strana, čo potvrdzuje aj správa A. Henckeho nemeckému vyslanectvu. „...Napätie medzi vládami v Prahe a v Bratislave bolo v poslednom čase také veľké, že sa zdalo, že existencia republiky je ohrozená. Želanie byť pánom vo vlastnom dome viedlo na Slovensku nielen k prepusteniu početných českých úradníkov, ale aj k osobnej a hospodárskej diskriminácii Čechov. Za príznačnú možno pokladať okolnosť, že pri príležitosti slovenských volieb postavili v jednotlivých okresoch dve urny, z ktorých jedna bola určená pre Slovákov, druhá pre Čechov a Židov. Toto opatrenie zdôvodnili tým, že hlasovacie lístky Čechov a Židov by nemali „pošpiniť“ hlasovacie lístky Slovákov. Pretože Čech je v podstate antisemitsky naladený, veľmi ho zraňuje, že je postavený na úroveň Žida. Dôsledkom týchto nálad je, že sa Česi teraz podľa možnosti vyhýbajú Slovensku, čo sa u Slovákov natoľko nepriaznivo hospodársky prejavuje, že v tomto roku sú slovenské zimné kúpeľné mestá skoro prázdne. V poslednom čase však došlo k istému uvoľneniu napätia. Navonok sa to prejavuje nielen v hospodárskych a osobných dohodách, ale predovšetkým v ceste nového prezidenta republiky na Slovensko...“ Slovensko – nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR. Prešov: UNIVERSUM, 2009. Dokument 40. 1938, december 28. Praha. – Výňatok z Henckeho správy Zahraničnému úradu o politickej situácii v Česko – Slovensku koncom roka 1938, s. 207.

8 HOENSCH, J.K. Slovensko a Hitlerova východná politika (Hlinkova slovenská ľudová strana medzi autonómiou a separatizmom 1938 – 1939). Bratislava: VEDA SAV, 2001, s. 121.

9 V mnohých prípadoch však samotný odsun predbehlo legislatívne riešenie a nastalo vyhánanie Čechov z niektorých slovenských miest. Takisto napr. študenti vystupovali proti českým profesorom na bratislavskej univerzite. RYCHLÍK, Jan. Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992. Ústav pro studium totalitních režimů. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 166.

10 RYCHLÍK, J. Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992..., s. 168.

11 BYSTRICKÝ, V. Od autonómie k vzniku Slovenského štátu..., s. 194.

aj obyvatelia Slovenska, ktorí čakali na svoju pracovnú príležitosť a šancu videli práve v odchode Čechov zo Slovenska. S ich odchodom spájali zlepšenie hospodárskej situácie Slovenska a nárast pracovných miest.¹² Odchod českých zamestnancov z pozícií v štátnom aparáte využila ale predovšetkým HSLŠ, ktorá na uvoľnené miesta po českých zamestnancoch dosadzovala predovšetkým svojich členov.¹³

Technická realizácia odsunu českých zamestnancov zo Slovenska sa zabezpečovala v rámci Štátnej sťahovacej akcie, ktorá vznikla na presťahovanie majetku a osôb z českého pohraničia. Po dohode medzi ministerstvami dopravy ústrednej a autonómnej vlády vo februári 1939 sa jej pôsobenie prenieslo na Slovensko a organizoval ju Slovenský ústav pre starostlivosť o utečencov pri ministerstve vnútra.¹⁴ V Bratislave zostala aj Štátna sťahovacia komisia (ŠSK), neskôr premenovaná na Štátnu komisiu poštových a železničných zamestnancov. Úlohou ŠSK bolo presťahovanie štátnych zamestnancov, s výnimkou armády a žandárstva, ktoré mali vlastnú Evakuačnú komisiu. Prostredníctvom Štátnej sťahovacej komisie prebiehal naďalej kontakt medzi slovenskými a českými ministerstvami a úradníkmi, čo negatívne vnímala nemecká strana. Nemecký konzul v Bratislave Ernst von Druffel niekoľkokrát protestoval proti činnosti komisií, čím dosiahol zrušenie Evakuačnej komisie. Činnosť mala pôvodne zastaviť aj ŠSK, tá však zostala zachovaná a pod zámienkou presťahovania súkromných zamestnancov, ktorí však väčšinou zostali na Slovensku, bola tolerovaná aj po roku 1939. Prostredníctvom komisie napr. pražská vláda dohodla koncom jari 1939 dočasné ponechanie 1720 českých zamestnancov na Slovensku. Dokázala takisto vyrokovať otázku vzájomného vyrovnania peníží, kde bola uvedená dohoda následne včlenená do nemecko-slovenskej zmluvy zo 6. decembra 1940.¹⁵

K výraznej zmene v postavení českých zamestnancov na Slovensku došlo po vzniku Slovenského štátu. Slovenská vláda na zasadnutí 18. marca 1939 prijala zásadu neviazať sa dohodou uzavretou v decembri 1938 a rozhodla sa problém vyriešiť odsunom všetkých Čechov. Rozsiahla vlna odsunu zasiahla veľmi rýchlo ozbrojené zložky, kde už od 22. marca začala rozsiahla evakuácia vojakov, 24. marca odštartoval odsun četníkov, ktorých nasledovali ostatní zamestnanci ministerstva vnútra¹⁶ (k 30. júnu 1939 slúžilo v slovenskej armáde 104 dôstojníkov a 136 poddôstojníkov českej národnosti).¹⁷

V tom istom čase vyzvalo ministerstvo národnej obrany v Bratislave všetky vojenské osoby a civilných zamestnancov slovenskej národnosti, ktorí boli ešte v Čechách a na Morave, aby sa čo najskôr písomne prihlásili na ministerstve národnej obrany v Bratislave.¹⁸

Podobný záujem mala aj česká strana. Keď sa pražský minister obrany Jan Syrový dozvedel o vzniku Slovenského štátu, kontaktoval Bratislavu, ktorú informoval, že jeho úmyslom je presunúť slovenských vojakov z českých krajín na Slovensko a recipročne stiahnuť české jednotky s ich vojenským materiálom do protektorátu.¹⁹ Pre dohľad nad majetkovými záležitosťami českých vojakov bola zriadená Evakuačná a likvidačná komisia pre vojenských príslušníkov Protektorátu Čechy a Morava.

Odchod Čechov znamenal silný zásah do bojaschopnosti slovenskej armády. Aby sa aspoň čiastočne vykryli nedostatky v dôstojníckom zbore, minister Čatloš vyzval dôstojníkov v zálohe, aby vstúpili do aktívnej služby. Navyše na území ohrozených východných okresov prebehla už 15. marca mobilizácia piatich najmladších ročníkov I. zálohy, pričom do armády nastupovali iba Slováci.²⁰ Problémy s naplnením stavu

12 BYSTRICKÝ, V. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu...*, s. 191.

13 GEBHART, Jan - KUKLÍK, Jan. *druhá republika 1938 – 1939 (Svár demokracie a totality v politickém, spoločenském a kulturním životě)*. Praha: Paseka, 2004, s. 91.

14 BYSTRICKÝ, V. *Od autonómie k vzniku Slovenského štátu...*, s. 196.

15 RYCHLÍK, Jan. *Vznik Slovenského štátu a česká spoločnosť*. In: Rozbitie alebo rozpad? (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). Bratislava: VEDA, HÚ SAV, 2010, s. 398.

16 Slovák: Českí policajti a četníci odchádzajú zo Slovenska. 25. marca 1939

17 RYCHLÍK, J. Česi a Slováci ve 20. století. *Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 211; ZUDOVÁ – LEŠKOVÁ, Zlatica. *Postavenie Čechov v Slovenskej republike 1939 – 1945*. In: Historie a vojenství, 40, 1991, č. 1, s. 53.

18 Slovák: *Vojenským a civilným zamestnancom – Slovákom v Čechách a na Morave*. 25. marca 1939, s. 3.

19 JAŠEK, Peter. *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu*. In: Rozbitie alebo rozpad? (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). Bratislava: VEDA, HÚ SAV, 2010, s. 506.

20 JAŠEK, P. *Odsun českých vojakov zo Slovenska po vzniku Slovenského štátu*. In: Rozbitie alebo rozpad? (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). Bratislava: VEDA, HÚ SAV, 2010, s. 514.

dôstojníckeho zboru sa prejavili už zakrátko v Malej vojne s Maďarskom a úplne sa stratu dôstojníkov nepodarilo naplniť ani v nasledujúcich rokoch.

Situácia s personálnym obsadením dôstojníckeho zboru sa po odchode českých dôstojníkov riešila predovšetkým aktívnymi vyššími dôstojníkmi slovenskej národnosti, ale i dôstojníkmi českej národnosti, ktorí boli prijatí do slovenskej armády. Okrem toho boli reaktivovaní vyšší dôstojníci Slováci, penzionovaní ešte za 1. ČSR (napr. A. Pulanich a A. Čunderlík). Nedostatok nižších dôstojníkov MNO riešilo aktivovaním záložných dôstojníkov, ktorí boli preložení do zálohy ešte počas československej armády. Pomerne veľa dôstojníkov sa do slovenskej armády prihlásilo napr. z učiteľského zboru.²¹

Otázkami súvisiacimi s formovaním slovenskej armády sa takisto zaoberala aj nemecká strana. Dôležité stretnutie k danej otázke sa uskutočnilo 23. mája 1939 v Bratislave medzi viceadmirálom Wilhelmom Canarisom²² a ministrom národnej obrany gen. Ferdinandom Čatlošom. Na stretnutí rokovali predstavitelia Nemecka a Slovenska o spravodajskej službe či vyzbrojení slovenskej armády, ale jedným z bodov rokovaní bola otázka vstupu Čechov do slovenskej armády. Canaris požiadal Čatloša, aby v danej otázke počkal na definitívne rozhodnutie zo strany Nemecka. Slovenský minister však konštatoval, že prijímanie Čechov sa muselo uskutočniť z dôvodu nedostatku špecialistov, predovšetkým pri hospodárskych dôstojníkoch. Uvedenú otázku uzavreli konštatovaním, že do slovenskej armády budú prijímať iba takých ľudí, ktorých možno pokladať za spoľahlivých pre slovenskú aj nemeckú stranu.²³

V konečnom dôsledku tak na základe vládnej iniciatívy do 30. júna 1939 odišlo zo Slovenska 17 763 českých štátnych a verejných zamestnancov.²⁴ Spolu s rodinnými príslušníkmi to bolo okolo 50 000 osôb. Vzniknutý problém definitívne vyriešila slovensko-česká dohoda zo 17. mája 1939, podľa ktorej bolo prepustenie českých zamestnancov možné do 30. júna 1939 a následne vždy k 30. júnu príslušného roku. Protektorátna vláda sa zaviazala, že prepustených úradníkov prijme. Podmienky uzatvorenej zmluvy akceptovala aj slovensko-nemecká dohoda podpísaná 6. decembra 1940. Ďalší odsun českých zamestnancov sa tak do určitej miery skomplikoval, pretože už išlo o občanov Nemeckej ríše.

Uzatvorená dohoda riešila i prevzatie vyplácania dôchodkov úradníkov a verejných zamestnancov bývalej ČSR. Slovenská republika prebrala záväzok vyplácania dôchodkov všetkým štátnym a verejným zamestnancom, ktorí odišli do dôchodku pred 14. marcom 1939, pokiaľ získali slovenské občianstvo alebo mali na území Slovenskej republiky k 1. júlu 1939 trvalý pobyt a tento do 25. septembra 1939 neprerušili. Okrem toho sa mali vyplácať dôchodky štátnym a verejným zamestnancom, ktorí zostali v službe na Slovensku aj po 14. marci.

Českí verejní a štátni zamestnanci však boli napriek česko-slovenskej dohode považovaní za nespoľahlivých a na základe uznesenia vlády im bol služobný pomer zmenený na dočasný, čo bolo dodatočne potvrdené vládnym nariadením č. 254/1939.²⁵

21 URBAN, František. *Môj osud – dlhá cesta domov*. Magnet Press Slovakia v spolupráci s Múzeom SNP v Banskej Bystrici, 2012, s. 40.

22 Wilhelm Canaris bol náčelníkom Amtsgruppe Auslandsnachrichten und Abwehr na OKW. *Slovensko – nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov: UNIVERSUM, 2009. Dokument 149. 1939, máj 22. Berlin. – Bürknerov záznam s inštrukciami pre Canarisa pred jeho služobnou cestou do Bratislavy, s. 424.

23 *Slovensko – nemecké vzťahy 1938 – 1941 v dokumentoch I. Od Mníchova k vojne proti ZSSR*. Prešov: UNIVERSUM, 2009. Dokument 152. 1939, máj 26. Berlin. – Canarisova správa o rozhovore s Čatlošom dňa 23. 5. 1939 v Bratislave, s. 435.

24 Ferdinand Ďurčanský konštatoval, že do konca mája 1940 bolo z ministerstva vnútra prepustených 4341 českých zamestnancov, z ministerstva školstva a národnej osvety 2898 pracovníkov, z justičných orgánov odišlo 464 zamestnancov, z poštovej služby 1881, z oblasti verejných prác 374 pracovníkov, zo železníc 5305 pracovníkov, z finančného sektora 2592 a z ostatných ministerstiev 1880 ľudí, spolu teda 19 375 zamestnancov. PETRŮF, Pavol. *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945*. Bratislava: HÚ SAV, 2011, s. 97; *Aké bude nové Slovensko?* Slovák, 4. 6. 1940, s. 3.

25 RYCHLÍK, J. *Česi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992...*, s. 211. Pri odchode zamestnancov zo Slovenska nastal špecifický problém v Protektoráte Čechy a Morava s pracovnými miestami pre učiteľov. Ministerstvo školstva a národnej osvety napr. krátko po vzniku Protektorátu Čechy a Morava predpokladalo, že prebytok učiteľov bude predstavovať iba niečo cez 4000 zamestnancov v národných školách. Vízia do roku 1940 predpokladala, že prebytočný stav učiteľov sa vyrieši na jednej strane prirodzeným odchodom do dôchodku a na druhej strane zostávala stále otvorená otázka vydatých učiteľiek. Uvedený stav mal byť riešený aj preradením učiteľov na iné typy škôl či prehodnotením počtu žiakov v triedach. Nevyriešenou zostávala aj otázka nadbytočných učiteľiek štátnych materských škôlok. V tomto prípade sa počítalo predovšetkým s ich preradením na iné typy škôlok a škôl. Národní archiv Praha, f. Ministerstvo financí 1918 – 1949, šk. č. 260.

Ústavný zákon z 25. septembra 1939 zaradil Čechov do pozície cudzincov, ktorí mohli získať občianstvo iba na základe individuálnej naturalizácie. Za slovenských občanov boli totiž uznané iba osoby, ktoré mali na území Slovenska trvalý pobyt od 30. októbra 1918. Zmena nastala po prijatí ústavného zákona č. 160/1941 Sl. z., keď bolo umožnené získať občianstvo taktiež osobám, ktoré sa hlásili k slovenskej národnosti. Využili to predovšetkým obyvatelia pochádzajúci z východnej Moravy, ktorí sa vyhlásili za Moravských Slovákov.²⁶

Po realizácii odchodu českých štátnych a verejných zamestnancov do protektorátu pôsobilo na Slovensku k 31. októbru 1943 1174 českých štátnych a verejných zamestnancov a do konca vojny ich zostalo 542. Celkovo zostalo na území Slovenskej republiky v rôznych povolaniach (súkromný sektor, slobodné povolania a i.) okolo 30 000 Čechov.²⁷ Odchodom českých zamestnancov zo Slovenska sa síce uvoľnili pracovné miesta pre Slovákov, ale v mnohých prípadoch utrpelo Slovensko ich odchodom straty v hospodárskej, vedeckej či kultúrnej oblasti.

Pokiaľ ide o zamestnávanie Čechov v súkromnom sektore, tam sa situácia zmenila na prelome rokov 1939/1940. V polovici decembra 1939 nadobudol platnosť zákon o zamestnávaní cudzincov. Podľa starej právnej normy nepotrebovali dlhodobo pôsobiaci cudzinci na Slovensku pracovné povolenie. Nový zákon toto ustanovenie zrušil a anuloval platnosť všetkých pracovných povolení. Zo zákona teda vyplývalo, že Čech mohol byť na Slovensku zamestnaný iba vtedy, ak zamestnávateľ preukázal, že na prácu nemôže zohnať slovenského občana. Takýmto spôsobom vyhostili začiatkom roka 1940 väčší počet Čechov s odôvodnením, že ide o cudzincov bez možnosti zárobku.

Ďalšiemu výraznému odchodu Čechov zo Slovenska zabránili Nemci, ktorí si neželali zvyšovanie počtu nezamestnaných v protektoráte. Následne tak bol na príkaz ÚŠB odsun zastavený. Keďže Česi mohli na Slovensku zostať, nakoniec sa voči nim neuplatňovali ani prijaté administratívne opatrenia. Situácia sa tak do leta 1944 stabilizovala a ďalšie akcie požadujúce úplný odchod Čechov zo Slovenska sa zintenzívnili až po vypuknutí SNP a boli presadzovaná mladou radikálnou ľudáckou generáciou.

2. OPATRENIA VOČI ŽIDOVSKÝM ZAMESTNANCOM

Po prijatí mníchovského diktátu v septembri 1938 začína postupne do československej zahraničnej, ale aj vnútornej politiky čoraz výraznejšie zasahovať nacistické Nemecko. Nemecký tlak nemohol samozrejme obísť ani riešenie židovskej otázky. Čiastočné kroky v obmedzovaní občianskych a majetkových práv Židov sa začali realizovať už v období 2. Č-SR a vyvrcholili počas existencie 1. Slovenskej republiky.

V roku 1938 tvorila väčšina Židov na Slovensku strednú vrstvu a Židia mali dôležité postavenie v obchode, službách, finančníctve a slobodných povolaniach. Židovská otázka sa riešila nielen v politickej sfére, ale dôležitá bola aj hospodárska otázka. Na zasadnutí poradného zboru pre otázky hospodárske a finančné a predsedníctva finančnej rady pre Slovensko sa 9. novembra 1938 rokovalo o „riešení“ židovskej otázky v oblasti podnikania. Pri tomto rokovaní sa ešte prihliadalo na straty v hospodárskom živote a hovorilo sa o etapovitom a evolučnom riešení.²⁸

Riešenie židovskej otázky a prvé diskriminačné opatrenia na území Slovenskej krajiny sa začali postupne realizovať už v roku 1938. Opatrenia súviseli s Viedenskou arbitrážou a vyhostením Židov na odstúpené územie.²⁹ Dňa 5. novembra 1938 boli prvostupňovým politickým úradom vydané nariadenia o vyhostení „Židov cudzích štátnych príslušníkov“, zaistení ich majetku a ďalej za účelom vyhostenia

26 RYCHLÍK, J. *Vznik Slovenského štátu a česká spoločnosť*. In: Rozbitie alebo rozpad? (ed. BYSTRICKÝ, V. – MICHELA, M. – SCHVARC, M. a kol.). Bratislava: VEDA, HÚ SAV, 2010, s. 396.

27 BYSTRICKÝ, V. *Vystahovanie českých štátnych zamestnancov zo Slovenska v rokoch 1938 – 1939*. in: Historický časopis, roč. 45, č. 4, 1997, s. 597 – 611.
Slovenská vláda na schôdzi 24. októbra 1939 rozhodla, že zamestnancom českej národnosti možno vydať dekrét o trvalom ustanovení štátnych zamestnancov.

28 HLAIVINKA, J. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 55.

29 4. novembra 1938 dostali všetky okresné úrady na Slovensku telenogram, podľa ktorého mali úrady zadržať vo svojich obvodoch nemajetných židovských občanov a mali ich násilne vyviezť aj s rodinami najneskôr do 24. hodiny 4. novembra do hĺbky aspoň 20 km na odstúpené územie. Znenie rozkazu však bolo nejasné a protirečivé a tesne pred ukončením lehoty na vysťahovanie prišiel nový rozkaz, podľa ktorého sa vysťahovanie týkalo iba židovských osôb bez československej štátnej príslušnosti a bezdomovcov. KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 25.

„Židov československých štátnych príslušníkov“ do ich domovských obcí. Vyhostovanie „Židov cudzích štátnych príslušníkov“ sa prevádzalo podľa § 10 zák. čl. V. z roku 1903 a zákona č. 52/1935. Ako prví mali byť vysťahovaní nemajetní Židia a židovská otázka sa mala riešiť tak, aby neboli poškodené hospodárske záujmy Slovenska.

Vo veci premiestňovania „Židov československých štátnych príslušníkov“ bývajúcich na Slovensku sa mali podľa zákona č. 300/1920, zákona č. 1925/1933 a zákona č. 131/1936, postupne do domovských obcí presťahovať iba nemajetní Židia, ktorí mali domovské právo na Podkarpatskej Rusi.³⁰ Na novej slovensko-maďarskej hranici vznikli dva sústreďovacie tábory v Miloslavove a vo Veľkom Kýre, kde boli vysídlení Židia dočasne koncentrovaní.³¹ Do ukončenia vysťahovacej akcie si tak slovenské a maďarské úrady Židov doslova posúvali medzi sebou. Väčšia časť vysídlenecov sa však napokon vrátila domov.³²

Načrtnuté udalosti naznačovali, že postavenie Židov na Slovensku sa postupne čoraz viac oslabovalo a prijaté opatrenia voči židovskej komunite sa začali stupňovať. Riešenie židovskej otázky sa hneď od počiatku dostalo medzi dva protirečivé tlaky. Na jednej strane to boli domáce, otvorene profašistické sily, podporované z nemeckých oficiálnych miest, na druhej strane sa pociťoval silný tlak, ktorý na 2. Č-SR vyvíjali západné krajiny, v ktorých mal židovský kapitál silné pozície.³³

Udalosti pomaly naberali na intenzite a po vzniku Slovenského štátu sa začínajú čoraz výraznejšie obmedzovať majetkové práva Židov a postupne sa prijímajú diskriminačné zákony a vládne nariadenia.

Podstata protižidovských opatrení v hospodárskej oblasti na Slovensku spočívala v ovládnutí židovského majetku a jeho prevodu do rúk nežidov. Pri procese arizácie sa majetok prevádzal na árijcov. Medzi árijcov „patrili“ Slováci a nemecká menšina (samozrejme nemôžeme zabúdať na záujmy Nemecka pri získavaní dôležitých židovských podnikov). Za začiatok arizačného procesu podnikov sa považuje prijatie vládneho nariadenia o dôverníkoch a dočasných správcoch v priemyselných, remeselných, obchodných podnikoch a iných majetkových podstatách č. 137/1939 Sl. z., ktorým získalo ministerstvo hospodárstva a okresné úrady oprávnenie menovať do podnikov s aspoň 50 zamestnancami alebo 500-tis. ročným obrátom dôverníka alebo dočasného správcu. Vyšším stupňom kontroly bolo vyhlásenie dočasnej správy v podniku. Dôverník mal iba kontrolnú funkciu, dočasný správca však mohol za majiteľa podniku robiť všetky opatrenia, ba dokonca podnik reprezentovať pred úradmi.³⁴

Na nacistické želanie zariadil Úrad propagandy dokonca nasadenie dôverníkov do všetkých väčších priemyselných podnikov Slovenska,³⁵ aby bol režim informovaný o zmýšľaní najširších vrstiev.

Jedným z prvých protižidovských opatrení bolo realizovanie vládneho nariadenia č. 74/1939 Sl. z. z 25. apríla 1939 o vylúčení Židov z verejných služieb. Židia nesmeli byť viac zamestnancami štátu, jeho ustanovizní a verejnoprávnych korporácií. Židia mali byť prepustení zo štátnych služieb k 1. januáru 1940. Medzi prvými boli prepustení pracovníci v úradoch, verejní notári a zamestnanci notariátov.³⁶

30 Slovenský národný archív Bratislava (ďalej SNA BA), fond: Ministerstvo hospodárstva 1938 – 1945 (ďalej MH 1938 – 1945), šk. č. 1. Židovská otázka na Slovensku. 8. novembra 1938.

31 HETÉNYI, M. *Slovensko-maďarské pomedzie v rokoch 1938 – 1945*. Nitra, 2008, s. 115.

32 S odstupom času sa paradoxne územie Maďarska stalo krátkodobým útočiskom pre slovenských Židov. Po začiatku transportov zo Slovenska 25. marca 1942, začali úteky Židov zo Slovenska do Maďarska. V Maďarsku už síce platili protižidovské zákony, ale k deportáciám maďarských židov ešte nedochádzalo. Pokiaľ ide o počet príslušníkov židovskej menšiny, ktorí v priebehu roka 1942 opustili územie Slovenska máme k dispozícii niekoľko údajov. Prednosta 14. Odd. MV Anton Vašek vo svojom liste z 25. júna 1942 uvádza ministrom vnútra, že do Maďarska alebo cudziny ušlo asi 10 000 Židov. Konkrétnejší počet uvádza v polovici augusta 1942 Dieter Wisliceny, ktorý hovorí o 7 až 8 tisícoch osôb. Najbližšie k reálnemu počtu Židov, ktorí v roku 1942 utiekli do Maďarska je číslo 5 až 6-tisíc. Po príchode nemeckej armády do Maďarska a následne po vypuknutí SNP na Slovensku a realizácii druhej vlny deportácií sa možnosti bezpečného úkrytu pre Židov minimalizovali a hľadanie bezpečnejšej skrýše už záležalo predovšetkým na odvahe a obetavosti nežidovského obyvateľstva. FIAMOVI, M. Ilegálne prechody židovského obyvateľstva cez slovensko-maďarskú hranicu v rokoch 1942 – 1944. In: *Juh Slovenska po Viedenskej arbitráži*. Bratislava: ÚPN, 2011, s. 167; NIŽŇANSKÝ, E. (ed.), *Holokaust na Slovensku* 6, dok. č. 339, s. 420.

33 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 33.

34 HLAVINKA, J. Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 59.

35 Protokol o porade poradcov s Tukom 25. 6. 1942.

36 HLAVINKA, J. Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 47.

Nastolenú politiku potvrdzuje aj prijímanie arizačných protižidovských zákonov a vládnych nariadení z roku 1939 a z prvej polovice roka 1940. Postupne boli prijímané vládne nariadenia a zákony: č. 40/1939 Sl. z. o mimoriadnych zásahoch do živnostenských oprávnení vykonávať hostinskú a výčapnícku činnosť, č. 169/1939 Sl. z. o revízií živnostenských oprávnení, vo februári 1940 bol prijatý zákon č. 46/1940 Sl. z. o slovenskej pozemkovej reforme, ktoré obmedzovali ľudské a majetkové práva židovskej komunity.³⁷

Počas prvého roku existencie 1. Slovenskej republiky sa arizácia uskutočnila v pomerne malom rozsahu, zväčša na princípe dobrovoľnosti. „Dobrovoľná arizácia“ bola založená na overenej zmluve pred verejným notárom medzi židovským majiteľom a nežidovským partnerom o spoločnom vlastníctve a vedení podniku, pričom podmienkou bolo, aby sa nežidovský spoločník zúčastňoval na podniku najmenej s 51 % kapitálu.³⁸

Už tzv. prvý arizačný zákon č. 113 z apríla 1940 umožňoval získanie židovského podniku vstupom „árijského spoluvlastníka“, prípadne vytvorenie spoločného podniku so židovským majiteľom.³⁹ Samotný arizačný zákon posilňovali aj k nemu vydané inštrukcie:... „Ako je známe arizačným zákonom má byť dosiahnuté toho, aby hospodársky život slovenský bol zbavený podľa možnosti čím viac a to postupne židovského vplyvu a aby sa do hospodárskeho života zapojil v čím väčšom rozsahu živel slovenský a vôbec árijský.“⁴⁰ Zákon zaviedol do slovenského práva pojem židovský podnik a v najdôležitejšom nariadení dával právomoc župným úradom a ministerstvu hospodárstva „podľa voľnej úvahy s konečnou platnosťou rozhodnúť, či a za akých podmienok má byť podnik likvidovaný alebo arizovaný“.⁴¹

Arizačný zákon myslel aj na možnosti splnenia uvedených požiadaviek. Boli to konkrétne tri ustanovenia: 1.) likvidácia židovských podnikov, 2.) nútená arizácia – tzv. *veľká arizácia* na 100%, 3.) dobrovoľná arizácia, do ktorej sa zahŕňala aj tzv. *malá arizácia* – získanie 51% židovského závodu.⁴² Vlastné arizačné prevody sa realizovali prostredníctvom župných úradov, ktoré odňali židovskému majiteľovi živnostenské povolenie a po dohode s Obchodnou a priemyselnou komorou rozhodli, či sa má podnik likvidovať alebo arizovať. Počas trojmesačnej platnosti arizačného zákona sa na jeho základe, podľa neúplných údajov, zlikvidovalo 229 židovských podnikov, z čoho bolo 50 podnikov arizovaných.⁴³

Protižidovské opatrenia sa teda presadzovali pomocou vládnych nariadení a zákonov. Podľa vládneho nariadenia č. 243/1940 Sl. z. musel byť za povolenie každej transakcie týkajúcej sa zmeny vlastníctva židovského majetku vystavený poplatok 10% až 20% z ceny majetku v prospech Fondu pre podporu vystaňovalstva Židov. Fond neskôr slúžil na financovanie deportácií židovského obyvateľstva do vyhladzovacích táborov. Podobný 10 % poplatok z pozemkového vlastníctva Židov do Fondu pre pozemkovú reformu nariaďoval § 26 zákona o pozemkovej reforme.⁴⁴

37 Otázku pracovného zaradenia Židov riešila slovenská vláda postupne aj zriaďovaním pracovných táborov, ktoré začali vznikať na území Slovenska.

Situáciu v pracovných strediskách približuje správa Ústredne židov, Ústrednému hospodárskemu úradu za mesiac september 1941:

„V tomto mesiaci počet povolených pracovných stredísk nebol zvýšený, lebo niektoré pracovné strediská boli Ministerstvom vnútra – Ústredným úradom práce zrušené a nové boli povolené len v malom počte. Ale následkom značného rozšírenia veľkých pracovných stredísk (Šúr, Dymburk, Jalná) došlo predsa k zvýšeniu počtu židovských robotníkov pracujúcich v pracovných strediskách. Ku koncu mesiaca pracuje v 80 riadnych pracovných strediskách dovedna 5440 židovských robotníkov. Okrem toho pracuje v asi 65 dočasných okresných pracovných strediskách okolo 1500 židovských robotníkov. Pred vybavením je u Ústredného úradu práce 175 návrhov na zriadenie pracovných stredísk pre dovedna 3128 židovských robotníkov“. NIŽŇANSKÝ E., BAKA I., KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku 5. (Židovské pracovné tábory a strediská na Slovensku 1938 – 1945)*. Bratislava, 2004, s. 116.

38 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 57.

39 HALLON, L. *Zdôvodnenie reštitučných nárokov dedičov majetku Leopolda Lichtensteina, Vojtecha Lichtensteina a Mórica Lichtensteina*. Rukopis s. 1.

40 Štátny archív Banská Bystrica – pobočka Rimavská Sobota (ďalej ŠA BB – p. RS), f. Obvodný notársky úrad Klenovec, č. j. 3450/1940, šk. č. 58.

41 HLAVINKA, J. *Židovská komunita v okrese Medzilaborce v rokoch 1938 – 1945*. Bratislava: ÚPN, 2007, s. 62.

42 ŠA BB – p. RS, f. Obvodný notársky úrad Klenovec, č. j. 3450/1940, šk. č. 58. Arizácia židovských podnikov. Prípady tzv. *malej arizácie*, t. j. vytvorenia podniku medzi dovtedajším podnikateľom Židom a „árijom“ sa vykonávali v dvoch prípadoch: 1./ veľké podniky, pri ktorých sa nenašiel záujemca s dostatkom finančných prostriedkov, aby takýto podnik prevzal; 2./ v prípade, že prítomnosť dovtedajšieho majiteľa Žida bola pre podnik potrebná.

43 KAMENEC, I. *Po stopách tragédie*. Bratislava: Archa, 1991, s. 69.

44 HALLON, L. *Zdôvodnenie reštitučných nárokov dedičov majetku Leopolda Lichtensteina, Vojtecha Lichtensteina a Mórica Lichtensteina...*, s. 5.

Nový zákon o pozemkovej reforme, prijatý 22. februára 1940 pod číslom 46, dával štátu právo na výkup poľnohospodárskych nehnuteľností od vlastníkov s hospodárstvami nad 50 ha, ale iba s ich súhlasom. Nútený výkup bol možný v prípade hospodárstiev v majetku Židov a pri dlhodobu neobrábanej pôde. Poľnohospodárske nehnuteľnosti mohol štát nútenne vykúpiť alebo dokonca vyvlastniť aj od politických predstaviteľov bývalej ČSR, ktorí údajne získali pôdu neoprávnene, najmä formou zvyškových veľkostatkov. Zákon osobitne formuloval možnosť núteného výkupu hospodárstiev cudzincov, čiže maďarských štátnych príslušníkov. Ministerstvo hospodárstva malo ale presne vyčíslenú len rozlohu pozemkového vlastníctva Židov podľa núteného súpisu z leta 1939. Rozloha dosahovala 44,4-tis. ha poľnohospodárskej a 57-tis. ha lesnej pôdy.⁴⁵

Z predpokladanej výmery pôdy pre pozemkovú reformu však postupne vypadávali jednotlivé zložky určené na parceláciu a výkup. Nútené vykupovanie pozemkov maďarských štátnych príslušníkov by okamžite vyvolalo útoky proti vlastníctvu slovenských roľníkov v Maďarsku. Z pôdy cudzincov sa preto podarilo vykúpiť len približne 42-tis. ha, pričom hlavný podiel na uvedenej ploche mali pozemky protektorátnych občanov. Vykúpenú pôdu následne spravoval štát, zatiaľ čo na parceláciu drobným roľníkom uvoľnili len okolo tisíc ha. Dobrovoľný odpredaj pozemkového vlastníctva árijských veľkostatkárov záujemcom v rámci reformy uviazol na mŕtvom bode pre nezáujem majiteľov. Nádeje roľníkov sklamala i revízia prvej pozemkovej reformy. Zasiadla iba majetky 30 čelných predstaviteľov medzivojnovnej ČSR, napríklad I. Dédera, J. Slávika a I. Markoviča. Na základe rozhodnutia osobitnej komisie boli ich veľkostatky skonfiškované štátom, ktorý si ich ponechal v držbe.⁴⁶

Pozemková reforma sa tak v konečnom dôsledku zúžila na pôdu židovských vlastníkov. Podľa údajov o povojnových reštitúciách vlastníctva Židov a politických odporcov štát poskytol na parceláciu a predaj celkom 45,4-tis. ha židovskej a konfiškovanej pôdy. Na jej delení participovalo asi 22,5-tis. roľníkov, veľkostatkárov a iných záujemcov.⁴⁷

Situácia na Slovensku sa postupne radikalizovala a po rokovaní v Salzburgu si svoje pozície v štáte posilnili radikálni predstavitelia HSĽS, ktorí presadzovali riešenie židovskej otázky podľa nemeckého vzoru.

Opatrením umožňujúcim riešenie „židovskej otázky“ v kompetencii vlády SR bol ústavný zákon Snemu Slovenskej republiky zo septembra 1940. Zákon č. 210/1940 Sl. z. splnomocňoval slovenskú vládu riešiť arizáciu židovského majetku bez účasti snemu.⁴⁸

Následne vyšiel v novembri 1940 tzv. druhý arizačný zákon č. 303 – nariadenie o židovských podnikoch, ktorý už v praxi nepočítal ani s „dobrovoľnou arizáciou“ na podklade spoluvlastníctva „árijskov“ a Židov. Prevod majetku mohol byť 100 % alebo čiastočný, kde židovskému pôvodnému majiteľovi mohla byť ponechaná najviac 49 % účasť na majetku a zisku podniku. Pôvodný židovský majiteľ však už nemohol o ničom rozhodovať a jeho účasť v podniku bola čisto formálna. Nariadenie č. 303/1940 vo svojom § 21 stanovovalo, že základom prevodného poplatku a dane z obratu je hodnota, určená Ústredným hospodárskym úradom.⁴⁹

Celý vývoj smeroval k totálnemu vyvlastneniu majetku židovskej komunity štátom a následnému predaju arizátorom. Formovanie sústavy protižidovských legislatívnych opatrení kulminovalo v septembri 1941, keď bolo prijaté vládne nariadenie č. 198 z 9. septembra 1941, známe ako „Židovský kódex“, ktoré sumarizovalo a rozširovalo prakticky všetky dovtedajšie protižidovské a menovite arizačné opatrenia. Deviateho septembra vláda zároveň prijala nariadenie č. 199 o mimoriadnej dávke zo židovského majetku vo výške 20 %. Na úhradu mimoriadnej 20 % dávky sa mala zaistiť väčšina židovských hodnôt povinne uložených na viazaných účtoch a v nútených depozitoch peňažných ústavov. Celý zložitý proces vyberania

45 CAMBEL, S. *Slovenská dedina (1938 – 1944)*. Bratislava: Slovak Academic Press, 1996, s. 36, 47.

46 BAUCH, V. *Poľnohospodárstvo za slovenského štátu*. Bratislava, 1958, s. 28 – 38; HALLON, E. – SABOL, M. Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943. In: *Od Salzburgu do vypuknutia Povstania*. (Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VIII). Bratislava: ÚPN, 2009, s. 412. s. 413.

47 HALLON, E. – SABOL, M. Zlaté roky hospodárskeho vývoja Slovenskej republiky 1940 – 1943..., s. 414.

48 Slovenský zákonník 210/1940; SUŠKO, L. *Formy ovládania Slovenska nacizmom (1939 – 1945)*. Bratislava, 1976, Archív Múzea SNP BB, f. 12 – L. Suško, č.: S 62 / 78.

49 SNA BA, f. Úrad predsedníctva vlády 1939 – 1945, Inv. č. 66, šk. č. 36. Prevádzanie § 21 nar. č. 303/1940.

mimoriadnej židovskej dávky bolo treba ukončiť do 31. júla 1942.⁵⁰ Na prípravu a organizáciu arizácie židovského majetku dozeral Ústredný hospodársky úrad (ÚHÚ), zriadený v septembri 1940.

Aj napriek nekompetentnosti a chaotickému vedeniu v ÚHÚ bola väčšina židovských podnikov arizovaná alebo zlikvidovaná do konca roka 1941. Počas roka 1941 bolo z celkového počtu 12 300 podnikov zlikvidovaných 10 000 a zvyšok bol arizovaný. Proces arizácie tak pripravil o stabilný finančný príjem asi 65 tisíc Židov z 89 000 komunity. Židia sa tak na Slovensku v druhej polovici roka 1941 stali sociálne slabou skupinou, ktorej práva ešte obmedzil „Židovský kódex“ zo septembra 1941. Prakticky sa ukončením arizačného procesu pripravilo o sociálne istoty 16-tisíc rodín z celkového počtu 22-tisíc židovských domácností. Postupne sa tak na Slovensku spúšťal proces, ktorý vyústil v roku 1942 do deportácií židovského obyvateľstva z územia Slovenska a následne sa naplnili plány, s ktorými na Slovensko prišiel nemecký poradca na riešenie židovskej otázky Dieter Wisliceny. Nemecký beráter po svojom príchode totiž vyhlásil: „Pozbavím na Slovensku 90 000 ľudí príjmu a majetku a vznikne z toho židovský problém, ktorý bude možno riešiť iba vysťahovaním.“⁵¹

V marci 1942 teda opustil územie Slovenska prvý transport s mladými židovskými dievčatami, ktoré do októbra nasledovali aj ďalšie transporty. V prvej vlne deportácií bolo z územia Slovenska vyvezených do vyhladzovacích táborov viac ako 57-tisíc Židov. Po zastavení transportov v októbri 1942 došlo o necelé dva roky k druhej vlne deportácií, ktoré si vyžiadali ďalších 13-tisíc odtransportovaných, alebo zavraždených Židov. Z uvedeného počtu prežilo hrôzy táborov smrti iba niekoľko sto osôb.

50 HALLON, L. *Zdôvodnenie reštitučných nárokov dedičov majetku Leopolda Lichtensteina, Vojtecha Lichtensteina a Mórica Lichtensteina...*, s. 6.

51 HRUBOŇ, A. Dve dejstvá tisícok tragédií: Deportácie Židov zo Slovenska v rokoch druhej svetovej vojny (pokus o bilanciu). In: ŠMIGEL, M. – TIŠLIAR, P. a kol., *Migračné procesy Slovenska (1918 – 1948)*. Banská Bystrica: Belianum, 2014, s. 256; MIČEV, S. – ČEMANOVÁ, M., *Osudy rasovo prenasledovaných na Slovensku v rokoch 1939 – 1945*. Banská Bystrica, 2012, s. 13.

NIEKOĽKO POSTREHOV K TRANSFORMÁCII PROKURATÚRY V STREDNEJ EURÓPE. PRÍKLAD SLOVENSKA A UKRAJINY¹

**MICHAL POVAŽAN
KATEDRA PRÁVNÝCH DEJÍN A PRÁVNEJ
KOMPARATISTIKY, PRÁVNICKÁ
FAKULTA UNIVERZITY KOMENSKÉHO
V BRATISLAVE**

1 Táto práca bola podporená grantom VEGA 1-0283-14.

Inštitúty prokuratúry, resp. štátneho zastupiteľstva poznajú právne poriadky strednej Európy už od polovice 19. storočia, keď sa postupne zavádzal nemecký alebo francúzsky model jej organizácie.

Zmeny práva na určitom území v tomto období možno charakterizovať ako sled neustálych zmien, ktoré zanechali svoje znaky aj na inštitúte prokuratúry. Tieto zmeny neboli zapríčinené iba zmenami štátnych útvarov či foriem vlády, ale aj samotných ideových základov, na ktorých bol právny poriadok vystavaný.

Obdobím podobných zmien bol aj čas po roku 1989, keď došlo k zásadnej prestavbe spoločenského zriadenia a tým aj k prebudovaniu prokuratúry socialistického typu na prokuratúru demokratickú inšpirovanú francúzskym modelom.

Článok sa sústreďí najmä obdobie 1990 až 1992, teda čas, keď sa diskutovala i realizovala hlavná reforma prokuratúry v strednej a východnej Európe. Hlavnú pozornosť budeme venovať právnemu vývoju na Slovensku a na Ukrajine. Samozrejme, pri tejto komparácii budeme hovoriť aj o právnom vývoji v českých krajinách ako neoddeliteľných častiach bývalého Česko-Slovenska.

Žiadne skúmanie nevychádza z bodu nula, ale nadväzuje na práce, ktoré boli publikované o vývoji tohto inštitútu u nás i v širšej perspektíve. Na prvom mieste je potrebné spomenúť monografickú prácu trojice autorov Jozef Čentěš, Michal Považan a Ján Šanta² o dejinách prokuratúry na Slovensku, prácu autorov Josef Kuchta a Karel Schelle: Historie a současnost státního zastupitelství³ či prácu Nikolaja Ivanoviča Myčka: Prokuratura Ukrainy: úloha a místo v systéme výkonnej moci.⁴ Tieto i ďalšie práce položili základ skúmania transformácií prokuratúr v daných krajinách. Možno konštatovať, že zatiaľ chýba komplexnejšie spracovanie premien prokuratúry v období 1990 až 1992, a to tak z právneho, historického či filozofického hľadiska. Tento článok sa pokúša o komparatívny náčrt problematiky.

Základom pre akúkoľvek komparáciu musí byť spoločný porovnávací základ. Jednota/súvislosť má byť nielen časová, priestorová, kultúra či filozofická. Čím širší porovnávací základ tým je komparácia výstižnejšia. V prípade inštitútu prokuratúry vychádzame z jednoty počiatočného stavu: jednotný ideový základ socialistickej prokuratúry, podobné obdobie spoločenskej transformácie, podobné budovanie samostatných štátnych inštitúcií.

Základom je jednotný koncept socialistickej prokuratúry, ktorý vychádza z leninského konceptu prokuratúry vyjadreného v Leninovom liste O dvojitej podriadenosti a zákonnosti nadiktovanom 20. marca 1922 v Gorkách. Hlavnými leninskými princípmi boli: prokuratúra uskutočňuje dozor nad dodržiavaním zákonnosti všetkými orgánmi, organizáciami a jednotlivcami; prokuratúra je riadená centrálna a monokraticky; nesmie podliehať miestnemu vplyvu a výkon moci musí byť jednotný bez ohľadu na miestne zvláštnosti.⁵

Časovopriestorovým vymedzením komparácie je bývalý východný blok v období jeho rozpadu, a to tak v podobe zmeny štátneho režimu, ako aj dezintegrácie štátov, ako boli Sovietsky zväz a Česko-Slovensko.

Zmeny obdobia 1990 až 1992 vyplývajú z rozsiahlych premien odštartovaných po 17. novembri 1989 a vedúcich k uskutočneniu rozsiahlych zmien v politickom, štátnom, hospodárskom, sociálnom a kultúrnom živote občanov ČSSR, neskôr Českej a Slovenskej federatívnej republiky (ďalej spravidla „ČSFR“). Uvedené zmeny smerovali k vytvoreniu pluralitného demokratického politického systému, ako aj k vybudovaniu trhového hospodárstva. Tieto transformačné zmeny sa dotkli i právneho poriadku ČSFR, ako i Českej republiky a Slovenskej republiky ako subjektov česko-slovenskej federácie.⁶

Politické a spoločenské zmeny sa prejavili v zmene funkcií štátu a štátneho aparátu a logicky sa týkali aj ďalšieho postavenia prokuratúry. V určitom zmysle možno hovoriť o vnútornej kríze prokuratúry ako funkčného modelu. Na jednej strane stála tradícia socialistickej prokuratúry tak, ako ju poznali aktívni právnici pôsobiaci v justícii i politickom živote, a na druhej koncept štátneho zastupiteľstva nemeckého

2 Čentěš, J. – Považan, M. – Šanta, J., Dejiny prokuratúry na Slovensku. Bratislava: ATTICUM, 2014, s. 234

3 Kuchta, J. – Schelle, K., Historie a současnost státního zastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994

4 Мычко, Н. И., Прокуратура Украины: роль и место в системе государственной власти, Донецк, 1999

5 Pozri Rudenko, R., Leninské princípy zákonnosti prokurátorského dozoru. In Prokuratúra, 1972, č. 4, s. 16 a nasl.

6 Chovanec, J., Rozdelenie Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a vznik samostatnej Slovenskej republiky. In Karlovarská právní revue, 2013, č. 2, s. 4

modelu, ktorý fungoval v oboch častiach štátu do roku 1948. V tomto období sa rozvinula hlavne v českej časti štátu bohatá diskusia o budúcom smerovaní prokuratúry.⁷ Na túto tému generálna prokuratúra zorganizovala aj odborný seminár, kde odznali názory pre aj proti oboj modelom budúcnosti prokuratúry. V týchto diskusiách sa ukázalo, že nemožno prevziať dovtedajšiu právnu úpravu, ale je potrebné pôsobnosť prokuratúry prispôbiť zmeneným spoločenským pomerom. Na druhej strane bola silná opozícia voči návratu predchádzajúceho modelu z obdobia do roku 1948, ktorý by prokuratúru vytesnil z veľkej časti jej pôsobnosti a určil jej skoro výlučne verejnožalobnú funkciu. Argumentovalo sa špecifickými podmienkami, ktoré sa v Česko-Slovensku za uplynulých štyridsať rokov vytvorili a teda nemožnosťou jednoduchšej zmeny.⁸ Prevalha zástancov oboch koncepcií v jednotlivých republikách federácie viedla k presadeniu odlišných koncepcií v nástupníckych štátoch ČSFR.

Pri uvažovaní o konkrétnej forme transformácie je potrebné si uvedomiť aj mieru aplikácie leninských princípov v existujúcej právnej úprave. Leninské princípy najmä po federalizácii ČSSR neboli plne aplikované a popri federalizácii štátu došlo aj k federalizácii prokuratúry, a to smerom k vytvoreniu generálnych prokuratúr na federálnej, ako aj na národných úrovniach. Veľká časť pôsobnosti generálnej prokuratúry ČSSR prešla na národné generálne prokuratúry. Generálny prokurátor ČSSR mal právo navrhnúť generálnych prokurátorov národných generálnych prokuratúr, ale kreačnú právomoc mali národné rady, ipso facto aj zodpovednosť generálnych prokurátorov smerovala k jednotlivým národným radám. Takto boli oslabené tri zo štyroch leninských princípov, a to ohľadne centralizovanosti a jednotného výkonu moci a aplikácie práva. Totalitný charakter moci zaručoval, že v dôležitých veciach dôjde k jednotnému postupu, ale paralelná organizačná štruktúra a zodpovednostné vzťahy smerovali k posilneniu odlišností pri aplikácii kompetencií prokuratúry v jednotlivých národných republikách. Takýto odklon od centrálného modelu socialistickej prokuratúry v Česko-Slovensku oproti ZSSR sa dá vysvetliť ako rozdiel medzi centrom a perifériou, ktorej sa po úvodnom striktnom prebratí sovietskeho modelu umožnilo upraviť právny systém miestnymi osobitosťami.

Takto vybudovaný inštitút vybudoval národné od centra čiastočne nezávislé štruktúry na národnej úrovni aj s národnou elitou, ktorej záujmy boli odlišné od záujmov centra.

Čo sa týka samotnej transformácie po roku 1989 za podstatné z pohľadu ďalšieho vývoja treba považovať vypustenie čl. IV Ústavy o vedúcej úlohe strany, čím prišlo k prerušeniu spätosti prokuratúry s komunistickou stranou a oslobodeniu prokuratúry jednak od legálnych politických príkazov a jednak aj spod moci federálneho generálneho prokurátora, ktorá sa neopierala o zákonné ustanovenia, ale o jeho pozíciu v komunistickej strane. Na túto zmenu nadväzovala novela zákona o prokuratúre, ktorá stanovovala požiadavky apolitickosti prokurátorov a vyšetrovateľov prokuratúry (§ 37 ods. 1 písm. d/ zákona č. 168/1990 Zb. účinného od 1. júla 1990, ktorým sa mení a dopĺňa zákon o prokuratúre). Týmto ustanovením sa rozšírili obligatórne podmienky na možnosť výkonu funkcie prokurátora alebo vyšetrovateľa prokuratúry o podmienku, že nie sú členmi žiadnej politickej strany.

Prokuratúra potrebovala aj personálnu očistu. Priestor pre jej realizáciu bol vytvorený § 40 a zákona č. 168/1990 Zb., ktorý umožňoval generálnemu prokurátorovi (ČSFR, ČR a SR) prepustiť prokurátora, ak „porušil svoje povinnosti takým spôsobom, že stratil dôveru potrebnú k zastávaniu doterajšej funkcie“. Vzhľadom na existujúce výsadné postavenie prokuratúry v ústavnom modeli ČSFR bolo toto ustanovenie zrejme najdôležitejšou časťou novely a slúžilo nielen k odpolitizovaniu prokuratúry, ale hlavne k jej dekomunizácii a tiež k odstráneniu prokurátorov, ktorí v predchádzajúcom období zneužívali svoje postavenie na politické či osobné ciele.⁹

Okrem vyššie uvedeného zákon č. 168/1990 Zb. priniesol zmeny v oblasti užívanej právnej terminológie, pričom bola odstránená jej proklamatívna a politická. Tento zákon rešpektoval požiadavku na opustenie dozoru prokurátora nad vykonávaním a zachovávaním zákonov súdmi v záujme nerušeného a nezávislého

7 Napríklad pozri Osmančík, O., K budúcnosti prokuratúry. In Prokuratúra, 1991, č. 1, s. 40 – 52

8 Vojáček, L. – Schelle, K., Právní dějiny na území Slovenska, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007, s. 380 – 381

9 Segeš, I., Niekoľko úvah o základných tézach koncepcie postavenia prokurátora v trestnom konaní. In Prokuratúra, 1992, č. 1 – 2, s. 73

výkonu sudcovskej funkcie Postavenie a oprávnenie prokurátorov pred súdmi a štátnymi notárstvami ponechal na úpravu v osobitných zákonoch.¹⁰

Zákonom č. 168/1990 Zb., ako aj ďalšími zákonmi boli prokuratúre odňaté viaceré oprávnenia, a to najmä vo vzťahu k súdom, a prokuratúra prestala v netrestnej oblasti plniť úlohu univerzálneho strážcu zákonnosti. Ponechala si však dozor nad zákonnosťou výkonu pôsobnosti orgánov verejnej správy. Odstránenie dozoru nad súdmi nemožno hodnotiť inak ako pozitívne, keďže v spoločnosti založenej na princípe reálneho delenia moci a zvrchovanosti ústavy a zákonov musí mať každý orgán verejnej moci presne vymedzené postavenie a úlohy.¹¹ Po novele zákona o prokuratúre (zákon č. 168/1990 Zb.) prokurátor v netrestnej oblasti už nemal tak typicky vyhranené verejnoprávne postavenie limitované dozorovou funkciou, ale predovšetkým, procesnoprávnou pozíciou. V tej uplatňoval svoje oprávnenie (plynúce sčasti aj z hmotnoprávných predpisov) a plnil povinnosti v procese v rámci princípu rovnosti upraveného v § 18 Občianskeho súdneho poriadku. Novelou zákona o prokuratúre sa v prvom rade urobilo zadost' ústavnému princípu nezávislosti súdov, no podľa všetkého, bez ujmy na kvalifikovaní prokurátora ako významnej záruky zákonnosti v občianskom súdnom konaní.¹² Zánik univerzálneho dozoru nad zachovávaním zákonnosti, bol predpokladom zaradenia prokuratúry v budúcej sústave orgánov verejnej moci. V netrestnej oblasti prokuratúry dovtedajší výkon všeobecného dozoru bol v zásade obmedzený na prieskum správnych rozhodnutí a prestali sa konať previerky v podnikoch a iných organizáciách nad stavom zachovávania zákonnosti.

Zákon č. 168/1990 Zb. znamenal zúženie všeobecného dozoru prokuratúry a tiež rozchod so sovietskou koncepciou prokuratúry ako štvrtej moci v štáte. Prokuratúra si po novom musela nájsť svoje miesto v sústave verejných orgánov a nestála už nad nimi.

Zmeny po roku 1989 umožnili vyrovnať sa s krivdami a nezákonnosťami, ktoré prinieslo totalitné obdobie. Zároveň umožnili spoločenskú rehabilitáciu a návrat prokurátorov, ktorí museli po roku 1968 opustiť miesta prokurátorov. Personálne zmeny na prokuratúre boli riadené z vrchu. Na zmeny v najvyšších funkciách prokuratúry nadviazali aj výmeny riadiacich prokurátorov na krajskej a okresnej úrovni a postupne sa vymenila väčšina prokurátorského zboru.

Postupne vo vnútornej i celospoločenskej diskusii vznikala koncepcia prokuratúry ako orgánu, ktorý chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických osôb, právnických osôb a štátu. Samozrejme, toto je veľmi široké konštatovanie, ktoré pokiaľ malo znamenať rozchod so socialistickým modelom, muselo byť naplnené obsahom. Žiaľ, práve v tomto období odborná diskusia na Slovensku z veľkej časti utíchla. Tvorcovia novej legislatívy preukázateľne vychádzali z existujúceho socialistického modelu a skôr išli cestou jeho postupného prispôsobenia novým podmienkam ako koncepčným úvahám o novom modeli prokuratúry a jej mieste v spoločnosti. Rozhodne kľúčové pre koncepciu prokuratúry bolo zodpovedať otázky právomocí prokurátora v predsúdnom trestnom konaní, vo všeobecnom dozore prokurátora a pôsobnosti prokurátora v civilnom konaní. Možno konštatovať, že v týchto otázkach sa situácia zmenila iba čiastočne. Samozrejme, prokuratúra, musela akceptovať podstatné zvýšenie významu súdov, najmä v oblasti ústavného súdnictva a správneho súdnictva, ktoré začali plniť svoje úlohy v priestore, ktorý bol pred rokom 1989 doménou prokuratúry. Týmto bol obmedzený všeobecný dozor prokuratúry, ale prokuratúra si stále udržala viaceré kompetencie pri dohliadaní na zákonnosť postupu orgánov verejnej správy, ako aj kompetenciu podávať mimoriadne dovolania voči rozhodnutiam súdov. V tomto ostalo dedičstvo socialistického modelu zachované.

V nadväznosti na uvedené zmeny pôsobenia prokuratúry sa na základe porady vedenia federálnej generálnej prokuratúry, konanej v dňoch 30. – 31. mája 1991, pristúpilo k spracovaniu Koncepcie činnosti prokuratúry v netrestnej oblasti (ďalej len „koncepcia“). Komisia pre spracovanie návrhov koncepcie, vedená prvým námestníkom generálneho prokurátora ČSFR, pripravila v roku 1991 spracovanie konečného návrhu koncepcie. Pri vymedzení úloh prokuratúry v netrestnej oblasti sa vychádzalo z týchto zásad:

10 Šístek, F., Nad Novelou zákona o prokuratúre. In Prokuratúra, 1990, č. 3, s. 4

11 Šúrek, S., Pôsobnosť prokuratúry v netrestnej oblasti. In Justičná revue, 57, 2012, č. 11 – 12, s. 1

12 Beneč, S. – Mazák, J., Prokurátor v občianskom súdnom konaní po novele zákona o prokuratúre. In Prokuratúra, 1990, č. 3, s. 19

1. Prokuratúra musí zaistiť ochranu práv fyzických a právnických osôb a záujmov štátu na dodržiavanie zákonov nielen v konaní pred súdmi, ktoré budú začaté len na návrh fyzických osôb a právnických osôb.
2. Prokuratúra musí zaistiť ochranu verejného záujmu a verejného poriadku.
3. Prokuratúra nemôže mať žiadnu administratívnu či inú rozhodovaciu právomoc, ale jej oprávnenia smerujú k tomu, aby príslušný orgán verejnej správy, právnická osoba alebo súd zaistovali dôsledné dodržiavania zákonov.¹³

Koncepcia obsahovala tiež konkrétne návrhy opatrení prokuratúry v rámci všeobecného dozoru prokuratúry a účasti prokurátora v konaní pred súdom. Zároveň sa v návrhu koncepcie zvyrazňovala potreba upraviť v zákone funkcie prokuratúry v tzv. všeobecnom dozore (v rozsahu uvedenom v zásadách).

V rámci ďalšieho vývoja prokuratúry bola venovaná pozornosť aj pôsobnosti v trestnej oblasti, ktorá predstavuje rozhodujúcu časť jej činnosti. Podľa odbornej literatúry povinnosť stíhať všetky trestné činy, o ktorých sa štát dozvie, spôsobom zákonom ustanoveným, je a zostane jednou z prioritných povinností a práv štátu. Rozhodovať o tom, či sú tu dané zákonné podmienky pre trestné stíhanie a tým aj pre jeho začatie a následne i o tom, či bude na obvineného podaná žaloba alebo nie, môže byť vecou len k tomu špecializovaného, vysoko profesionalizovaného orgánu verejnej moci, ktorým je práve prokuratúra. Len prokuratúra tiež zastupuje štát vo funkcii žalujúcej strany v konaní pred súdom.¹⁴

Na činnosť prokuratúry v trestnej oblasti nesporne mali vplyv novely Trestného zákona a hlavne Trestného poriadku.

V analyzovanom období bol Trestný poriadok novelizovaný trikrát (zákonom č. 178/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok, zákonom č. 303/1990 Zb., ktorým sa mení a dopĺňa Trestný poriadok, zákonom č. 558/1991 Zb., ktorým sa menia a dopĺňajú Trestný poriadok a zákon o ochrane štátneho tajomstva)

Zákon č. 178/1990 Zb. vypustil pojmy späté s predchádzajúcim režimom, novelizoval ustanovenia v nadväznosti na zmeny v právnom poriadku (najmä v Trestnom zákone), rozšíril dôvody neprípustnosti trestného stíhania, zmenil ustanovenia o subjektoch trestného konania, o väzbe (napr. dôvody, majetková záruka), obmedzení obvineného vo výkone trestu odňatia slobody, skrátil lehoty zadržania na 24 hodín, ustanovil nové inštitúty – odpočúvanie telefónnych hovorov, precizoval úpravu o dôkazoch, ustanovil dispozičné oprávnenie poškodeného s trestným stíhaním pre taxatívne uvedené trestné činy, novelizoval úpravu vyhľadávania, vypustil oprávnenie prokurátora podávať návrh na potrestanie (zrušenie zákona o prečinoch), novelizoval ustanovenia o hlavnom pojednávaní (rozhodovanie súdov a procesný postup v konaní), mimoriadnych opravných prostriedkoch (sťažnosť pre porušenie zákona, obnova konania), konaní samosudcu, vypustil úpravu trestného rozkazu, novelizoval ustanovenia vo vykonávaní konaní a v právnom styku s cudzinou (najmä doplnenie úpravy prevzatia z cudziny a odovzdania trestnej veci do cudziny).

Zákon č. 303/1990 Zb. modifikoval celkovú dĺžku trvania väzby tak, že v konaní pred súdom môže väzba trvať najviac jeden rok. Ak je však obvinený stíhaný pre taxatívne uvedené trestné činy, väzba v konaní pred súdom môže trvať takú dobu, ktorá spolu s väzbou vykonanou v prípravnom konaní nepresiahne dva roky. Ak je taký obvinený vzatý do väzby až v konaní pred súdom, väzba môže trvať najviac dva roky. Ak v týchto lehotách nie je trestné stíhanie skončené, musí byť obvinený prepustený na slobodu.

Zákon č. 558/1991 Zb. ustanovil postup poskytovania informácií o trestnom konaní, vymedzil policajné orgány, ustanovil príslušnosť súdu na úkony v prípravnom konaní, novelizoval úpravu najmä vylúčenia orgánov činných v trestnom konaní, obhajobu v trestnom konaní, rozhodovania o väzbe (rozhodovanie o väzbe v prípravnom konaní prešlo z prokurátora na súd; rovnako rozhodovanie o príkaze na zatknutie, trvanie väzby, peňažná záruka), zadržania obvineného vyšetrovateľom alebo vyhľadávacím orgánom, rozhodnutia o zadržanej osobe, domovej a osobnej prehliadke a prehliadke iných priestorov, vstupe do obydlija, vyšetrenia duševného stavu, pozorovania duševného stavu (v prípravnom konaní, prešlo z prokurátora na súd), vykonávania vyšetrovania, meritórnych rozhodnutí, sťažnosti pre porušenie

13 Prokuratúra, 1991, č. 3 – 4, s. 90

14 Osmančík, O., O budúcnosti prokuratúry. In Prokuratúra, 1991, č. 1, s. 44

zákona, obhajoby mladistvého, výkonu väzby, prevozu na účely konania v cudzine a výkonu rozsudkov cudzozemských súdov.

V roku 1992 sa zintenzívnili odborné diskusie o novej ústave a riešení štátoprávneho usporiadania ČSFR. Po dlhodobých jednaniach na poslednom zasadnutí expertnej komisie zloženej z predstaviteľov Českej národnej rady a Slovenskej národnej rady, federálnej vlády aj národných vlád v dňoch 3. – 8. februára 1992 v Mílovách bol vypracovaný „Návrh zmluvy o zásadách štátoprávneho usporiadania spoločného štátu.“ Tento návrh Predsedníctvo SNR neschválilo, čím stroskotali rokovania o štátoprávnom usporiadaní. Z tohto dôvodu sa riešenie fakticky odložilo až na júnové voľby 1992. Po týchto voľbách nedošlo k uzavretiu dohody medzi národnými parlamentmi o zásadách štátoprávneho usporiadania a ČSFR začalo spieť k svojmu zániku na konci roka 1992.

V lete 1992 prebiehali intenzívne práce na vypracovaní návrhu ústavy Slovenskej republiky. Návrh ústavy bol schválený Slovenskou národnou radou 1. septembra 1992 vo forme ústavného zákona č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky. V rámci diskusií o ústavnej úprave prokuratúry bola venovaná pozornosť najmä začleneniu prokuratúry v systéme orgánov verejnej moci (postavenie medzi mocou výkonnou a súdnou), jej vnútornej organizácii, pôsobnosti a postaveniu, či prokuratúra má zostať samostatná alebo či sa má prebudovať na štátne zastupiteľstvo. V rámci týchto diskusií hlavne českí autori požadovali prebudovanie prokuratúry na orgán fungujúci v rámci rezortu ministerstva spravodlivosti, príp. výslovne odmietali model prokuratúry ako univerzálneho strážcu zákonnosti v štáte,¹⁵ iní presadzovali názory, že samostatnosť prokuratúry treba zachovať.¹⁶

Právna úprava prokuratúry na území Slovenskej republiky sa stala súčasťou ôsmej hlavy Ústavy. Neznalosť jednoznačných odpovedí v čase prípravy pôvodného znenia Ústavy na začiatku 90. rokov mala za následok vznik politickej dohody o rámcovej úprave ôsmej hlavy obsahujúcej iba všeobecné ustanovenia upravujúce pôsobnosť a organizáciu prokuratúry v Slovenskej republike. Každopádne sa v legislatíve presadil názor, že prokuratúra ostane nezávislou hierarchickou a monokraticky riadenou inštitúciou a tým sa nadviaže na právny vývoj po roku 1948 a nevráti sa ku koncepcii štátneho zastupiteľstva existujúceho pred rokom 1948.¹⁷ Ústava zriaďuje prokuratúru vo veľmi osobitnej ústavnoprávnej podobe¹⁸ a tým nadväzuje na sovietsku teóriu o štvrtej moci v štáte. Prokuratúru nemožno bez výhrad zaradiť do žiadnej z troch sústav orgánov štátnej moci. V Ústave sú ustanovenia o prokuratúre vyčlenené zámerne do samostatnej ôsmej hlavy, pričom z dôvodovej správy k Ústave jednoznačne vyplýva, že „Prokuratúra, vychádzajúc z princípov ústavnosti a zvrchovanosti zákona i priority súdnej ochrany ústavných práv a slobôd občanov, je organickým článkom sústavy právnych záruk zákonnosti v demokratickom právnom štáte. Na ochrane záujmov štátu, ako aj práv a zákonom chránených záujmov fyzických a právnických osôb sa podieľa pôsobením pri uplatňovaní právnej zodpovednosti a zabezpečovaní nápravy nezákonnosti. Nenahrádza orgány výkonnej ani súdnej moci. V záujme toho, aby sa presne vymedzilo postavenie a pôsobnosť prokuratúry, je žiadúce, aby ich vymedzila priamo Ústava (...). Vzhľadom na svoju pôsobnosť prokuratúra nemôže byť súčasťou súdov ani niektorého z orgánov štátnej správy. Preto návrh ústavy predpokladá zachovanie sústavy orgánov prokuratúry na čele s generálnym prokurátorom Slovenskej republiky, ktorého bude vymenúvať hlava štátu na návrh Slovenskej národnej rady (teraz Národná rada Slovenskej republiky).“

Základná právna úprava postavenia prokuratúry je obsiahnutá v ôsmej hlave, prvom oddieli, v čl. 149 až 151 Ústavy. Podľa uvedených článkov Ústavy:

-
- 15 Pozri napr. Zoulík, F., Poznámky k postavení prokuratury. In Právní praxe, 1993, č. 3, s. 156 – 166; Osmančík, O., Prokuratura nebo státní zastupitelství? In Československá kriminalistika, 1991, č. 1, s. 97 – 109
- 16 Pozri napr. Spáčil, J., K úvahám o budoucím postavení prokuratury v ČSFR. In Prokuratura, 1990, č. 4, s. 35 – 36
- 17 Pozri napr.: Golema, A., Prokuratúra vo vzťahu k súdnictvu v návrhu Ústavy Slovenskej republiky. In Justičná revue, 54, 1992, č. 10, s. 34 – 37; Bacho, V., Prokuratúra – významný nástroj záruk zákonnosti v právnom štáte. In Justičná revue, 54, 1992, č. 10, s. 37 – 40
- 18 Podrobnejšie pozri Drgonec, J., Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Šamorín: Heuréka, 2004, s. 771.

- prokuratúra Slovenskej republiky chráni práva a zákonom chránené záujmy fyzických osôb, právnických osôb a štátu,
- na čele prokuratúry je generálny prokurátor, ktorého vymenúva a odvoláva prezident Slovenskej republiky na návrh Národnej rady Slovenskej republiky,
- podrobnosti o vymenúvaní a odvolaní, právach a povinnostiach prokurátorov a organizácii prokuratúry ustanoví zákon.

Z hľadiska vymedzenia prokuratúry je potrebné uviesť, že Ústava a ani iný právny predpis účinný v Slovenskej republike *expresis verbis* nevymedzuje prokuratúru ako nezávislý orgán. Ústava priznáva nezávislosť len štátnym orgánom, o ktorých to výslovne uvádza. Napriek tomu, keď porovnáme postavenie napr. nezávislého Najvyššieho kontrolného úradu a spôsob kreovania jeho predsedu s postavením prokuratúry a spôsobom kreovania generálneho prokurátora, nájdeme mnohé výrazné zhody, ktoré vedú k záveru, že postavenie prokuratúry v ústavnom systéme SR nesie známky nezávislosti.

Ústava teda konštituuje prokuratúru ako samostatný orgán verejnej moci, ktorý nie je súčasťou ani zákonodarnej, ani výkonnej, ani súdnej moci. Jedná sa o orgán *sui generis*. Je orgánom verejnej moci, ktorý nesie znaky orgánov moci výkonnej i súdnej. Prokuratúra predstavuje univerzálny orgán ochrany práva, ktorý koná vo verejnom záujme. Jej úlohou je chrániť práva a oprávnené záujmy fyzických osôb, právnických osôb a štátu. Ústava teda neobmedzuje pôsobnosť prokuratúry len na presadzovanie záujmov štátu či na pôsobnosť v trestnej oblasti. Prokuratúra ako orgán presadzujúci ochranu práv a zákonom chránených záujmov má svoje miesto v systéme orgánov verejnej moci nezastupiteľnú úlohu. Z ústavného vymedzenia úloh prokuratúry v čl. 149 Ústavy možno vyvodiť, že Ústava nekonštituuje prokuratúru výlučne ako orgán štátneho zastupiteľstva, zastupujúceho záujmy štátu v trestnom konaní, ale konštituuje prokuratúru ako širší orgán ochrany práva.

Ústava výslovne zakotvila, že ďalšie podrobnosti o vymenúvaní a odvolávaní, právach a povinnostiach prokurátorov a organizácii prokuratúry ustanovuje zákon. Z uvedeného vyplýva, že Ústava neustanovuje organizáciu prokuratúry, jej štruktúru a činnosť. Na úpravu týchto otázok zmocňuje čl. 151 Ústavy zákonodarcu. Princípy determinujúce organizačnú štruktúru prokuratúry a funkčné vzťahy pri výkone jej pôsobnosti sú princípmi zákonnými, nie princípmi ústavnými. Z tejto skutočnosti vyplýva oveľa širšia miera regulatívnej voľnosti zákonodarcu pri úprave postavenia, činnosti a organizácie prokuratúry, než je to v prípadoch týkajúcich sa postavenia, činnosti a organizácie súdov. Zákonodarca, ktorý princípy organizácie a funkčných vzťahov pri výkone pôsobnosti prokuratúry konštituuje, môže taktiež tieto princípy modifikovať a meniť, prirodzene s ohľadom na rešpektovanie iných ustanovení Ústavy vrátane jej čl. 149 a čl. 150.¹⁹

Celkovo možno konštatovať, že na Slovensku v rokoch 1990 – 1992 prebiehali tri simultánne procesy s kľúčovým vplyvom na vývoj postavenia prokuratúry:

- prebudovanie štátu z totalitného na demokratický;
- celková transformácia ekonomiky a
- budovanie národného štátu.

Tieto tri komplikované procesy prebiehali súčasne a zároveň vo veľmi krátkom časovom období, čo komplikovalo samotný transformačný proces, ktorý musel byť realizovaný za neustálej aktivity bez možnosti podrobne analyzovať dopad zmien na samotný systém prokuratúry a tiež na právny systém Slovenska ako taký.

Určitou výhodou Slovenska bola existencia hoc neautentickej federácie, ktorá sa odrazila aj v organizácii prokuratúr a vybudovaní generálnych prokuratúr na úrovni národných republík. Týmto nebolo nutné vytvárať inštitucionálnu bázu od začiatku, ale na druhej strane bolo nutné skoro úplné opätovné vybudovanie prokuratúry po personálnej stránke. Každopádne budovanie národného štátu, ktoré sa dialo postupne a nie za revolučných okolností umožnilo hlbšiu transformáciu prokuratúry a jej dôslednú dekomunizáciu. Zároveň odloženie konečného rozhodnutia o budúcnosti transformácie odvrátilo vysilujúci boj o budúcu

19 PL. ÚS 17/08.

podobu verejnej žaloby na Slovensku a nechalo priestor pre samotnú transformáciu inštitútu tak, aby bol vytvorený na stabilných základoch.

Situácia na Ukrajine bola v mnohom podobná a v mnohom odlišná od situácie v bývalom Česko-Slovensku. Kým Česko-Slovensko sa mohlo chápať ako periféria východného bloku. Ukrajinská sovietska socialistická republika (ďalej len USSR) bola jedným z hlavných častí hegemonu celého bloku, ZSSR.

Moderná prokuratúra vznikla na Ukrajine v období víťazstva sovietskej moci. Prokuratúra Ukrajinskej sovietskej socialistickej republiky bola vytvorená 22. júna 1922 na základe rozhodnutia Všeukrajinskej centrálnej výkonnej rady²⁰ (ďalej len VUCVR)²¹ s cieľom vytvorenia dozoru nad dodržiavaním zákonov a v záujme organizácie boja s kriminalitou.

V júni 1933 bola vytvorená Generálna prokuratúra ZSSR, na ktorú prešlo riadenie prokuratúr jednotlivých zväzových republík. Keďže generálny prokurátor bol zároveň aj komisárom spravodlivosti VUCVR-u, jeho zodpovednostný vzťah smeroval zároveň k VUCVR-u, ako aj voči generálnemu prokurátorovi ZSSR. Táto dvojkoľajnosť v zodpovednosti a dohľade bola úplne presunutá na generálneho prokurátora ZSSR na základe Ústavy ZSSR z roku 1936 a taktiež Ústavy USSR z roku 1937. Samotného generálneho prokurátora ZSSR menoval Najvyšší sovietsky ZSSR a tým bola prokuratúra vyňatá z republikovej pôsobnosti a vytvorená jednotná sústava prokuratúr na území celého ZSSR. Takto došlo k naplneniu všetkých štyroch základných leninských princípov budovania prokuratúry. Takéto rozdelenie pôsobnosti medzi republikami a centrom sa udržalo v ZSSR až do jeho pozvoľného rozpadu v rokoch 1990 až 1991.

Samotná transformácia prokuratúry na Ukrajine je úzko spojená s perestrojkou a rozpadom ZSSR. Samotná perestrojka neznamenalala inštitucionálne zmeny vo fungovaní sovietskeho štátu. Samotná sovietska federácia zostávala formálnou, keďže monopol na vládu v štáte mala centralizovaná komunistická strana. Toto bolo ešte posilnené priamou nominačnou závislosťou miestnych prokurátorov od centra. Možno povedať, že v prípade prokuratúry išlo o jeden z najcentralizovanejších orgánov sovietskej moci. Samotná centralizácia prakticky ani tak nevychádzala z leninských princípov, ktoré boli v praxi porušované,²² ale z podstaty socialistickej prokuratúry, ktorá bola koncipovaná ako štvrtá moc v štáte dozerajúca na všetky zložky výkonu moci vrátane súdnej a zabezpečujúca jej centralizovanú realizáciu.

Za formálny začiatok transformácie sovietskej prokuratúry na Ukrajine a vlastne aj za začiatok budovania novej ukrajinskej prokuratúry možno označiť prijatie Deklarácie štátnej suverenity Ukrajiny Najvyšším sovietskom USSR dňa 16. júla 1990. Ďalšie rozhodujúce dátumy boli 24. august 1991 – prijatie Deklarácie nezávislosti Ukrajiny a 5. november 1991 – prijatie zákona o prokuratúre Ukrajiny.

Deklarácia štátnej suverenity Ukrajiny vyhlásila suverenitu Ukrajiny ako zvrchovanú, samostatnú, plnú a nedeliteľnú moc republiky na jej teritóriu, nezávislosť a rovnoprávnosť vo vonkajších vzťahoch.

Samozrejme, text bol vo výraznom rozpore so sovietskou ústavou a odzrkadľoval stupeň rozpadu ústrednej moci a ľubovôľu orgánov zväzových republík. Deklarácia nebola v plnosti realizovaná a sovietsky štát napriek podobným deklaráciám aj v Ruskej federatívnej a Bieloruskej sovietskej socialistickej republike vykonával svoju právomoc, hoci systém mal čoraz väčšie ťažkosti presadiť svoju vôľu, ktorá bola v rozpore s vôľou miestnych elít. Centrálna moc na to zväčša rezignovala a preto sa mnohé ustanovenia deklarácie začali realizovať paralelne so sovietskym oficiálnym právnym stavom.

Vo vzťahu k prokuratúre bola najdôležitejšia tretia časť deklarácie, ktorá sa venovala výkonnej moci. V poslednom odseku bol pretrhnutý vzťah medzi generálnym prokurátorom ZSSR a Ukrajinskou generálnou prokuratúrou. Právomoc menovať generálneho prokurátora USSR si osoboval Najvyšší sovietsky USSR. Výsledkom bol právny chaos, teda rozpor medzi platným právom a jeho reálnou vymožitelnosťou. V systéme prokuratúry, teda v jednom z pilierov realizácie sovietskeho práva sa objavila silná dvojkoľajnosť, ktorá vychádzala jednak z normotvornej činnosti Najvyššieho sovietskeho USSR, ktorá čiastočne ignorovala sovietskú ústavu, a zároveň zo slabosti centrálnych úradov vynútiť rešpektovanie platného právneho stavu. Takáto situácia mala na samotnú inštitúciu deštruktívny charakter.

20 Всеукраинский центральный исполнительный комитет

21 Išlo o kolektívny orgán s právomocami vlády.

22 Pozri napr. Смирнов, А. Ф., Прокуратура и проблемы управления. Москва, 1997, s. 24

V tejto situácii si je potrebné uvedomiť, že popri Prokuratúre USSR existovali na území aj iné prokuratúry, ktoré však jestvovali mimo jej rámca. Išlo napr. o vojenskú prokuratúru, železničnú prokuratúru a viaceré iné. Výkon prokurátorskej moci teda nebol jednotný cez jeden orgán, ale cez viacero monokraticky budovaných orgánov.

Právny vývoj na Ukrajine v celom Sovietskom zväze išiel veľkou rýchlosťou. Odstredivé tendencie boli tým výraznejšie, čím bola schopnosť a ochota centrálnych orgánov na ne reagovať menšia. Vrcholom všeobecnej politickej krízy bol pokus o štátny prevrat v auguste 1991. Výsledkom pokusu o štátny prevrat bolo jednak odstránenie sovietskych politikov, ktorí trvali na jednote krajiny, od moci a jednak faktický kolaps centrálnych orgánov vrátane tajných služieb a armády. Tieto ešte nedávno vplyvné inštitúcie sa stali štatistami pri rýchlej dezintegrácii Sovietskeho zväzu. Najvyšší sovietsky prezident USSR prijíma 24. augusta 1991 deklaráciu nezávislosti, ktorá fakticky znamená jej odchod zo ZSSR. Nasledujúci vývoj už iba určuje akou formou sa rozpadne ZSSR, ktorý definitívne prestáva existovať 31. 12. 1991. Nezávislosť Ukrajiny je uznaná niektorými štátmi už pred týmto dátumom, čo reflektuje faktický stav. Každopádne obdobie od 24. augusta 1991 do konca daného roka je obdobím kreovania sa ukrajinskej štátnosti. Súčasťou tohto obdobia i procesu je aj príprava zákona o prokuratúre Ukrajiny prijatého 5. novembra 1991.

Zákon z 5. novembra je základným transformačným aktom ukrajinskej prokuratúry. Jeho obsah a okolnosti, za akých vznikol, určujú aj celú jeho transformáciu.

Samotný zákon vychádza z idey socialistickej prokuratúry s dvomi hlavnými funkciami: všeobecným dozorom a verejnou žalobou v širšom zmysle. Pod verejnou žalobou v širšom zmysle chápeme aj riadenie, resp. dozorovanie prípravného konania v trestnom procese.²³ Deklarácie a hlavne zákon vydal prokuratúru na Ukrajine zo sovietskeho systému výkonnej moci a zaradil ju do výkonnej moci Ukrajiny.

Samotný zákon nie je posunom smerom k demokratickej prokuratúre európskeho modelu, ale pokračuje v tradícii socialistickej prokuratúry. Jeden z autorov tohto zákona a prvý generálny prokurátor Ukrajiny Viktor Šyškin zdôvodňuje túto skutočnosť potrebou posilňovania republikových orgánov voči centrálnym a teda budovaním národného štátu v situácii postupného rozpadu Sovietskeho zväzu. Ako priorita bola postavené vybudovanie silného orgánu ukrajinskej vládnej moci a nie samotná transformácia prokuratúry a aj celého štátneho systému Ukrajiny od sovietskeho k demokratickému.²⁴

Ukrajinská prokuratúra zdedila po sovietskej:

1. dozor nad dodržiavaním zákonov zo strany všetkých štátnych orgánov, podnikateľov, funkcionárov, ústavov, organizácií i samotných občanov;
2. dozor nad dodržiavaním zákonov zo strany orgánov činných v trestnom konaní;
3. vyšetrovanie konaní, ktoré vykazujú znaky trestnej činnosti;
4. zastupovanie žaloby v trestných konaniach;
5. účasť v civilných, obchodných, hospodárskych a správnych konaniach, pokiaľ to považovala za nevyhnutné;
6. dozor nad dodržiavaním zákonov v miestach predbežného zadržania, miestach väzby a výkonu odňatia slobody;
7. dozor nad dodržiavaním zákonov v prípravnom trestnom konaní;
8. dozor nad dodržiavaním zákonov v ozbrojených silách i vo všetkých bezpečnostných zložkách Ukrajiny.²⁵

Z daného výpočtu je zjavné pokračovanie sovietskej tradície ešte prehĺbené zlúčením rôznych rezortných prokuratúr pod Generálnu prokuratúru Ukrajiny. Týmto sa vytvoril mocný orgán, ktorý v pôsobnosti prekonával postavenie Generálnej prokuratúry ZSSR. Leninské princípy ostali zachované aj vo fungovaní novej ukrajinskej prokuratúry. Zmena nastala pri povinnej nestrannosti jednotlivých

23 Давиденко, Л. М., Цель, задачи и функции прокуратуры // Закон Украины О прокуратуре: теория и практика его применения. Харьков, 1992, с. 13

24 Rozhovor autora s V. Šyškinom dňa 21. 4. 2016.

25 Мычко, Н. И., Прокуратура Украины: роль и место в системе государственной власти, Донецк, 1999, с. 33

prokurátorov a povinnosti riadiť sa len právnymi predpismi Ukrajiny (čl. 6 zákona). Tým sa mala zabezpečiť ich nestrannosť pri výkone moci. Samozrejme, takáto nestrannosť je iba formálna a je potrebné ju naplniť obsahom, ktorý jednak vyplýva z vnútorného étosu samotnej inštitúcie a jednak z obmedzení právomoci jednotlivých prokurátorov, ako aj celej inštitúcie. K tomuto nedošlo. Prokuratúra si podržala svoju pozíciu akejsi štvrtej moci v štáte. Táto pozícia sa však realizovala v iných podmienkach ako v predchádzajúcom období sovietskej moci. Nad samotnou prokuratúrou nestála jednotná strana s jasnými zodpovednosťami vzťahmi, ale nový ukrajinský politický systém, ktorý bol stále vo vývoji a rýchlo sa menil. Namiesto pevne riadeného totalitného štátu, pre ktorý bol tento koncept prokuratúry určený, ukrajinská prokuratúra existovala v deväťdesiatych rokoch v „unesenom štáte“, v ktorom jej predstavitelia hľadali svoje miesto.

Transformačný zákon z 5. novembra 1991 nepoložil základy modernej prokuratúry na Ukrajinu. Toto pravdepodobne ani nebolo cieľom jeho autorov. Vlastným cieľom bolo vybudovať mocenský nástroj na získanie a posilnenie ukrajinskej suverenity od Sovietskeho zväzu. Výsledkom bol orgán bez limitov svojich oprávnení s veľmi slabou vnútornou i vonkajšou kontrolou a častým menením generálnych prokurátorov. Samotný vplyv politikov na nomináciu generálneho prokurátora spôsobil, že z mocného inštitútu posilnenia ukrajinskej štátnosti sa stal nástrojom v rukách politikov na dosiahnutie vlastných cieľov a tým v konečnom dôsledku aj na oslabenie ukrajinského štátu.

ZÁVER

Transformačné obdobie je vždy veľmi dôležité pre štát a jeho fungovanie. Často počas tejto periódy sa nastavujú trendy a smerovania, ktoré budú v spoločnosti i štáte pretrvávajúť dlhšie obdobie a ktoré bude komplikované odstrániť či zvrátiť.

Transformačné obdobie prebiehalo v oboch porovnávaných prípadoch v rovnakom období, na prvý pohľad vychádzalo z rovnakých ideových základov, z podobnosti kultúr.

Pri podrobnejšom výskume však vidno viac rozdiely ako podobnosti. Obidve krajiny vznikli ako produkty dezintegrácie formálnych socialistických federácií pri kolapse samotného sovietskeho bloku. Percepcia a vplyv kolapsu sovietskeho bloku v oboch sledovaných krajinách bol rozdielny a je základom mnohých odlišností v skúmaných procesoch.

Česko-Slovensko bolo satelitným štátom ZSSR. Aj komunistické elity si boli vedomé tohto svojho postavenia a v mnohom sa snažili iba napodobňovať sovietsku politiku. Napodobňovanie najvhodnejším termínom. Napriek istej snahe Moskvy aspoň v istých obdobiach aplikovať jednotnú politiku na všetky svoje satelity, táto politika sa ukázala ako neúspešná a jednotlivé komunistické štáty mali obmedzený priestor pre prispôbenie si sovietskeho modelu na svoje podmienky. Touto cestou išlo aj Česko-Slovensko. Po počiatkových snahách prebrať sovietsky model prokuratúry sa začiatkom sedemdesiatych rokov presadil formálny federatívny model aj v prokuratúre. Napriek snahám generálneho prokurátora ČSSR, skutočný výkon prokurátorskej moci zostal na národných republikách. V roku 1989 teda existovali v skutočnosti tri prokurátorské systémy: dve národné a jeden federálny.

Situácia v ZSSR bola odlišná. Aj tu existovala formálna federácia, ale nebola realizovaná na úrovni prokuratúry. Tá bola centralizovaná a plne sa, aspoň ideovo, realizovali leninské princípy.

Výsledkom dezintegrácie teda bola samostatná Ukrajina a samostatná Slovenská republika. Tieto dve entity sa však v budovaní národnej prokuratúry líšili. Ukrajina sa v transformačnom období snažila navrátiť prokuratúru do sústavy ukrajinskej výkonnej moci. V prípade SR to potrebné nebolo. Slovenská prokuratúra ako súčasť slovenskej moci viac menej nezávislej od moci federálnej existovala dvadsať rokov. Tým na Slovensku nebolo nutné zviazať boj o prokuratúru s federáciou, ako to bolo v prípade Ukrajiny a mohlo sa sústrediť na jej obsahovú a personálnu transformáciu.

Príklad Ukrajiny je odlišný. V rokoch 1990 až 1991 čast jej elity zvädzala boje o samotnú nezávislosť od sovietskeho centra. Cieľom týchto elít teda nebola ani tak transformácia prokuratúry, ale jej prebratie do vlastných rúk a využitie s cieľom posilnenia ukrajinskej suverenity. Samotná transformácia bola odložená na neskoršie obdobie.

Neskoršie obdobie sa v oboch krajinách nieslo v znamení oslabenia štátu. Kým na Slovensku na to reagovala prokuratúra zbavená svojho neohraničeného vplyvu a teda aj hlavných nástrojov jej zneužitia, na Ukrajine stála nezreformovaná prokuratúra s určitými personálnymi zmenami. Personálne zmeny sú však veľmi zraniteľné. Vydržia iba v priaznivom politickom prostredí. Inými slovami v stabilnom štáte s vyváženými politickým záujmami. To nebol príklad Ukrajiny resp. všeobecnejšie štátov v tranzícii. Premeškanie šance transformovať prokuratúru na začiatku transformačného obdobia viedlo k situácii, že hlboká transformácia bola na mnoho rokov znemožnená.

BIBLIOGRAFIA

1. Bacho, V., Prokuratúra – významný nástroj záruk zákonnosti v právnom štáte. W: Justičná revue, 54, 1992, č. 10, s. 37 – 40
2. Beneč, S. – Mazák, J., Prokurátor v občianskom súdnom konaní po novele zákona o prokuratúre. In Prokuratúra, 1990, č. 3, s. 16 – 25
3. Давиденко, Л. М., Цель, задачи и функции прокуратуры // Закон Украины О прокуратуре: теория и практика его применения. Харьков, 1992
4. Drgonec, J., Ústava Slovenskej republiky. Komentár. Šamorín: Heuréka, 2004
5. Čentéš, J. – Považan, M. – Šanta, J., Dejiny prokuratúry na Slovensku. Bratislava: ATTICUM, 2014
6. Golema, A., Prokuratúra vo vzťahu k súdnictvu v návrhu Ústavy Slovenskej republiky. W: Justičná revue, 54, 1992, č. 10, s. 34 – 37
7. Chovanec, J., Rozdelenie Českej a Slovenskej Federatívnej republiky a vznik samostatnej Slovenskej republiky. W: Karlovarská právna revue, 2013, č. 2
8. Kuchta, J. – Schelle, K., Historie a současnost státního zastupitelství. Brno: Masarykova univerzita, 1994
9. Мычко, Н. И., Прокуратура Украины: роль и место в системе государственной власти, Донецк, 1999
10. Osmančík, O., K budoucnosti prokuratúry. W: Prokuratúra, 1991, č. 1, s. 40 – 52
11. Osmančík, O., Prokuratura nebo státní zastupitelství? W: Československá kriminalistika, 1991, č. 1, s. 97 – 109
12. Rudenko, R., Leninské principy zákonnosti prokurátorského dozoru. In Prokuratúra, 1972, č. 4, s. 16 – 24
13. Segeš, I., Niekoľko úvah o základných tézach koncepcie postavenia prokurátora v trestnom konaní. W: Prokuratúra, 1992, č. 1 – 2, s. 62 – 78
14. Šístek, F., Nad Novelou zákona o prokuratúre. W: Prokuratúra, 1990, č. 3, s. 1 – 23
15. Смирнов, А. Ф., Прокуратура и проблемы управления. Москва, 1997
16. Spáčil, J., K úvahám o budoucím postavení prokuratury v ČSFR. W: Prokuratura, 1990, č. 4, s. 31 – 39
17. Šúrek, S., Pôsobnosť prokuratúry v netrestnej oblasti. W: Justičná revue, 57, 2012, č. 11 – 12, s. 1 – 12
18. Vojáček, L. – Schelle, K., Právní dějiny na území Slovenska, Ostrava: KEY Publishing s.r.o., 2007
19. Zoulík, F., Poznámky k postavení prokuratury. W: Právní praxe, 1993, č. 3, s. 156 – 166

RESUMÉ

The paper deals with the transformation of legal institution of prosecution in Czecho-Slovakia in period of 1990 – 1992. It sketches legal discussion on the topic and impossibility to reach compromise over adoption of future model of prosecution (French or German model). The paper maps changes of legislation on prosecution, its competences, organisational structure and relations to other public offices and governmental branches.

INŠTITÚT PREZIDENTA V MAĎARSKU ALEBO POHLAD ZA JUŽNÉ HRANICE¹

**ZUZANA ZELENAJOVÁ
KATEDRA ÚSTAVNÉHO PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE**

1 Článok vznikol s podporou Grantu UK č. 461/2016 „Prezident v štátoch strednej Európy: arbiter alebo aktívny hráč?“.

ABSTRAKT

ZELENAJOVÁ, ZUZANA. INŠTITÚT PREZIDENTA V MAĎARSKU ALEBO POHĽAD ZA JUŽNÉ HRANICE. HISTORIA ET THEORIA IURIS, ROČ. 8, 2016, Č. 2, S. 59

Článok sa zaoberá aktuálnymi otázkami spojenými s postavením hlavy štátu v Maďarsku. Zameriava sa na historický vývoj inštitútu prezidenta a jeho súčasné postavenie vyplývajúce z textu ústavy a ostatných vykonávacích právnych predpisov, ako aj na špecifiká vyplývajúce z ústavnej praxe a rozhodovacej činnosti ústavného súdu. Okrem toho prináša úvahy de constitutione ferenda ohľadom možného vývoja slovenského prezidenta v systéme delby moci. Forma vlády v oboch štátoch je podobná, preto možno nájsť vo vývoji inštitútu prezidenta viaceré prebiehajúce paralelné procesy.

ABSTRACT

ZELENAJOVÁ, ZUZANA. INSTITUTE OF PRESIDENT IN HUNGARY OR LOOK BEYOND THE SOUTHERN BORDER. HISTORIA ET THEORIA IURIS, VOL. 8, 2016, NO. 2, P. 59

The article deals with current issues related to the status of head of state in Hungary. It focuses on the historical development of the institute of the President and its current position based on the text of the Constitution and other implementing legislation as well as the specificities resulting from the constitutional practice and decision-making activities of the Constitutional Court. Additionally it provides a consideration de constitutione ferenda about possible developments of the Slovak President in the system of separation of powers. Form of government in both countries is similar, therefore several ongoing parallel processes can be found in the development of the institute of the President.

KLÚČOVÉ SLOVÁ

prezident, parlamentná forma vlády, kreačné právomoci, delba moci, ústavný vývoj

KEYWORDS

President, parliamentary form of government, creational powers, separation of powers, constitutional development

KONTAKTNÉ ÚDAJE

Mgr. Zuzana Zelenajová
zuzana.zelenajova@flaw.uniba.sk
Katedra ústavného práva
Právnická fakulta
Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. č. 6
811 00 Bratislava
Slovenská republika

ÚVOD

Inštitút hlavy štátu je skoro tak starý ako štát samotný, hoci jeho súčasná podoba sa začala vyvíjať od prelomu osemnásteho a devätnásteho storočia. Je to práve postavenie a pôsobnosť hlavy štátu, ktoré významným spôsobom vplývajú na fungovanie moci v štáte.²

Zavedenie parlamentnej formy vlády možno považovať za pravidlo pri konštituovaní ústavných vzťahoch v Európe v 20. storočí.³ Parlamentná forma vlády sa stala modelovým vzorom pri prijímaní ústavných reforiem, resp. nových ústav v štátoch strednej Európy po páde komunistického režimu.

Maďarský ústavodarca sa rovnako ako ten slovenský v tranzitnom období rozhodol pre parlamentnú voľbu prezidenta. Kvôli politickej kríze a nevôli zvoliť prezidenta parlamentnou väčšinou v kombinácii so zle nastavenými pravidlami pre kvórum po prvom kole je slovenská hlava štátu volená priamo. V stredoeurópskom priestore je nepriama voľba prezidenta v súčasnosti aktuálna len v Maďarsku.

Napriek mnohým nedostatkom súčasného maďarského ústavného systému, ktorý sa stále viac vzdáva liberálnej demokracii, zachováva si inštitút prezidenta svoju kontinuitu, dokonca v niektorých ohľadoch nám vie byť nápomocným aj pre pochopenie niektorých aspektov ohľadom slovenskej hlavy štátu.

1. HLAVA ŠTÁTU V MAĎARSKU PRED ROKOM 1989

Z historického hľadiska má prezident ako hlava štátu v Maďarsku tradíciu až od roku 1989. V dobe od rozpadu Rakúsko-Uhorskej monarchie až do roku 1989 malo Maďarsko naozaj rôznorodé hlavy štátu. Na čele štátu stál prezident,⁴ počas revolučného obdobia bol oficiálne bez hlavy štátu,⁵ následne bola kontrarevolúciou opäť zavedená monarchia, ktorá však bola bez kráľa a „dočasne“ v rokoch 1919 – 1944 stál na čele štátu regent kráľa, admirál Miklós Horthy.⁶ Ku koncu druhej svetovej vojny bol v krajine zriadený nacistický režim s vodcom na čele⁷ a po druhej svetovej vojne bola nakrátko vyhlásená republika,⁸ kde bol hlavou štátu prezident volený parlamentom.⁹ V roku 1949 bola nastolená komunistická diktatúra na základe zákona č. XX. z roku 1949, ktorý predstavuje prvú maďarskú písanú ústavu. Táto ústava zaviedla inštitút kolektívnej hlavy štátu.¹⁰

Po roku 1989 sa Maďarsko stalo opäť republikou s prezidentom na čele. Obdobie transformácie štátneho režimu na demokratický bolo poznačené viacerými snahami súperiacich síl o to, aby prezidenta volil parlament alebo priamo občania. Okrem iného sa o tejto otázke konali dve referendá.¹¹ Výsledkom týchto sporov bola nepriama voľba¹² a na ňu nadväzujúce ústavné zakotvenie tzv. slabého prezidenta.¹³

Ústavou Maďarska ostal aj po roku 1989 Zákon č. XX. z roku 1949, ktorý však bol podstatne zmenený: z pôvodnej ústavy ostala zachovaná len jeho štruktúra a deklarácia hlavného mesta republiky.¹⁴ Po voľbách v roku 2010, kedy získala nová koalícia ústavnú väčšinu, bol zriadený Parlamentný výbor pre návrh ústavy,

2 TÓTHOVÁ, MARTA. *Hlava štátu v systéme delby moci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Právnická fakulta, Katedra teórie štátu a práva, 2015, s. 18.

3 NOVÁK, MIROSLAV. Prezident, priemier a snahy o posilnení výkonné moci. In: ŠIMÍČEK, VOJTĚCH (ed.). *Postavení prezidenta v ústavním systému České republiky*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2008, s. 9.

4 Gróf Mihály Karoly 11. 1. – 29. 3. 1919.

5 Maďarská republika rád 29. 3. 1919 – 1. 9. 1919.

6 Na základe zákona č. 1 o dočasnem usporiadaní hlavnej moci v štáte z roku 1920.

7 Október 1944 až marec 1945.

8 Na základe zákona č. 1 z roku 1946.

9 Zoltán Tildy.

10 HALÁSZ, IVÁN. Ústavné postavenie a spôsob voľby maďarského prezidenta republiky. In: *Acta Universitatis Carolinae: Iuridica*, 2011, č. 4, s. 131.

11 26. 11. 1989 a 29. 6. 1990.

12 Viac HALÁSZ, 2011, op. cit., s. 132 – 134.

13 CSINK, LÓRANT. The President of the Republic. In: CSINK, LÓRANT – BALÁZS, SCHANDA – VARGA, ANDRÁS. *The basic law of Hungary: a first commentary*. Dublin, Ireland: Clarus Press, 2012, s. 240.

14 HALÁSZ, IVÁN. Zrod a charakteristika nového základného zákona Maďarska. *Právnik*. 2011, 150 (8), s. 755.

ktorý vypracoval základnú koncepciu novej ústavy. Tá bola schválená v marci 2011, účinnosť nadobudla 1. 1. 2012 a doposiaľ bola päťkrát novelizovaná. Postavenie a vzťahy medzi najvyššími štátnymi orgánmi sa s výnimkou reformy ústavného súdnictva a zavedenia Rozpočtovej rady oproti predošlej ústave zásadne nezmenili. Ústava Maďarska vychádza z parlamentnej formy vlády s istými špecifikami typickými pre kancelársky model, ako je nepriamo volený prezident a konštruktívne vyslovenie nedôvery.¹⁵

2. ÚSTAVNÉ POSTAVENIE PREZIDENTA

Ústavné postavenie maďarského prezidenta je definované formuláciou „*vyjadruje jednotu národa a dohliada na demokratický chod štátneho zriadenia*“.¹⁶ Maďarsko je jediným štátom strednej Európy, ktorý do dnešného dňa zotrval pri nepriamej voľbe hlavy štátu. Prezident je volený jednokomorovým Národným zhromaždením na dobu piatich rokov, pričom môže byť do tejto funkcie znovuzvolený najviac raz.¹⁷ Počet kôl voľby sa v ústave z roku 2011 zredukoval z pôvodných troch na dve. Na zvolenie prezidenta v prvom kole sa vyžaduje dvojtretinová väčšina poslancov. Do druhého kola postupujú dvaja kandidáti s najvyšším počtom hlasov v prvom kole (v prípade rovnosti hlasov kandidátov umiestnených na druhom mieste postúpia traja kandidáti). V ňom sa však na zvolenie vyžaduje jednoduchá väčšina platných hlasov. Ak by bolo neúspešné aj druhé kolo voľby, konajú sa nové voľby. Pri ujímaní sa svojej funkcie skladá prezident sľub pred Národným zhromaždením.¹⁸

Okrem klasických spôsobov zániku mandátu prezidenta (smrť a uplynutie funkčného obdobia, odstúpenie), pozná maďarská ústava ukončenie jeho funkcie na základe rozhodnutia Národného zhromaždenia alebo výsledku impeachmentu pred ústavným súdom. Parlament rozhoduje dvojtretinovou väčšinou hlasov prítomných poslancov o zániku jeho funkcie z dôvodu neschopnosti vykonávať právomoci dlhšie ako deväťdesiat dní, straty voliteľnosti či výkonu nezlučiteľnej funkcie. Prezidenta možno funkcie zbaviť z dôvodu úmyselného porušenia ústavy alebo spáchania úmyselného trestného činu. Iniciovať konanie o pozbavení jeho funkcie môže dvojtretinová väčšina poslancov Národného zhromaždenia. Od prijatia rozhodnutia o iniciácii impeachmentu až do skončenia konania pred ústavným súdom nesmie prezident vykonávať svoje právomoci.

Čo sa týka počtu, takmer polovica právomocí prezidenta republiky podlieha kontrasignácii,¹⁹ disponuje však aj autonómnymi právomocami.²⁰ Okrem reprezentovania Maďarska navonok nepodliehajú kontrasignácii niektoré kreačné právomoci, ktoré sú však viazané na návrh alebo sa samostatná úloha prezidenta obmedzuje len na podanie návrhu na vymenovanie, nie na rozhodnutie o samotnom vymenovaní. Autonómne vykonáva aj väčšinu právomocí voči parlamentu. Z kontrasignovaných právomocí sú najpočetnejšie kreačné právomoci a prerogatívy prezidenta.

Z nekontrasignovaných právomocí sú najvýraznejšie tie voči parlamentu. Hlava štátu má zákonodarnú iniciatívu, môže sa zúčastniť a vystupovať na zasadnutiach parlamentu, tiež môže iniciovať celoštátne referendum (na jeho návrh Národné zhromaždenie môže nariadiť celoštátne referendum.). Tiež vytyčuje dátum volieb a celoštátneho referenda, zvoláva ustanovujúcu schôdzu Národného zhromaždenia. Prezident disponuje relatívnym slabým vetom²¹ a zároveň je oprávnený podať podnet ústavný súd na abstraktnú kontrolu ústavnosti pred tým, ako zákon podpíše. Ak Ústavný súd na podnet prezidenta rozhodne o súlade zákona so základným zákonom, prezident nie je následne oprávnený použiť veto. Mierne posilnene prezidentských právomocí v porovnaní s predchádzajúcou ústavnou úpravou spočíva v možnosti rozpustenia

15 OROSZ, LADISLAV – SVÁK, JÁN – BALOG, BORIS. *Základy teórie konštitucionalizmu*. 2. vyd. Bratislava: Paneurópska vysoká škola, 2012, s. 511 – 513.

16 Čl. 9 ods. 1 Základného zákona Maďarska.

17 Čl. 10 Základného zákona Maďarska.

18 Čl. 11 Základného zákona Maďarska.

19 Čl. 9 ods. 4 Základného zákona Maďarska.

20 Čl. 9 ods. 3 Základného zákona Maďarska.

21 Podľa čl. 6 ods. 5 Základného zákona Maďarska môže zákon raz vrátiť späť so svojimi pripomienkami Národnému zhromaždeniu na zváženie, ktoré ho opätovne prerokuje a rozhodne o jeho prijatí.

Národného zhromaždenia, ak neschváli štátny rozpočet pre daný rok do 31. marca.²² V neposlednom rade disponuje ústavnou právomocou obligatórne rozpustiť parlament, ak po ukončení mandátu vlády neschváli návrh prezidenta na predsedu vlády do štyridsiatic dní od jeho predloženia. Jedinou kontrastovanou právomocou prezidenta voči parlamentu je potvrdzovanie záväznosti medzinárodných zmlúv na základe poverenia Národného zhromaždenia.

Pôsobnosť maďarského prezidenta smerom k vláde je slabá. Bez kontrastácie podáva jedine návrh na osobu predsedu vlády. Navrhnutý premiér musí byť okrem toho najprv schválený parlamentom, až následne môže zostaviť vládu. Menovanie ministrov podlieha kontrastácii. Prezident výnimočne môže odmietnuť ich menovanie, ak nie sú splnené zákonné podmienky alebo ak zo závažných dôvodov usúdi, že by to viedlo k vážnemu narušeniu demokratického chodu štátneho zriadenia.²³

Kreačné právomoci, ktoré nie sú kontrastované, sú veľmi úzko vymedzené. Prezident len podáva návrh na predsedu najvyššieho súdu, generálneho prokurátora a verejného ochrancu práv a potvrdzuje vo svojej funkcii predsedu Maďarskej akadémie vied a Maďarskej akadémie umení. Na návrh prezident autonómne vymenúva sudcov a predsedu Rozpočtovej rady. Kontrastácii podlieha poverovanie a prijímanie veľvyslancov, menovanie guvernéra a viceguvernérov Maďarskej národnej banky, vedúceho samostatného regulačného úradu, profesorov, rektorov univerzít a generálov. Pri kreácii týchto funkcionárov platí rovnako ako pri menovaní ministrov, že v dôsledku nesplnenia zákonných podmienok alebo závažných dôvodov vedúcich k vážnemu narušeniu demokratického chodu štátneho zriadenia, môže kandidáta odmietnuť vymenovať. Ako podotýka L. Csink,²⁴ ide o veľmi rôznorodé funkcie. Napríklad ustanovenie univerzitných profesorov má oveľa menší vplyv na chod štátnych orgánov ako menovanie ministrov. Avšak text ústavy nerobí žiadne rozdiely v dôvodoch, ktoré oprávňujú prezidenta kandidáta do funkcie nevymenovať.

Kontrastované sú aj tradičné prerogatívy prezidenta, konkrétne udelenie individuálnej milosti a udeľovanie vyznamenaní, cien a titulov a povoľovanie nosenia zahraničných štátnych vyznamenaní. Udelenie cien, titulov a vyznamenaní môže prezident odmietnuť, len ak by to bolo v rozpore s ústavnými hodnotami. Za neobvyklú právomoc možno označiť rozhodovanie vo veciach získania a zániku štátneho občianstva. Otvorenou ostáva otázka diskrecie prezidenta pri ostatných kontrastovaných právomociach, ako je udeľovanie štátneho občianstva, udeľovanie milostí.

Prezidenta zastupuje v prípade výskytu prechodných prekážok pri výkone funkcie predseda Národného zhromaždenia.

3. FAKTICKÉ POSTAVENIE PREZIDENTA

Doteraz sa v Maďarsku vystriedali piati prezidenti republiky, z ktorých všetci mali právnické vzdelanie. Dve obdobia (1990 – 2000) bol hlavou štátu Árpád Göncz, osobnosť z revolúcie 1956. Od roku 2000 do 2005 bol prezidentom Ferenc Mádl, bývalý minister vlády Józsefa Antalla. Následne bol zvolený László Sólyom, bývalý prvý predseda ústavného súdu. V roku 2010 nastúpil do úradu bývalý olympionik Pál Schmitt a po jeho rezignácii v roku 2012 nastúpil do úradu János Áder.

Á. Göncz bol mal veľkú popularitu zo strany verejnosti, dostal sa však do konfliktov s vládou.²⁵ Hlavne vo svojom prvom funkčnom období sa snažil o extenzívny výklad svojich právomocí. Do tohto balansovania od slabého prezidenta s reprezentačnými právomocami smerom k stredne silnému prezidentovi sa v niektorých prípadoch zapojil svojou činnosťou aj ústavný súd.

F. Mádl vykonával funkciu oproti svojmu predchodcovi pasívnejšie, hoci vo viacerých prípadoch úspešne podal podanie na ústavný súd.²⁶

22 Čl. 3 Základného zákona Maďarska.

23 Čl. 9 ods. 6. Základného zákona Maďarska.

24 CSINK, 2012, op. cit., s. 246.

25 HALÁSZ, 2011, op. cit., s. 134.

26 HALÁSZ, 2011, op. cit., s. 134.

L. Sólyom počas svojho funkčného obdobia vykonával aktívne svoju právomoc podať návrh na ústavný súd. Tiež je jeho výkon funkcie známy aférou so Slovenskom v súvislosti s neumožnením jeho vstupu na odhalenie sochy kráľa Štefana v auguste 2009, ktorý mal dohru aj pred ESLP.

P. Schmitt bol členom vládnej strany Fidesz a jeho postavenie možno analogicky pripodobniť roli symbolu z Duvergerovej transformačnej mriežky. Výkon funkcie ukončil predčasne, keďže dobrovoľne rezignoval kvôli afére ohľadom údajného plagiátorstva v súvislosti s jeho dizertačnou prácou dňa 2. 2. 2012.

V súčasnosti je prezidentom Maďarska dlhoročný člen a bývalý predseda vládnej strany Fidesz J. Áder. Jeho postavenie je tiež väčšinou symbolické, určitý aktivizmus uplatnil podaním návrhu na predbežnú kontrolu ústavnosti v súvislosti so zmenou volebného kódexu v roku 2012.

Významný vplyv na postavenie prezidenta mal ústavný súd prostredníctvom výkladov ústavy. V rokoch 1991 – 1992 vydal ústavný súd tri významné rozhodnutia²⁷ ohľadom toho, aké je postavenie prezidenta v rámci výkonnej moci a aká je jeho diskrecia v oblasti menovacích právomocí.

Z nich najvýznamnejším bolo rozhodnutie 48/1991 CC, ktoré sa týkalo výkladu právomocí prezidenta ako vrchného veliteľa ozbrojených síl, jeho možnosti uváženia pri kreácii štátnych funkcionárov a tiež jeho zodpovednosti. Postavenie prezidenta ako vrchného veliteľa ozbrojených síl vyložil ako tradičnú rolu hlavy štátu, čo mu však samo o sebe neudeľuje žiadnu hodnotu alebo post v armáde. Keďže stojí mimo štruktúry ozbrojených zborov, je ich ceremoniálnym veliteľom, ale nie vrchným dôstojníkom, preto nemá právomoc nadriadeného, ktorý by mohol dávať príkazy voči ozbrojeným silám. Jeho úlohou v súvislosti s výkonom tejto právomoci je len schvaľovať a potvrdzovať rozhodnutia, čo je navyše spojené s kontrasignáciou. Ohľadom menovacích právomocí prezidenta pripomenul, že väčšina z nich je predmetom kontrasignácie. Podľa tohto judikátu však môže maďarský prezident odmietnuť menovanie, ak nespĺňa zákonné predpoklady na výkon funkcie (či už vek alebo nejaké procesné podmienky a pod.). Okrem toho je oprávnený odmietnuť menovanie kandidáta, ak dospeje k dôvodnému záveru, že jeho vymenovanie by vážne narušilo demokratický chod štátu. Jeho odmietnutie sa chápe ako ultimátna garancia a výnimočný, krajný prostriedok, ktorý musí byť podložený závažnými dôvodmi. Prezident má teda úzky diskrečný priestor pri menovacích právomociach, jeho úlohou pri nich je len dohliadať na demokratický chod štátneho zriadenia a nie spolurozhodovať.

Výsledkom týchto troch rozhodnutí z počiatku deväťdesiatych rokov bolo upevnenie slabého vplyvu prezidenta na organizáciu štátu.²⁸ Vzhľadom na to, že nová ústava výraznejšie postavenie hlavy štátu nezmenila, sú aplikovateľné aj na súčasný právny stav.

Následné významné rozhodnutie ohľadom výkladu právomocí prezidenta sa týkalo udelenia vyznamenania titulov.²⁹ Jeho právomoc je na jednej strane limitovaná: keďže ide o kontrasignovanú právomoc, nemôže ich udeliť bez odporúčania. Na druhej strane je oprávnený posudzovať spôsobilosť navrhutej osoby dostať vyznamenanie či titul. Ak by totiž bolo ich udelenie v rozpore s ústavnými hodnotami Maďarska, môže ich odmietnuť udeliť. Prezident republiky má rešpektovať ústavné hodnoty Maďarskej republiky a zabezpečiť, aby sa tieto hodnoty odrážali v konaní o pridelení vyznamenania a titulov.³⁰

Obe vyššie rozoberané rozhodnutia sa premietli priamo do ústavného textu nového základného zákona. Prezident tak v dôsledku týchto významných judikátov môže odmietnuť vymenovanie ministrov, veľvyslancov, vyslancov, guvernéra a viceguvernérov národnej banky, profesorov, rektorov a generálov, ak by nespĺňali zákonné podmienky alebo kvôli závažným dôvodom vedúcim k vážnemu narušeniu demokratického chodu štátneho zriadenia. Udelenie cien, titulov a vyznamenaní môže prezident odmietnuť, ak by to bolo v rozpore s ústavnými hodnotami.³¹

27 Rozhodnutie 48/1991 CC, rozhodnutie 8/1992 CC, rozhodnutie 36/1992 CC.

28 CSINK, 2012, op. cit., s. 242

29 Prezident László Sólyom odmietol udeliť vyznamenanie bývalému premiérovi Gyulovi Hornovi za to, že obhajoval svoju účasť na potlačení povstania z roku 1956, kde bojoval proti maďarským revolucionárom, pretože v tom videl rozpor s ústavnými hodnotami.

30 Rozhodnutie 47/2007 (VII. 3.) AB.

31 Čl. 12, ods. 6 a 7 Základného zákona Maďarska.

4. ČO NÁM PRINÁŠA POHĽAD ZA JUŽNÉ HRANICE?

„Štartovacia čiara“ utvárania inštitútu prezidenta v Maďarsku bola v mnohých ohľadoch blízka tej slovenskej. Iste, maďarský systém s inštitútom konštruktívnej nedôvery a už od počiatku široko vymedzenými kontrasignovanými právomocami poskytoval menej priestoru pre posilňovanie postavenia hlavy štátu. Avšak obaja prezidenti mali vo svojej podstate najprv ústavne zakotvené slabé postavenie. Tomu zodpovedala aj jeho nepriama legitimita, príznačná pre parlamentnú formu vlády. Postupnými krokmi sa však slovenský prezident od klasickej hlavy štátu v parlamentnej forme vlády odpútaval. Okrem priamej legitimacy získal silnejšie postavenie pri kreácii ústavných činiteľov a „karty zamiešala“ aj ústavná novela zavedená ústavným zákonom 356/2011 Z. z.

Očakávania ohľadom toho, aká má byť úloha hlavy štátu, sú v oboch ústavách vyjadrené v úvodných všeobecných klauzulách k inštitútu prezidenta. Pri oboch prezidentoch sa osobitne zdôrazňuje jeho úloha dohliadať, resp. zabezpečovať riadny chod štátnych orgánov. Z toho vyplýva, že oba ústavné texty zhodne kladú dôraz na úlohu prezidenta a základný rámec určujúci rolu prezidenta sa príliš neodlišuje.

Pre slovenské ústavné právo je zaiste zaujímavé vysporiadanie sa s diskrepciou maďarského prezidenta pri kreácii ústavných činiteľov. Práve na základe klauzúl o úlohe zabezpečovať riadny chod orgánov maďarský a slovenský ústavný súd vyložili vo svojich rozhodnutiach sporné otázky týkajúce sa prezidentských menovacích právomocí. Na základe rozhodnutia 48/1991 CC je maďarský prezident oprávnený odmietnuť menovanie kandidáta, ktorý (1) nespĺňa zákonné podmienky stanovené na výkon alebo (2) existuje skutočnosť, ktorá odôvodňuje prezidentov záver, že by menovaním tohto kandidáta vážne narušil demokratický chod štátu. Podľa slovenského judikátu PL. ÚS 4/2012 je prezident oprávnený nevymenovať kandidáta ak (1) nesplnil zákonné predpoklady na vymenovanie, (2) existuje závažná skutočnosť vzťahujúca sa na osobu kandidáta, *„ktorá dôvodne spochybňuje jeho schopnosť vykonávať funkciu spôsobom neznižujúcim vážnosť ústavnej funkcie alebo celého orgánu, ktorého má byť táto osoba vrcholným predstaviteľom“*, (3) existuje závažná skutočnosť vzťahujúca sa na osobu kandidáta, ktorá dôvodne spochybňuje jeho schopnosť vykonávať funkciu *„spôsobom ktorý nebude v rozpore s poslaním tohto orgánu, ak by v dôsledku tejto skutočnosti mohol byť narušený riadny chod ústavných orgánov.“* Oba ústavné súdy vyložili diskrepciu prezidenta veľmi podobne. Avšak kým maďarská ústavná prax nezaznamenala žiadne problémy spojené s kreáciou ústavných činiteľov, slovenský výklad skôr odštartoval vlnu nejasností ohľadom ďalšieho menovania. To je spôsobené tým, že maďarský ústavný súd vyložil kreačné právomoci prezidenta v celistvosti, kým ten slovenský len v súvislosti s menovaním generálneho prokurátora. Preto nie je jasné, či sa rovnaké pravidlá aplikujú aj v prípade iných ústavných činiteľov. Závažnosť maďarského rozhodnutia je navyše podčiarknutá tým, že ním vymedzená diskrepcia stala priamou súčasťou novoprijatej ústavnej úpravy.

ZÁVER

Pohľad na inštitút prezidenta v Maďarsku nám dáva obraz o fungovaní slabej hlavy štátu v podmienkach stredoeurópskej postkomunistickej krajiny. Prezident čerpá svoju legitimitu od parlamentu a plní úlohu neutrálneho arbitra. Postaveniu prezidenta v parlamentnej forme vlády zodpovedá aj široký okruh kontrasignovaných právomocí.

Jeho genéza neprebehla od roku 1989 tak zásadnou modifikáciou, ako tomu bolo na Slovensku. Možno povedať, že pozícia maďarského prezidenta v systéme štátnych orgánov ostala vo svojej podstate nezmenená. Ústavná konštrukcia, podľa ktorej prezident nemá priamu legitimitu a takmer všetky jeho právomoci sú kontrasignované, neposkytuje totiž príliš veľa priestoru na to, aby mohlo dôjsť k výraznejšiemu prehĺbeniu vplyvu skúmaného inštitútu.

Inšpiráciou pre náš systém by mohli byť jednoznačnejšie vyložené oprávnenia prezidenta pri menovaní vybraných ústavných činiteľov. Namiesto by bolo zamyslieť sa aj nad jednoznačne zvolenou formuláciou diskrečného priestoru explicitne v slovenskom ústavnom texte. Ústava je síce vo svojej podstate všeobecný dokument, ktorého obsah je potrebné vykladať vo svetle hodnôt a princípov, na ktorých spočíva, avšak takéto striktné vymedzenie zaiste predchádza mnohým aplikačným problémom.

RECENZIE

**TAUCHEN, JAROMÍR;
PRÁCE A JEJÍ
PRÁVNÍ REGULACE
V PROTEKTORÁTU ČECHY
A MORAVA (1939 – 1945).
PRAHA: WOLTERS
KLUWER, 2016. 480 S.
ISBN 978-80-7552-304-4.**

**MARTIN SKALOŠ
KATEDRA DEJÍN ŠTÁTU A PRÁVA,
PRÁVNICKÁ FAKULTA, UNIVERZITA
MATEJA BELA V BANSKEJ BYSTRICI**

V auguste 2016 sa dostala do rúk širokej právnickej (ako aj laickej) verejnosti monografia autora JUDr. Jaromíra Tauchena, Ph.D., LL.M. s názvom „Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)“, ktorá v niekoľkých kapitolách podáva podrobný prehľad o právnej regulácii práce a javov spojených s prácou v období Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945).

Vydanie monografie možno nepochybne považovať za úctyhodný počin. Autor tejto monografie určite nie je odbornej verejnosti neznámy. Je uznávaným odborníkom v odbore dejín štátu a práva a svoje skúsenosti pretransformoval aj do písomnej podoby, čoho výsledkom je aj posudzovaná monografia. Monografia je výsledkom viac ako šesťročnej intenzívnej bádateľskej činnosti autora, ktorý sa vývojom pracovného práva v období nacistickej okupácie českých krajín začal prvýkrát odborne zaoberať v roku 2010 v rámci riešenia trojročného grantového projektu „*Vývoj súkromného práva na území Českej republiky*.“

Od čias, kedy štát začal autoritatívne zasahovať do pracovnoprávných vzťahov medzi zamestnancami a zamestnávateľmi, začala sa spolu so vzrastajúcou štátnou reguláciou meniť aj povaha týchto vzťahov, považovaných pôvodne za rýdzo súkromnoprávne. Pracovné právo sa tak postupne dostalo na rozhranie medzi súkromné a verejné právo. V totalitných režimoch štát sa vždy vehementne snažil o potlačenie súkromnoprávneho prvku v pracovnom práve v prospech štátnej regulácie a v období Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945) tomu nebolo inak.

V období Protektorátu Čechy a Morava sa práca stala nepostrádateľným nástrojom vojnového hospodárstva. Národný socializmus sa po ideologickej stránke zásadným spôsobom snažil zmeniť nazeranie na prácu – už nemala priniesť prospech len jednotlivcovi, ale aj celej „pospolitosti“. V prípade konfliktu záujmov medzi celkom a jednotlivcom sa dostával práve prospech celku do popredia. Rovnaký pohľad sa však uplatnil aj v povojnových rokoch. Ideológia však musela často ustupovať pragmatizmu bez ohľadu na propagandu. Práca v Protektoráte nebola však len projekciou nacistickej ideológie, ale hlavne prostriedkom vyťaženia a aj disciplíny.

Z hľadiska štruktúry monografia pozostáva z jedenástich kapitol. Prvá kapitola je venovaná pracovnému pomeru a jeho špecifickým znakom pred vyhlásením Protektorátu Čechy a Morava. Pre pochopenie sledovaného účelu vydávania niektorých pracovnoprávných noriem a vôbec chápania pracovnoprávných inštitútov podľa nacistických predstáv v druhej kapitole je pozornosť venovaná ideologickému chápaniu práce a vybraným kategóriám pracovného práva. V tejto kapitole je spomenutá nacistická ideológia v oblasti práce, jej poňatia, vybraných kategórií pracovného práva a s ním spojenej sociálnej politiky tak, aby čitateľ získal prehľad o tom, akým spôsobom mali byť pracovnoprávne predpisy ovplyvnené a akú podobu mali získať.

Monografia v tretej kapitole podáva aj stručný prehľad ríšskeho pracovného práva, ktoré bolo vzorom pre protektorátne právo. Z hľadiska sledovanej problematiky je štvrtá kapitola venovaná obmedzeniu autonómie vôle zamestnanca a zamestnávateľa v pracovnoprávných vzťahoch, piata kapitola vytvoreniu a fungovaniu systému riadenej a nútenej práce. V prvom prípade ide predovšetkým o zásahy do mzdovej politiky alebo zákaz hromadného prepúšťania, v druhom o zavedenie pracovnej povinnosti, prikazovanie pracovných síl na výkon práce, začleňovanie do práce a nakoniec nútené nasadenie českých pracovných síl na území Ríše.

Siedma kapitola sa zaoberá odlišnosťami v pracovnoprávnej úprave nemeckých zamestnancov a načrtáva diskrimináciu židovských zamestnancov v tejto oblasti. Ďalej stručne približuje postavenie verejných zamestnancov, slovenských robotníkov, poľnohospodárskych robotníkov a domácich robotníkov v pracovnoprávných vzťahoch, ako aj osôb zamestnaných v domácnosti.

Rovnako v ôsmej kapitole sú analyzované pracovnoprávne špecifiká súvisiace s učebným pomerom. Kolektívne právo v období Protektorátu zaznamenalo tiež značné zmeny, ktoré opisuje deviata kapitola pojednávajúca o zastúpení zamestnancov. Na tomto mieste je pozornosť venovaná predovšetkým Národnej odborovej ústredni zamestnaneckej a jej činnosti v sledovanom období.

V desiatej kapitole monografia analyzuje činnosť úradov, ktorá sa týkala správy práce, či už súvisela s vytváraním pracovnoprávných noriem (Ministerstvo hospodárstva a práce), s ich aplikáciou (úrady práce) alebo dohľadom nad ich dodržiavaním (živnostenská inšpekcia). Záverečná, jedenásta kapitola poukazuje na zmeny, ktoré boli vykonané u orgánoch riešiacich pracovnoprávne spory medzi zamestnancami a zamestnávateľmi.

Osobitne je potrebné zdôrazniť, že z veľkej časti táto publikácia prináša celkom nové a doposiaľ nepublikované poznatky, ktoré boli získané predovšetkým na základe štúdia archívneho materiálu. Táto publikácia je koncipovaná tak, aby čitateľovi prehľadne podala danú problematiku na základe dostupných archívnych materiálov, publikovaných prameňov práva, odbornej dobovej i súčasnej sekundárnej literatúry, memoárov alebo dobovej tlače. Väčšina oblastí súvisiacich s problematikou tejto práce zostala až doposiaľ v českej i nemeckej právnej historiografii takmer nespracovaná, preto bol autor nútený túto monografiu spracovať predovšetkým na základe vlastného archívneho výskumu primárnych prameňov. Nezanedbateľným pozitívom je aj vhodne zakomponovaný a zvýrazňovaný český národno-patriotický akcent.

Predkladanú monografiu doktora Tauchena možno hodnotiť pozitívne aj z pohľadu formy, akou je písaná. Autor ju napísal štýlom, v ktorom sa vyhol ťažkopádnym a nezrozumiteľným termínom. Monografia je teda zrozumiteľná nielen odbornej právnickej verejnosti, ale aj laikom. Štrukturálne členenie posudzovanej publikácie je logické a vedecko-pedagogicky presvedčivé. Aj za ním vidno kvalitu a odbornosť jej autora, predovšetkým fakt jeho už dlhodobejšieho vedeckého zamerania na oblasť českých, ale aj európskych štátoprávných dejín.

Možno konštatovať, že monografia je neopomenuteľnou súčasťou odbornej literatúry opisujúcej vývoj pracovného práva a vzťahov spojených s prácou predovšetkým na území súčasnej Českej republiky, a to z nového, minulosťou nezaťaženého pohľadu. Autorovi sa podarilo zhromaždiť o danej problematike všetky dôležité fakty a vyplniť tým veľkú medzeru v českej právnej historiografii.

Zo všetkého, čo bolo vyššie uvedené a zvýraznené, i celého komplexu posudzovanej monografie „Práce a její právní regulace v Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945)“ vyplýva, že predmetnú monografiu možno v plnom rozsahu odporučiť nielen odborníkom z oblasti právnej histórie a právnikom z praxe, ale aj laikom, ktorí nebudú mať problém pochopiť podstatu predkladanej problematiky. Monografia je dostatočne zrozumiteľná a spracovaná na vysokej odbornej úrovni.

Monografia autora J. Tauchena je po všetkých stránkach pozoruhodná a mimoriadne prínosná. Ide o ojedinelý počin, ktorý bude mať veľký význam pre ďalší výskum, štúdium a analýzu pracovného práva a vzťahov spojených s prácou v Českej republike i na Slovensku. Aj preto sa domnievame, že stojí za prečítanie a nemala by chýbať v knižnici každého, kto len trochu má pozitívny vzťah k histórii, štátu a právu.

KONTAKTNÉ ÚDAJE

JUDr. PhDr. Martin Skaloš, PhD.

martin.skalos@umb.sk

Katedra dejín štátu a práva

Právnická fakulta

Univerzita Mateja Bela

Komenského 20, 974 01 Banská Bystrica

Slovenská republika

POKYNY PRE AUTOROV

HISTORIA ET THEORIA IURIS (HTI)

je elektronický recenzovaný vedecký časopis pre oblasť právnej vedy. Vychádza dvakrát ročne na internetovej stránke <http://hticasopis.blogspot.com/>. Cieľom je podpora kvality formácie a vedecko-kvalifikačných výstupov mladých právnych vedcov. Praktickým výstupom je poskytnutie priestoru v HTI na priebežné publikovanie vedeckých článkov, ktoré môžu byť využiteľné v procese tvorby dizertačných perspektívne aj habilitačných prác mladých vedeckých a pedagogických pracovníkov do veku 35 rokov vo vednom odbore právo alebo v príbuzných vedných odboroch.

PRI POSIELANÍ RUKOPISOV DO REDAKCIE JE POTREBNÉ DODRŽAŤ TIETO POKYNY:

Rukopisy posilať v elektronickej podobe výlučne v editore Microsoft Word na e-mailovú adresu: hti.casopis@gmail.com.

ŠABLÓNA – PRI ZOSTAVOVANÍ PRÍSPEVKU POUŽITE NASLEDUJÚCU ŠABLÓNU

Názov príspevku

Meno a priezvisko autora bez titulov

Názov vysielajúcej organizácie (napr.: Názov univerzity, Názov fakulty)

Abstrakt: Abstrakt v slovenskom alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku na desať až pätnásť riadkov na samostatnej strane. K abstraktu pripojte bibliografický riadok časopisu napr. HISTORIA ET THEORIA IURIS, roč. 5, 2013, č. 2, s. (číslo strany doplní redakcia)

Kľúčové slová: Kľúčové slová v slovenskom jazyku alebo v českom jazyku a zároveň v anglickom jazyku.

Samotný príspevok

Kontaktné údaje:

Meno a priezvisko so všetkými titulmi

e-mail

Názov pôsobiska

Adresa – ulica

PSČ Mesto

Štát

FORMÁT PRÍSPEVKU

Prosím, akceptujte tieto pravidlá: šablóna má formát B5 (šírka 176 x výška 250 mm). Okraje majú: 20 mm ľavý, 15 mm pravý, 20 mm horný a 15 mm spodným okrajom. Odseky v rámci odstavca (resp. kapitoly alebo podkapitoly) navzájom neoddeľujte. Prvý riadok odseku odsadzte vždy o 10 mm od okraju. Odstavce (resp. kapitoly a podkapitoly) sa oddeľujú jedným riadkom. Prosím, nemeňte nastavenie tejto šablóny, vzhľad odsekov, formátovanie kapitol a podkapitol a ani písmo.

PÍSMO A RIADKOVANIE

Rozsah príspevku je stanovený na 10 – 15 rukopisných strán. Používajte výhradne písmo typu “Times New Roman”, a to veľkosti 12 so zarovnaním podľa okrajov, v poznámkach pod čiarou Times New Roman 10. Iba písmo v názve príspevku má veľkosť 13. Rukopisy treba písať podľa normy pre úpravu rukopisov (30 riadkov po 60 znakov – vrátane medzier – na jednej strane, Times New Roman 12). Nedel'te slová na konci riadku a nečísľujte strany. Iba pri názve vysielajúcej organizácie, tabuľkách a okrajoch je zarovnanie na stred (resp. je možné centrovat'). V texte môžete používať písmo typu tučné, kurzíva a podčiarknuté. Riadkovanie celého príspevku musí byť jednoduché. Názvy kapitol a podkapitol sú vždy tučným písmom a číslované (veľkosť písma zostáva 12). Názov kapitoly má byť veľkými písmenami.

Články treba prehľadne členiť podľa charakteru spracúvanej problematiky a zachovať nasledovnú štruktúru: úvod, rozbor problematiky, závery.

CITÁCIE

Citácie a poznámky uvádzať pomocou programu Microsoft Word pod čiaru na príslušnej strane pod seba a číslovať od 1-x, pritom číslo poznámky písať ako index. Pri citovaní bibliografických údajov sa vychádza z normy ISO 690. Odporúčame nasledujúce vzory citácií v poznámkach pod čiarou: MALÝ, Karel – SIVÁK, Florián. Dejiny štátu a práva v Česko-Slovensku do roku 1918. Bratislava: Obzor, 1992, s. 206., resp. OVEČKOVÁ, Oľga. Vzťah Obchodného zákonníka a Občianskeho zákonníka s akcentom na vybrané inštitúty obchodného záväzkového práva. Právny obzor, 91, 2008, č. 4, s. 251 – 252. V úvodných číslach HTI sa budú rešpektovať aj iné podoby citovania, pokiaľ sú v súlade s uvedenou normou. Odporúčame prečítať si metodické usmernenie pre písanie odborných textov zverejnené v druhom čísle HTI: LICHNEROVÁ, Lucia. Problematika citovania a odkazovania na klasické dokumenty: zásady a najčastejšie problémy. HISTORIA ET THEORIA IURIS, 2009, roč. 1, č. 2, s 7 – 22. Je k dispozícii aj na www.pravnedejiny.sk.

RESUME

Ku každému článku treba na osobitnej strane pripojiť krátke resumé v anglickom jazyku (10 – 15 riadkov), ktoré musí obsahovať názov článku, meno autora, výstižnú charakteristiku a bibliografický riadok. V prípade, že ste skoncipovali Váš príspevok ako súčasť vedeckého projektu, uveďte to formou poznámky pod čiarou umiestnenou hneď za názvom príspevku.

